

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEGATİF ARZ DIŞSALLIKLARININ
İÇSELLEŞTİRİLMESİNDE HÜKÜMET DIŞI
KURULUŞLARIN ROLÜ: GREENPEACE ÖRNEĞİ

Oğuzhan KILIÇ

Danışman
Dr.Öğr.Üyesi Özgür SARAÇ

İZMİR - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Negatif Arz Dışsallıklarının İçselleştirilmesinde Hükümet Dışı Kuruluşların Rolü: Greenpeace Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Oğuzhan KILIÇ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Negatif Arz Dışsallıklarının İçselleştirilmesinde Hükümet Dışı Kuruluşların

Rolü: Greenpeace Örneği

Oğuzhan KILIÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Modern teknolojinin üretimi arttırdığı ve modern toplumun tüketime yatkın olduğu bilinen bir gerçektir. Sanayi devriminden bu yana geliştirdiğimiz teknoloji, üretimi ve tüketimi hızla arttırmaktadır. Bu durum üretim ve tüketim alışkanlıklarımızda değişikliklere sebep olmuştur. Başlangıçta kulağa son derece normal gelse de üretim ve tüketim alışkanlıklarımızda meydana gelen bu değişim, çevrenin geri dönülemez zararlar almasına sebep olmaktadır. Teknolojinin ve üretim olanaklarındaki gelişmelerin çevrenin korunumunu arttırması beklenirken bugün çevrenin kaybına şahit olunmaktadır. Kaynakların kontrolsüz kullanımı, atıkların doğaya salınımı, toplumun ve endüstrinin çevrenin korunumu ile ilgili yeterli bilince ve bilgiye erişmemiş olması, salt kar odaklı yaklaşım vb. sebepler çevrenin zarar görmesine sebep olmaktadır.

Ekonomi bilimi dışsallıkların çevreye verdiği olumsuzlukları içselleştirmede bazı politikalar geliştirmektedir. Ekonomistler arasında bu dışsallıkları içselleştirmek ve çevreye verilen zararı tazmin etmek için geliştirilen politikaların geçerliliği, uygulanabilirlikleri ve etkinliği konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bunun yanında ekonomistler dışsallıkları içselleştirmede belli bazı fikirler çevresinde toplanmışlardır.

Küresel hükümet dışı kuruluşlar, özellikle 1970'li yıllardan bu yana, çevrenin korunumu adına etkin bir aktördür. Toplumunu bilinçlendirerek kamuoyu oluşturmalarının yanında eğitim, açığa çıkarma, araştırma, savunma gibi birçok faaliyet gerçekleştirirler. Bu sayede küçük ölçekte yerel yönetimlerin

büyük ölçekte ise uluslararası kuruluşların karar alımlarını etkilemekte, önemli yardımlarda bulunmakta, çevre lehine kazanımlar gerçekleştirmektedir.

Çalışmada negatif arz dışsallıklarının doğası teorik olarak incelenmiş, dışsallıkların sebep olduğu çevre sorunları ile mücadelede çevresel hükümet dışı kuruluşların etkinliği Greenpeace örneği ile değerlendirilmiş ve kuruluşların kamu maliyesi araçları ile ilişkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Negatif Dışsallıklar, Hükümet Dışı Kuruluşlar, Greenpeace, Sivil Toplum, Çevre.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Role of Non-Governmental Organizations on Internalization of Negative Externalities: Example of Greenpeace

Oğuzhan KILIÇ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Finance

Public Finance Program

It is a known fact that modern technology increases production and modern society is prone to consumption. The technology we've developed since the industrial revolution has rapidly increases production and consumption levels. This situation caused permanent changes in our production and consumption habits. Even though it sounds very normal at first, this change in our production and consumption habits causes irreversible damages to the environment. While the developments in technology and production opportunities are expected to increase the preservation of the environment, the loss of the environment is witnessed today. Misuse of resources, the release of wastes into the environment, the lack of knowledge and awareness about conservation of the environment by the society and industry, absolute profit-oriented approach etc. cause damage to the environment.

Science of Economics has been developing some policies to internalize the externalities. There is no consensus among economists about the validity, applicability and effectiveness of policies developed the internalize these externalities and compensate for environmental harm. Besides that, economists gathered around certain ideas in internalizing externalities.

Global Non-Governmental Organizations are active actors, especially since the 1970s, for the protection of the environment. Besides raising public awareness to create public opinion, they perform activities like education, revealing, researching, advocacy as well. In this way, They influence decision-

making process of local governments on the small scale and international organizations on the large scale, provide significant assistance and gains in favor of the environment.

In this thesis, the nature of negative supply externalities has been studied theoretically, the effectiveness of environmental non-governmental organizations on the fight against environmental problems caused by externalities has been assessed with the Greenpeace example and the relationship between environmental organizations and public finance instruments has been examined.

Keywords: Negative Externalities, Non-Governmental Organizations, Greenpeace, Civil Society, Environment.

**NEGATİF ARZ DIŞSALLIKLARININ İÇSELLEŞTİRİLMESİNDE
HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLARIN ROLÜ: GREENPEACE ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞSAL EKONOMİLER: TEORİK ARKA PLAN

1.1. DIŞSALLIK: TEORİK ÇERÇEVE	3
1.1.1. Tanımlar Sorunu	4
1.1.2. Dışsallık Türleri	8
1.1.2.1. Standart Dışsallık Türleri	9
1.1.2.1.1. Pozitif (Olumlu) – Negatif (Olumsuz) Dışsallıklar	9
1.1.2.1.2. Üretim (Arz) – Tüketim (Talep) Dışsallıkları	11
1.1.2.2. Standart Dışı Dışsallık Türleri	11
1.1.2.2.1. Marjinal – İnfra-marjinal Dışsallıklar	11
1.1.2.2.2. Parasal – Teknolojik Dışsallıklar	12
1.2. DIŞSALLIKLAR ve ÇEVRE	13
1.2.1. Dışsallıkların Kaynak Tahsisine Etkisi: Çevre Üzerine Etkiler	14
1.2.1.1. Kuşaklar Sorunu ve Çevresel Adalet	14
1.2.1.2. Sürdürülebilir Çevre ve Yaşam	16

1.2.1.3. Türlerin Durumu	17
1.2.2. Çevre Politikaları	19
1.2.2.1. Kirleten Öder İlkesi	20
1.2.2.2. Onarma İlkesi	20
1.2.2.3. Önleme İlkesi	21
1.2.2.4. İhtiyat İlkesi	21
1.2.2.5. İşbirliği İlkesi	22
1.2.3. Piyasa Mekanizması ile İçselleştirme Yöntemleri	23
1.2.3.1. Kaldor – Hicks Tazminat Ölçütü	23
1.2.3.2. Scitovsky Yaklaşımı: Pazarlık Ölçütü	24
1.2.3.3. Coase Teoremi	25
1.2.3.4. Depozito Geri Ödeme Sistemi	26
1.2.3.5. Yeşil Üretim, Çevre Dostu Yeşil Ürün Etiketleri ve Sertifikalar	27
1.2.4. Devlet Müdahalesi ile İçselleştirme Yöntemleri	28
1.2.4.1. Düzenleyici (Pigouvian) Vergiler	29
1.2.4.2. Plott Yaklaşımı: Ürün ve Atık Üzerinden Alınan Vergiler	30
1.2.4.3. Kirletme Harçları	31
1.2.4.4. Çevre Standartları	32
1.2.5. Devlet Temelli Piyasa Çözümleri	33
1.2.5.1. Kirlilik İzni (Karbon Emisyonu) Piyasası	33
1.2.5.2. Atık Borsası ve Katı Atık Yönetimi	35

İKİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR

2.1. HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR VE ÇEVRE	38
2.1.1. Sivil Toplum Kavramı	39
2.1.1.1. Geleneksel Sivil Toplum	41
2.1.1.2. Modern Sivil Toplum	41
2.1.2. Hükümet Dışı Kuruluşların Özellikleri	42
2.1.2.1. Organize ve Kurumsallaşmış Olma	42
2.1.2.2. Özel – Hükümetten Ayrı Olma	43

2.1.2.3. Kar Amacı Gütmeyen Dağıtım	44
2.1.2.4. Bağımsız Yönetim	45
2.1.2.5. Gönüllülük	46
2.1.3. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşlar	46
2.1.3.1. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Temel Amaçları	47
2.1.3.1.1. Ekolojik Sürdürülebilirlik	47
2.1.3.1.2. Ekonomik Verimlilik	48
2.1.3.1.3. Dağıtımda Eşitlik	49
2.1.3.2. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Temel Faaliyetleri	49
2.1.3.2.1. Bilgi Toplama, Analiz Etme ve Yayma	50
2.1.3.2.2. Gündem ve Politika Belirleme Sürecine Girdi Sağlama	50
2.1.3.2.3. Çevresel Şartları Değerlendirme ve Çevresel Anlaşmalara Uygunluğu Denetleme	51
2.1.3.2.4. Çevresel Adalet Savunuculuğu	52
2.1.3.3. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşlar ve Uluslararası Politika	55
2.1.3.4. Gruplar Arası İlişkiler	59
2.1.3.5. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Hesap Verebilirliği	61
2.2. ÇEVRE SORUNLARI ve ÇEVRESEL HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR	62
2.2.1. İklim Değişikliği	63
2.2.2. Biyolojik Çeşitlilik ve Korunumu	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GREENPEACE

3.1. GENEL HATLARI İLE GREENPEACE	75
3.1.1. Kuruluşu ve Amaçları	76
3.1.2. Yönetimsel (İdari) Yapı	80
3.1.3. Finansal Yapı	83
3.1.4. Hesap Verebilirlik	86
3.2. GREENPEACE'İN FAALİYETLERİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ	88
3.2.1. Araştırma – Gözleme Faaliyetleri	89
3.2.2. Belgeleme (Raporlama), Enformasyon ve Eğitim Faaliyetleri	93

3.2.3. Açığa Çıkarma Faaliyetleri	96
3.2.4. Eylem Faaliyetleri	99
3.2.5. Lobicilik Faaliyetleri	104
3.3. ÇEVRESEL HÜKÜMET DIŞI KURULUŐLARD A FAALİYETLERİN MEŞRUIYETİ SORUNU	109
3.3.1. Radikal Çevrecilik – Derin Ekoloji	110
3.3.2. Greenpeace Faaliyetlerinin Meşruiyeti	114
3.4. KÜRESEL BİR KAMU MALI OLARAK ÇEVRE ve KÜRESEL İŞ BİRLİŐİ: OLASI GREENPEACE KATKILARI	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR

CAN-E	İklim Eylem Ağı – Avrupa
CFC	Kloroflorokarbon
COP	Partiler Konferansı
EEB	Avrupa Çevre Bürosu
ELF	Çevreci Hayat Kuvvetleri
EPA	Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı
EPRS	Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi
FOEE	Dünya Dostları – Avrupa
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
HEAL	Sağlık ve Çevre Birliği
IFN	Uluslararası Doğa Dostları
IGO	Hükümetler arası Kuruluş
IMO	Uluslararası Denizcilik Örgütü
ISO	Uluslararası Standartlar Teşkilatı
IUCN	Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
NASA	Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
NGO	Hükümet Dışı Kuruluş
NRO	Greenpeace Ülke ve Bölge Ofisleri
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PVC	Polivinil Klorür
Rosatom	Rosatom Devlet Nükleer Enerji Şirketi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T&E	Avrupa Taşımacılık ve Çevre Federasyonu
UK	Birleşik Krallık
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNFCCC	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

UNHRC Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi

WWF Dünya Doğayı Koruma Vakfı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Üretim ve Tüketim Dışsallıklarının Çeşitleri	s. 11
Tablo 2: Dünyanın Sınırları	s. 18
Tablo 3: Çeşitli Etki Gruplarının Çevresel Beklenti ve Tepkileri	s. 58

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Negatif Dışsallığın Görünümü	s. 7
Şekil 2: Olumlu Tüketim Dışsallığının Görünümü	s. 10
Şekil 3: Olumsuz Tüketim Dışsallığının Görünümü	s. 10
Şekil 4: Negatif Dışsallığın Vergilendirilmesi	s. 30
Şekil 5: Sürdürülebilir Kalkınma Teorisi Diyagramı	s. 54
Şekil 6: Sanayi Devriminden Bu Yana Küresel Isı Değişimi	s. 64
Şekil 7: Yıllar İtibari ile Karbon Dioksit Seviyeleri	s. 65
Şekil 8: İnsan Nüfusu ve Nesil Tükenmesi İlişkisi	s. 70
Şekil 9: Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) Üyesi Olan Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Sayıca Coğrafik Dağılımı	s. 72
Şekil 10: Greenpeace'in İdari Yapısı	s. 82
Şekil 11: Greenpeace'in Karşılaştırmalı Gelir – Harcamalar Durumu	s. 85
Şekil 12: Küresel Kömürden Üretilen Enerji Gücü Grafiği	s. 102
Şekil 13: G10 Çevresel Lobi Grupları Listesi	s. 106

GİRİŞ

Yerleşik hayata geçiş ve özellikle sanayi devrimiyle beraber elde edilen teknolojik gelişmeler ile beraber insanlık önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu kazanımlar onun üretim faaliyetlerinde daha yetkin bir hale gelmesini sağlamış, buna paralel olarak gelişmişliğini arttırmıştır. Fakat bunun yanında üretim seviyelerinde meydana gelen bu hızlı artış başlangıçta zararsız görülse de, üretim dışsallıklarının meydana getirdiği çevre kirliliğiyle beraber giderek daha ciddi bir sorun haline dönüşmüştür. Sanayi devrimi ile üretim imkânlarında ve miktarında meydana gelen önemli gelişmeler, doğal çevrenin giderek daha fazla zarar görmesine sebep olmuştur. Çevrenin kendini onarma gücüne gerekenden fazla güvenen insanlık uzun bir süre boyunca çevreyi serbest bir mal olarak nitelemiş ve korunumu adına somut adımlar atmamıştır. Çevre bilincinin ve korunumunun ise tahribatların kalıcı olmaya başladığı 20. yüzyılın ortaları itibariyle gündeme gelmesi, ne yazık ki tablonun vahametini ortaya koymaktadır.

Kamunun ve kamu maliyesinin çevre adına ilk kez (ulusal) somut adımlar atmaya başlaması 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı itibariyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde alınan kararlar etkin olmaktan uzak ve bölgesel nitelikteydi. Daha sonraki dönemde çevre koruma adına alınan faaliyetler de etkin olmamış, süreç boyunca araya giren iki dünya savaşı ve çeşitli uluslararası istikrarsızlıklar tam anlamıyla uluslararası nitelikte ve etkin bir çevresel organizasyonun kurulmasını geciktirmiştir. Kurulan hükümetler arası organizasyonlarda yer alan hükümetlerin de karar alma ve uygulamada uzun bir süre etkisiz ve basiretsiz davranmaları çevre sorununu en ciddi haliyle günümüze kadar taşımıştır.

1960'lı yıllar itibariyle politik sebeplerle başlayan hükümet karşıtlığı 1970'li yıllar itibariyle gerçekleşen yönetimde sivilleşme hareketi ile birleşerek önemini kaybeden sivil toplum kavramının yeniden önem kazanmasını sağlamıştır. Bu dönemde ilk çevresel hükümet dışı kuruluşlar¹ kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Başlangıçta tepki hareketi olarak yalnızca eylem faaliyetleri gerçekleştiren bu

---

¹ Uluslararası literatürde Non-Governmental Organization (NGO) olarak yer alan kavrama sadık kalarak, çalışmada Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK) tabirini kullandık.

kuruluşlar günümüzde uluslararası çevre politikaları belirleme sürecinde etkin sayılabilecek aktörlerden biri konumunda yer almaktadır.

Çalışmanın örnek kuruluşu olan Greenpeace ise, ilk çevresel hükümet dışı kuruluşlardan biri olması ve taşıdığı kendine has çeşitli özellikleri ile çevresel hükümet dışı kuruluşların, üretimin sebep olduğu bu negatif dışsallıkların bir sonucu olan çevre kirliliği ve biyolojik çeşitlilik gibi konularda ne derece etkin olduğunu gözlemlemek adına etkilidir. Bu sebeple çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Greenpeace'in çeşitli faaliyetlerinin çevre kirliliğine karşı etkileri, bu faaliyetlerin meşruiyeti ve kamu maliye politikası araçları ile ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde dışsallık kavramı ve çeşitleri teorik olarak incelenmiştir. Bununla birlikte çeşitli içselleştirme yöntemlerine de değinilmiş ve bunların etkisi ve dönem içindeki başarısı tartışılmıştır.

İkinci bölümde hükümet dışı kuruluşların oluşmasını sağlayan ve oldukça eski bir kavram olan sivil topluma değinilmiş ve çevresel hükümet dışı kuruluşları temel olarak anlamak adına genel yapıları incelenmiştir. Bunun yanında mevcut ekolojik durum iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik çerçevesinde ortaya konmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bir çevresel hükümet dışı kuruluş olan Greenpeace, kuruluşundan itibaren faaliyetleri ile beraber incelenmiştir. Bunun yanında faaliyetler meşruiyet ekseninde de değerlendirilmiş ve negatif dışsallıklar ile mücadeledeki başarısı tartışılmıştır. Ayrıca Greenpeace ve faaliyetlerinin küresel bir mal olarak çevre üzerine katkılarına değinilmiştir.

Çalışmanın sonunda negatif arz dışsallıklarının içselleştirilmesi sürecine dâhil olan aktörlerin sorumlulukları belirtilmiş ve çeşitli çözüm yolları önerilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞSAL EKONOMİLER: TEORİK ARKA PLAN

1.1. DIŞSALLIK: TEORİK ÇERÇEVE

Sanayi devrimi ve getirdikleri, tüm toplumu her yönden etkilemiştir. “Erken Kitle Üretimi Dönemi” olarak adlandırılabilir sanayi devrimi ile beraber teknolojiye ve üretim olanaklarında meydana gelen gelişmeler üretim alışkanlıklarını ve üretim miktarlarını değiştirmiştir. Sanayi devriminin getirdiği negatif arz dışsallıkları aynı zamanda doğal çevrede ve kaynak dağılımında bozulmalara sebep olmuş, teknolojinin de etkisiyle tüketim alışkanlıklarını değiştirmiş ve hayat beklentilerini yükseltmiştir (Kaczynski, 1995: 1-4). Teknolojinin tüketimi teşvik etmesi ve modern toplumun tüketime yönelmesiyle tüketim miktarlarında gerçekleşen büyük artışlar da negatif tüketim dışsallıklarına sebep olmaktadır².

Üretim olanaklarını arttıran yeni buluşlar ve özellikle buharlı teknolojisi, 18. Yüzyıldan itibaren o zamana kadar benzerine rastlanmamış bir üretim sisteminin temelini atmıştır. Ne var ki, sanayi devrimi süreciyle üretimde meydana gelen bu gelişmeler, 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar serbest bir mal olarak görülecek olan çevre ve korunumu için bir zarar dönemini de başlatmıştır (Kargı ve Yüksel, 2010: 190).

Çevrenin korunumu adına alınan önlemler ve atılan adımlar 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar etkin bir uluslararası statü taşııyordu. Ülkeler ve bu ülkelerdeki üreticiler, kendi mevcut politikalarına paralel olarak üretim faaliyetlerini gerçekleştiriyordu.

19. yüzyılın sonu itibariyle dışsallık kavramı ekonomi literatürüne girmiştir. Genel kabul gördüğü şekliyle ilk olarak İsveçli ekonomist Knut Wicksell tarafından ortaya atılan dışsallıklar, daha sonra Alfred Marshall ve Arthur Cecil Pigou'nun da yaptığı eklemelerle³ temel halini almıştır.

---

² Fakat bu çalışmanın temel konusu negatif arz dışsallıkları olduğundan, negatif talep dışsallıklarına değinilmemiştir.

³ Negatif dışsallıklar.

Dışsallık kavramının ilk ortaya atıldığı dönemden 1950’li yıllara kadar dünya, iki büyük savaş ve bir ekonomik buhran görmüştür. İki savaş arası dönemde (1936) İngiliz ekonomist John Maynard Keynes’in görüşleri geçerlilik kazanmıştır. Özellikle ikinci dünya savaşı ve Avrupa’nın yenilenmesi (yeniden yapılandırılması) süreciyle başlayan bu “*Keynesyen Devrim*” etkisini 1970’li yıllara değin sürdürmüştür.

20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle sosyo-politik hayat bir kez daha değişime uğramıştır. Küreselleşme kavramı birçok alanda (ekonomi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji vb.) değişime sebep olmuştur. Devletin görev ve sorumluluklarının yeniden tartışıldığı bu dönemde çevre koruma faaliyetlerinin sivilleşmesi de gündeme gelmiştir. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar, kuruluş tarihi bakımından 1890’lara kadar gitse de bu kuruluşlar genellikle bölgesel nitelikte idi. Küresel çevresel hükümet dışı kuruluşların oluşumu ve bunların uluslararası arenada etkin rol almaları ise küreselleşme kavramının ortaya çıktığı 1970’li yılların başları ile mümkün olmuştur. Bu, aynı zamanda, içinde bulunduğumuz çevre koruma ve dışsallıklarla mücadele döneminin de başlangıcıdır.

1.1.1. Tanımlar Sorunu

Dışsal ekonomi kavramını ortaya atan ilk isim, fikirleriyle kendinden sonra Stockholm okulunun kurulmasını sağlayan İsveçli ekonomist Knut Wicksell’dir. Wicksell’i İngiliz Ekonomist Alfred Marshall takip etmiştir. Marshall dışsallıkları yalnızca üretimi ve üreticiyi olumlu etkileyen yönleri ile incelemiştir. Buna göre dışsal bir ekonomi; üreticinin üretim maliyetlerini azaltacak, üretim yöntemlerini ve kapasite kullanımını arttıracak gelişmeler sağlayacaktır. Marshall’a göre dışsal ekonominin bu olumlu etkilerinin gerçekleşmesi için endüstrinin büyümesi, birbirine bağlanıp yoğunlaşması ve yerelleşmesi gerekmektedir. Bu sayede sanayiye yeni giren firmalar sanayide olan firmaların üretim maliyetlerini azaltabilecektir (Marshall, 1920: 152-164).

Dışsal ekonomi kavramını yararlı (maliyet azaltıcı ya da refah arttırıcı) yönüyle inceleyen Alfred Marshall’dan sonra, yine Cambridge okulundan Arthur Cecile Pigou dışsal ekonomiyi bu kez maliyet yönüyle incelemiştir (Tosuner ve Aktan, 1986: 141). Arthur C. Pigou dışsal ekonomileri incelerken sanayiye bir bütün olarak

ele almış ve bunu iki durumla örneklendirmiştir. Eğer bir firmanın maliyetleri sadece ve sadece kendi üretim miktarlarıyla belirleniyorsa bu durumda negatif bir dışsallıktan bahsedilememektedir. Fakat bu durumda sanayiden ve onun etkilerinden bir bütün olarak bahsedebilmek de olanaksızdır. Eğer bir firmanın maliyetleri, hem kendi üretim miktarlarına hem de tüm sanayinin üretim miktarına bağlıysa, bu durumda içsel (firma) ve dışsal (sanayi) maliyetlerden söz edilebilmektedir. Yani, dışsal ekonomi sanayi içinde olumlu etkiler gösterebildiği gibi olumsuz etkiler de gösterebilmektedir. Pigou aynı zamanda, teori ettiği marjinal özel ve marjinal sosyal maliyet kavramlarıyla dışsallıkların refah üzerine olumsuz etkilerini de göstermiştir. Buna göre, dışsallıkların sebep olduğu marjinal sosyal maliyet ile marjinal özel maliyet arasındaki fark, refah maksimizasyonunun önüne geçecek, refah ve kaynak dağılımını bozacaktır. Pigou'ya göre buna sebep olan, piyasanın başarısızlığıdır ve devletin bu refah kaybına kamu politikaları ile müdahale etmesi gerekmektedir (Güneş, 2000: 19-20; Pigou, 1932: 791-792).

Jacob Viner teknolojik ve parasal dışsallık kavramlarını ortaya koymuştur. Dışsallıkları; bireysel üretimlerden bağımsız, bütün bir sanayinin meydana getirdiği üretimlerdeki artışın, belirli firmaların başına getirdiği olumsuzluk durumu olarak tanımlamıştır. (Viner, 1932: 38-39).

Ezra J. Mishan dışsal etkiyi, bir firmanın üretiminin ya da bir bireyin faydasının, başka ekonomik birimlerin faaliyetlerini etkilemesi olarak tanımlamıştır. Walrasyan genel denge içinde, ekonomik birimlerin davranışlarında meydana gelecek dışsal bir değişiklik, ürün ve faktör fiyatları üzerindeki denge seviyesini, bu yolla firma – sanayilerin üretim düzeyleri ile kişilerin fayda düzeylerini değiştirebilmektedir (Güneş, 2000: 21; Mishan, 1971: 2-3).

Klasik arıcı ile elma yetiştiricisi örneği ile dışsallığı açıklayan James Edward Maide'e göre; arıcı ile sınır olan mülkiyette arıcıdan bağımsız faaliyet gösteren elma yetiştiricisi, elma yetiştirme işindeki iş gücü, sermaye ve toprak gibi üretim faktörlerini %10 arttırsa elma üretimini (çıktısını) da %10 arttırabilecektir. Bu, aynı zamanda, arılar için daha fazla gıda anlamına gelmektedir. Diğer taraftan arıcı; toprak, iş gücü veya sermayesinde gerçekleştireceği %10 artışı elma yetiştiricisinin faktörlerde gerçekleştirdiği %10 artışla sağlayacağı gıda ile eş zamanlı olarak arttırmadığı sürece, bal üretimini %10 arttıramayacaktır. Bu durumda iki üretici arasında devamlı bir kar

durumu söz konusudur. Eğer arıcı ve elma yetiştiricisinin iş gücü ile sermayesinde iki kat bir artış gerçekleşecekse, bu durum hem elma üretiminde hem de bal üretiminde iki kat artış meydana getirecektir. Fakat yalnızca arıcının iş gücü ve sermayesinde meydana gelecek bir artışta bal üretimi iki kat kadar artış göstermeyecektir. Hâlbuki yalnızca elma yetiştiricisinin iş gücü ve sermayesinde meydana gelecek bir artış hem elmaların üretimini iki katına çıkaracak hem de bal üretimine katkı sağlayacaktı. Bu durum “ödenmemiş – ücretlendirilmemiş üretim faktörü” olarak adlandırılmaktadır. Çünkü elma yetiştiricisi, arıların elmalardan aldığı gıda için arıcıya bir ücretlendirme yapamamaktadır. Bu sebeple elma yetiştiricisi, bazı üretim faktörlerini arıcıya bedava kullanılmaktadır. Elma üreticisi marjinal sosyal net üretimine (marjinal sosyal fayda) gerekenden daha az ödendiği, arıcı ise marjinal sosyal net üretiminden daha fazla getiri elde ettiği için dışsal bir ekonomi söz konusu olmaktadır. Francis Michel Bator ise Meade'nin bu ödenmemiş üretim faktörü yaklaşımını genişletmiş ve buna mülkiyet dışsallıkları adını vermiştir. Buna göre ayrılmamış – sınırları iyi belirlenmemiş mülkiyet bu problemin temelini oluşturmaktadır (Bator, 1958: 363-364; Meade, 1952: 56-57).

James McGill Buchanan ve William Craig Stubblebine dışsallığı bir fayda fonsiyonuyla açıklamıştır. Buna göre;

$$u^A = u^A (X_1, X_2, \dots, X_m, Y_1)$$

Burada (u) faydayı, (A) faydanın sahibi bireyi, (X) A bireyinin faaliyetini, (Y) ise bireyin kendisinden bağımsız gerçekleşen faaliyeti temsil etmektedir. A bireyinin faydası $(X_1, X_2, \dots, X_m)$ gibi kendisinin kontrolünde olan faaliyetlere bağlı olduğu kadar, Y_1 gibi kendi kontrolünün dışında (dışsal) faaliyetlere de bağlı bulunmaktadır. Bu faaliyetlerden besin yemek, süt içmek, havaya sigara dumanı üflemek gibi insana özgü faaliyetler kast edilmektedir. Bu durumda A bireyinin faydasını, A bireyinin kendi faaliyetlerinin yanında Y_1 faaliyetinin sahibi olan bağımsız birey de etkilemektedir (Buchanan ve Stubblebine, 1962: 139).

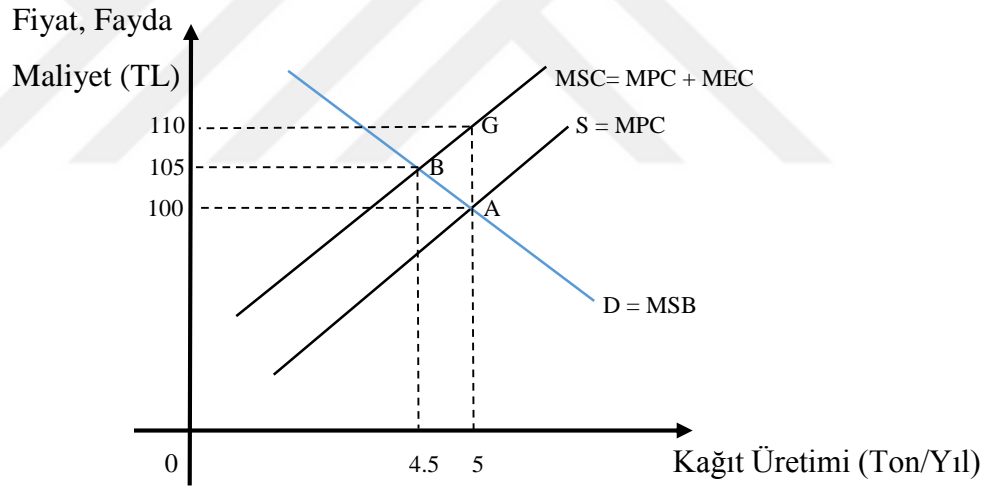
Olumlu dışsallık meydana getiren bir faaliyet gerçekleştiğinde, bu faaliyet, ekonomik bir birim olarak topluma fayda (MSB) kazandırmaktadır. Bu fayda, faaliyeti gerçekleştiren ekonomik birimin kendi özel faydasından (MPB) daha yüksektir. Yani

marjinal sosyal fayda, marjinal özel fayda fonksiyonundan yüksektir. Bu durumda fayda getiren mal adına piyasada oluşacak fiyat, sosyal optimumu gerçekleştirmekten uzak (sosyal optimaliteyi sağlayacak fiyattan düşük) olacaktır.

Negatif dışsallık meydana getiren bir faaliyet, marjinal sosyal maliyeti (MSC), marjinal özel maliyetten (MPC) daha yüksek bir konuma getirmektedir. Yani dışsallığın sebep olduğu olumsuzluk toplumu etkilemektedir. Bu durumda bu mal için piyasada belirlenen fiyat sosyal optimumu gerçekleştirmeye yakın (sosyal optimaliteyi sağlayacak fiyattan yüksek) olacaktır (Önder, 1974: 8).

Marjinal dışsal maliyet, üretim ya da satın alım işlemi dışındaki üçüncü kişilerin (bağımsızlar), olumsuz dışsallığa konu olan malın bir birim daha üretiminde katlandıkları fazladan maliyettir. Marjinal dışsal maliyet temel olarak marjinal sosyal maliyetin içinde yer almaktadır. Fakat malın fiyatını gerçek olarak yansıtmamaktadır.

Şekil 1: Negatif Dışsallığın Görünümü

Yukarıdaki grafiğe göre; kâğıt üretim sanayisinin tam rekabet piyasasında -piyasanın yayılmış olduğu, alıcı ve satıcıların fiyatı etkileyemediği durum- çalıştığı var sayılsın. Tam rekabet piyasasında, piyasa denge fiyatını ve denge miktarını gösteren nokta (A) noktasıdır. Mevcut kâğıt fiyatı ton başına 100 TL'dir. Sanayi ise bu fiyattan yılda 5 milyon ton kâğıt üretmektedir. Talep eğrisi (D), her bir ton kâğıttan alıcıların sağladığı marjinal faydanın yanı sıra marjinal sosyal faydayı (MSB) da göstermektedir. Arz eğrisi (S) ise, ek ücretler ve malzeme maliyetleri gibi bir diğer ek malın üretim maliyetleri olan marjinal maliyet eğrisinden türetilmektedir. Fakat marjinal maliyet

eğrisi, üreticiler tarafından görüldüğü gibi, bir birim daha üretim için karşılaşılan tüm maliyetleri göstermemektedir. Marjinal dışsal maliyetin (MEC), üretilen her bir birim (ton) kâğıt başına 10 TL olduğu var sayılmaktadır. Normal şartlarda marjinal dışsal maliyet üretim miktarıyla paralel olarak artış gösterebilmektedir. Çünkü daha fazla çıktı üretildiği için ton başına/emisyon miktarı artacaktır. Marjinal sosyal maliyetler, kâğıt üretiminde meydana gelen artışla beraber arttığında, ton başına kirletme zararları da beraberinde artış gösterecektir. Yıllık 5 milyon ton kâğıt üretiminde meydana gelen piyasa dengesi (A) etkin değildir. Çünkü bu üretim düzeyinde $MSC > MSB$ durumu söz konusudur. Etkin üretim düzeyi, yıllık 4.5 milyon ton kâğıt üretimine karşılık gelen, B noktasında gerçekleşmektedir. Bu etkin üretim düzeyinde kâğıdın fiyatı 100 TL'den 105 TL'ye çıkacaktır. Bu sayede kâğıdın marjinal sosyal maliyeti 110 TL'den 105 TL'ye düşecek, BGA alanı kadar net kazanç sağlanacaktır (Hyman, 2010: 101-102).

Dışsallıkların çevre üzerine etkisi, genel olarak negatif yapıda bulunmaktadır. Dışsallığı meydana getiren faaliyetin, piyasa mekanizmasının yokluğundan ya da eksikliğinden dolayı fiyatlandırılmaması temel sorunlardan biridir (Groosman, 2000: 539). Dışsallık meydana getiren bir faaliyet beraberinde, faaliyete konu malın gerçek marjinal maliyetini ve marjinal faydasını yansıtmayan, yanıltıcı bir fiyat getirecektir. Bu da dışsallığın fiyatlara gerçek anlamda yansıtılmamasına sebep olacak, çevre ve toplumun dışsallıktan ne denli etkilendiğini ölçmeyi de zorlaştıracaktır (Çetin, 2005: 145).

Tüm bunlardan hareketle dışsallık; 'Bir ekonomik birimin üretim/tüketiminden başka bir ekonomik birimin olumlu/olumsuz etkilenmesi ve bunun için bir ücret alınmaması ya da tazminat ödenmemesi' durumudur.

1.1.2. Dışsallık Türleri

Dışsallık türleri de dışsallığın tanımı gibi çeşitlidir. Bu türler birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu gibi birbiri ile alakasız da olabilmektedir. Günlük yaşantıda karşılaşılan çeşitli olaylar (dışsallık doğuran faaliyetler) dışsallığın da farklı farklı türlere ayrılmasına sebep olmaktadır. Ekonomistler, refah ekonomisindeki gelişmeler ve gündelik hayatın teoriye etkisi ile dışsallıklara yeni türler eklemektedir. Bu

türlerden kimisi doğrudan çevre ile ilgiliyken kimisinin çevre ile ilgisi bulunmamaktadır.

Dışsallık türlerini ayırırken “*standart*” ve “*standart dışı*” türler ayrımı kullanılmaktadır. Standart türler, dışsallıkların temel teorisini ortaya koyan türleri yansıtırken, standart dışı türler, dışsallıkların ekonomi, piyasa ve teknoloji ile ilişkisini açıklamak için kullanılmaktadır.

1.1.2.1. Standart Dışsallık Türleri

Standart dışsallık türleri, dışsallık teorisinin temel hatlarını oluşturan pozitif (olumlu) – negatif (olumsuz) dışsallıklar ve üretim (arz) – tüketim (talep) dışsallıklarından oluşmaktadır.

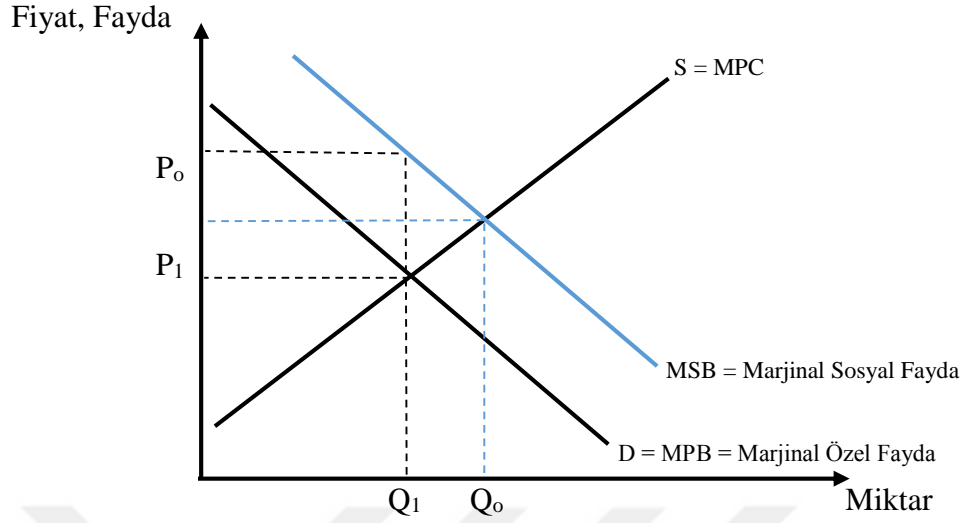
1.1.2.1.1. Pozitif (Olumlu) – Negatif (Olumsuz) Dışsallıklar

Dışsallıklar adına karşılaşılan ilk kıstas, dışsallığın *etkisine* göre ayrılan pozitif ya da negatif olma durumudur. Pozitif dışsallık en temel anlamıyla bir faaliyetin, faaliyetten bağımsız birine fayda vermesi ve fayda görenin fayda sağlayana bir ücret ödememesi olarak tanımlanmaktadır. Negatif dışsallık ise tam tersine, bir faaliyetin faaliyetten bağımsız birine zarar vermesi ve zarar verenin zarar görene bir tazminat ödememesi durumudur.

Gazete okuyan biri, çevresinde gazetesinin dış sayfalarını okuyanlara pozitif bir dışsallık yayarken, üretim sebebiyle fabrika bacalarından salınan zararlı gazlar, havayı tüketen tüm canlı ve ekosistemin hayatına negatif bir dışsallık vermektedir. Pozitif dışsallıklar için verilecek bir başka örnek arıcı ve elma yetiştiricisi örneğidir. Buna göre arıcının sahip olduğu arılar elma yetiştiricisinin elmalarının polenlerini taşımasına ve bu yolla üremesine yardım ederken, elma yetiştiricisinin elmaları arıların yaptıkları bal miktarını arttıracak ve iki taraf da birbirine pozitif dışsallık (çift taraflı dışsallık) yayacaktır (Stiglitz, 1994: 262-263).

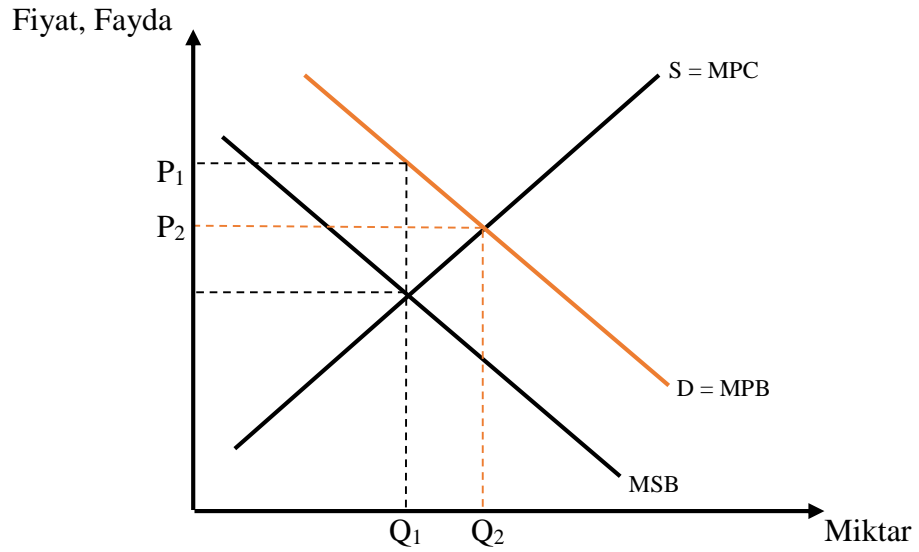

Şekil 2: Olumlu Tüketim Dışsallığının Görünümü

Negatif dışsallıklar için verilecek bir örnek ise bir fabrikanın üretim faaliyeti sonucunda meydana gelen atıklarının, arıtma işleminden geçirilmeden, fabrikanın yanında bulunan akarsu ya da denize bırakmasıdır. Bu halde firma üretim faaliyeti ile elde ettiği karlardan faydalanacak fakat çevreye verdiği kirliliğin maliyetlerine katılmayacaktır. Çevre kirliliği yoluyla ortaya çıkan bu negatif dışsallığın maliyetine ise toplum katlanmak zorunda kalacaktır (Sencar, 2007: 30).

Şekil 3: Olumsuz Tüketim Dışsallığının Görünümü

1.1.2.1.2. Üretim (Arz) – Tüketim (Talep) Dışsallıkları

Dışsallığı meydana getirecek ekonomik *faaliyetin çeşidine* göre bir ayırım yapıldığında üretim ve tüketim dışsallıklarıyla karşılaşmaktadır. Üretim ve tüketim dışsallığını birbirinden ayıran unsur, dışsallığı meydana getiren ekonomik birimin üretici ya da tüketici olmasıdır. “Bir üretim veya tüketim faaliyeti başka bir ekonomik birimin üretim veya tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak giriyorsa üretim veya tüketim dışsallığı söz konusudur” (Kargı ve Yüksel, 2010: 188).

Basit bir ifadeyle bir ekonomik birimin gerçekleştirdiği üretim veya tüketim faaliyetinin başka bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim faaliyetine etki etmesidir. Bu etki olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Üretim ve tüketim faaliyeti sonucu ortaya çıkan dışsallık türleri sekiz adettir.

Tablo 1: Üretim ve Tüketim Dışsallıklarının Çeşitleri

	ÜRETİCİ	TÜKETİCİ
ÜRETİCİ	+ -	+ -
TÜKETİCİ	+ -	+ -

1.1.2.2. Standart Dışı Dışsallık Türleri

Standart dışı dışsallık türleri, dışsallıkları ilave fayda veya maliyet olarak inceleyen marjinal – inframarjinal dışsallıklar ile dışsallığın etki yolunun piyasa ile mi yoksa piyasadan bağımsız mı olduğunu inceleyen parasal ve teknolojik dışsallıklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.2.2.1. Marjinal – İframarjinal Dışsallıklar

Marjinal dışsallık temel olarak bir üretim ya da tüketim faaliyeti ile meydana gelen olumlu/olumsuz dışsallığın, bu faaliyetten etkilenen ekonomik birimlerin fayda/maliyet fonksiyonlarında yaptığı *ilave değişim*lerdir (Armağan, 2003: 166). Bunun yanında dışsallık meydana getiren faaliyet sonucu faaliyetten bağımsız

ekonomik birim dışsallıktan etkilenmiyorsa (faaliyetin marjinal faydası sıfır) burada inframarjinal dışsallığın varlığı söz konusudur (Kargı ve Yüksel, 2010: 188).

Marjinal ve inframarjinal dışsallıklar kendi içinde tek yönlü ve çift yönlü olarak ikiye ayrılmaktadır. Basit bir ifadeyle tek yönlü marjinal dışsallık bir faaliyet sonucunda ortaya çıkan pozitif/negatif dışsallıktan fayda/zarar gören başka bir birimin mevcut olduğu durumu tanımlamaktadır. Söz gelimi trafikteki araçların egzoz gazlarının yayalara verdiği zarar buna örnek gösterilebilmektedir (Özakman, 1995: 55). Marjinal çift yönlü bir dışsallık ise birden çok ekonomik birimlerin birbirleri üstünde olumlu/olumsuz dışsallıklar yaratmasıdır. Örneğin sigara kullanan bir ekonomik birimin başkasının içtiği sigara dumanından rahatsız olarak kendisinin de sigara içmesi çift yönlü inframarjinal dışsallığa bir örnektir.

İnframarjinal dışsallıklar, olumlu/olumsuz dışsallığa sebep olan bir faaliyetin başka ekonomik birimin fayda/maliyet fonksiyonlarında herhangi bir değişikliğe sebep olmaması durumudur. Tek yönlü inframarjinal bir dışsallık olarak yüzmeye elverişsiz hale getirilene kadar kirletilen bir göl örnek olarak gösterilebilir. Bu göl aynı zamanda ulaşım faaliyetleri için de kullanılıyorsa, gölün ulaşım engel olana değin kirletilmesine kadar olan süreç inframarjinal dışsallıklardır. Çünkü atıkların tutarı, zararın (ulaşıma isabet eden zarar) miktarı değiştirmeyecektir (Güneş, 2000: 32-33).

1.1.2.2.2. Parasal – Teknolojik Dışsallıklar

Parasal dışsallıklar, meydana gelen dışsallığın piyasa mekanizması sebebiyle oluşup oluşmaması üzerine ortaya konmuş bir ayrımdır. Yani olumlu/olumsuz dışsallık meydana getiren ekonomik faaliyetin piyasa mekanizması yoluyla gerçekleşmesidir. Bu dışsallıkların “Parasal” ismiyle anılmasının sebebi piyasadaki arz ve talep şartlarında, fiyatlarda ortaya çıkan ve ekonomik birimleri piyasada etkileyen bir dışsallık türü olmalarındandır (Manisalıoğlu, 1971: 8).

Örnek olarak, bir endüstriye ya da firmaya yapılan bir yatırımın (teknolojik gelişme), üretim kapasitesinde artış sağlayacak bir olanak sağladığı, piyasa mekanizması yolu ile de bu yeni teknolojik gelişmenin ve olanağın dolaylı ya da doğrudan alım satıma konu olduğu durumda parasal olumlu bir dışsallıktan söz edilebilmektedir. Her şeyden önce bu yeni teknolojik gelişmenin sağladığı üretim

düzeyle ortaya çıkan ara girdiler üreticinin üretim maliyetlerinde bir azalma sağlayacaktır. Sonuç olarak üretim kapasitesinde artış sağlayan bu verimli ve yeni teknolojik gelişme, girdi ya da nihai ürün fiyatlarının düşmesini sağlayacak, üretici ve son tüketiciye olumlu dışsallık yayabilecektir (Gehring, 2010: 8).

Bazı ekonomistler ise parasal dışsallığı sahte – aldatıcı (pseudo externality) olarak değerlendirmişlerdir. Bu ekonomistlere göre; dışsallıklarla ilişkili gibi görülen faaliyetler her zaman kaynak dağılımında bozulmaya sebep olmamaktadır. Şöyle ki; bir ekonomik birimin faaliyeti diğer bir ekonomik birimin finansal durumunu etkilemektedir fakat bu durum serbest piyasa rekabeti içindeki kaynak dağılımını bozma anlamına gelmemektedir. Deri ayakkabı talep miktarında meydana gelen bir artış, derinin fiyatını yükseltecek ve bu sebeple deri çanta satın alanların refahlarını da etkileyecektir. Fakat gerçek bir dışsallığın sebep olacağı gibi deri çanta üretim fonksiyonunda bir değişime sebep olmayacaktır (Baumol ve Oates, 1988: 8).

Teknolojik dışsallıklar ise yukarıda belirtildiği gibi üretim ya da fayda fonksiyonlarında değişim ve kaymalara sebep olan dışsallıklardır. Trafikte seyreden bir aracın egzozundan çıkan gaz, bir yayaya olumsuz dışsallık yayabilmektedir. Bu, piyasanın fiyat mekanizmasıyla ortaya çıkan bir durum değildir. Bu nedenle aracın egzoz gazıyla yayayı dışsallığa maruz bırakması reel bir etkidir. Çünkü teorik olarak yayanın gelirinde ve tüketim mallarında bir değişim olmadığı halde fayda fonksiyonunda bir değişim meydana gelmiştir. Otomobili kullanan birimin otomobil kullanmasıyla elde ettiği özel faydası ile sosyal fayda arasında, yayanın faydasında gördüğü azalma kadar fark meydana gelmiştir (Güneş, 2000: 34).

Parasal dışsallıklar, piyasa mekanizması yoluyla üreticiler ve tüketiciler arasında dolaylı bir karşılıklı etkileşime ve etkiye sebep olurken, teknolojik dışsallıklar tüketici ve üretici arasında (daha çok üretici ve üretici arasında), piyasa mekanizmasına ihtiyaç duymadan direkt karşılıklı etkileşime ve etkiye sebep olmaktadır (Scitovsky, 1954: 145-146).

1.2. DIŞSALLIKLAR ve ÇEVRE

Dışsallıkların çevre üzerine etkileri genellikle negatif karakterlidir. Negatif dışsallıklar doğal çevreyi olumsuz etkilemelerinin yanında dolaylı yoldan insan

sağlığı, doğa canlıları ve habitat üzerinde kalıcı hasarlar bırakmaktadır. Negatif arz dışsallıklarının bu denli kalıcı ve büyük etkilere sahip olması, sanayi devriminden bu güne doğal çevre ve insan sağlığı için büyük bir tehdit oluşturmuştur.

Negatif Arz dışsallıklarının doğal çevre ve insan sağlığına zararlı etkileri başlangıçta gereken önemi görmüyordu. 19. Yüzyıl yaşantısı içerisinde devlet ve üreticiler, üretim düzeylerini belirlerken çevre üzerindeki etkileri göz ardı ediyorlardı. Bunda şüphesiz, o dönemde sanayi devriminin yeni keşfedilmesi ve çevre ile ilgili çalışmaların ve etkin bir çevre kamuoyunun bulunmayışı etkilidir.

1.2.1. Dışsallıkların Kaynak Tahsisine Etkisi: Çevre Üzerine Etkiler

Dışsallıklar sebebiyle çevrenin gördüğü zararlarda meydana gelen artış mevcut kuşaktan öte gelecek kuşakların yaşantısını da tehdit etmektedir. Bu kuşaklar sorunu olarak adlandırılan tehditle erkenden mücadele edebilmek için uluslararası kurumlar ve uluslararası hükümet dışı kuruluşlar sürdürülebilir kalkınma ve çevre üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanında negatif dışsallıkların çevreye verdiği zararlar canlıların doğa ve birbiri ile ilişkilerini bozmaktadır. Negatif dışsallık hem doğanın içinde bulunduğu durumu hem de doğaya adapte olarak yaşayan canlıların yaşayışlarını değiştirmektedir. Yeni yaşam şartlarına adapte olamayan canlı türleri ise ya yok olmakta ya da yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Negatif dışsallığın ortaya çıkardığı bu sorun türlerin durumu olarak adlandırılmaktadır.

1.2.1.1. Kuşaklar Sorunu ve Çevresel Adalet

En yalın tabirle, içinde bulunduğumuz kuşağın bıraktığı her şey, olumlu ya da olumsuz, gelecek kuşağın devralacaklarıdır. Buna, en geniş anlamıyla çevre de dâhildir. Çevresel etik olarak adlandırılan bu durum, çevre koruma politika ve faaliyetlerinin en temel noktalarından birini oluşturmaktadır.

Gelecek kuşaklara karşı çevresel etik çerçevesinde sorumluluk hissetmeye başlamamız görece yeni sayılmaktadır. 17. ve 18. yüzyıldan farklı olarak, çevreye geri dönülemez zararlar vermeye başladığımız 20. yüzyılın ikinci yarısı, kuşaklar sorunu ve çevresel etiğin de başlangıcını oluşturmaktadır. Söz gelimi 17. yüzyılda çevreyi

devralan bir kuşak, içinde bulunduğu yüzyılın geri dönülebilir zararlarından dolayı daha şanslı bir konumda iken, 21. yüzyılda çevreyi devralan bir kuşak, teknoloji ve sanayileşmenin getirdiği geri dönülemez zararlardan dolayı, daha zor bir durumla karşı karşıya kalacaktır.

Kuşaklararası (mevcut ve gelecek kuşaklar) bir tür adalet ve etik ilişkisini açıklamaya çalışan kuşaklar sorunu, gelecek kuşakların da, tıpkı bizim gibi, daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevreyi hak ettiği fikrine dayanmaktadır. Kuşaklar sorunu içerisinde; kaynakların etkin kullanımı ve aşırı kaynak kullanımının önlenmesi, sürdürülebilir bir çevre politikasının ulusal ya da uluslararası düzeyde uygulanması, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, nüfusun düzenlenmesi gibi birçok uygulamayı barındırmaktadır. Kuşaklar sorunu içerisinde önemle durulması gereken nokta “*kuşaklararası hak*” ve “*kuşaklararası eşitlik*” kavramıdır. Buna göre; her kuşağın, gelecek kuşağa karşı uygulaması gereken sorumluluklar mevcuttur. Bu sorumluluklara mevcut kuşağın tam ve etkin uyumu, çevresel etiği ve gelecek kuşakların sahip olduğu temiz çevre şartını sağlayabilecektir (De-Shalit, 2005: 1-4; Weiss, 1990: 199-203).

Sürdürülebilir çevre ile kuşaklar sorunu ve çevresel adalet arasında yakın bir ilişki vardır. Sürdürülebilir çevre de, gelecek kuşak ve şimdiki kuşak arasında bir eşitlik ve adalet gözetmektedir. Dışsalıkların hava, kara ve denizde meydana getirdiği negatif etkiler kimi durumlarda kuşaklar üstü sonuçlar doğurmakta, bu zararlardan kuşaklarca etkilenilebilmektedir. Şüphesiz küresel ısınma, bu sonuçlardan ilk akla gelenidir. Fakat küresel ısınmayı önlemek ve gelecek kuşaklara yardım etmek pahasına mevcut ve yakın kuşağın tüketimlerinden ne denli vazgeçecekleri ise tartışma konusudur. Küresel ısınmayı önlemenin maliyeti, ısınmanın kendisiyle mücadele etmekten daha az maliyetli olsa da bu durum için toplumcu bir yaklaşma ihtiyaç duyulmaktadır. Söz gelimi kuşağın kendine yeterli yaşaması için sürdürülebilir bir çevre reformunun gerçekleşmesi gerekmektedir (Rezai, 2009; Weiss, 1992: 19-26).

Kuşaklar sorunu ve çevresel adalet bugün disiplinler arası (hukuk, ekonomi, felsefe, sosyoloji, mühendislik, maliye) bir alanda yer almakta, sürekli kendini geliştirmektedir. Bu gelişmelerin yanında kamuoyunun da bu soruna verdiği önem giderek artmaktadır.

1.2.1.2. Sürdürülebilir Çevre ve Yaşam

Sanayi, son iki yüz yılda, servet ve bolluk kadar, istenmeyen bir ekolojik yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak ekolojik yaşam; küresel ısınma, ozon kaybı, ormansızlaşma, çölleşme, biyolojik çeşitlilikte azalma, asit yağmuru, sanayi kazaları, zehirli atıklar vb. gibi bir çok tehditle karşı karşıya kalmıştır (Shrivastava, 1995: 936).

Sürdürülebilir çevre, mevcut doğal sermayenin korunarak tam anlamıyla tüketilmelerinin engellenmesi, tüketilirken üretilmesi ve geliştirilmesi ile gelecek kuşakların bu kaynaklara erişimlerinin sağlanması gibi amaçların bütünüdür.

Sürdürülebilir çevre kavramı, sürdürülebilir kalkınma kavramının bir çeşidini oluşturmaktadır. Önemi kazanması ise 1987 yılında yayınlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen 'Our Common Future' adlı Birleşmiş Milletler raporu ile gerçekleşmiştir. Bu rapora göre mevcut kuşaklar, doğal kaynak gerektiren ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da bu kaynakları kullanabileceği ölçüde kullanmalıdır. Bunun yanında, çevreye verilen zararların önlenmesi ya da azaltılabilmesi adına bu kaynakların, biyosferin karşılayabileceği (göz ardı edebileceği) zarar seviyesinde kullanılması gerekmektedir (United Nations, 1987). Fakat sürdürülebilir çevre ve kalkınma adına atılan en temel adım, 1992 yılında Rio'da gerçekleşen 'Dünya Zirvesi'dir. Zirve sonucu oluşturulan Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu'nun 1. prensibinde "*İnsanoğlu, sürdürülebilir bir kalkınmanın merkezinde bulunmaktadır. Doğa ile uyumlu, sağlıklı ve üretken bir yaşam hakları vardır*" ve 8. Prensibinde "*Sürdürülebilir kalkınma ve tüm insanlık için daha kaliteli bir yaşam gerçekleştirebilmek için devletler, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim alışkanlıklarını azaltarak ortadan kaldırmalı ve demografi politikalarını düzenlemelidir*" maddeleri yer almaktadır (United Nations, 1994: 9-10). Çünkü sürdürülemez karakterli bir üretim alışkanlığı, yaydığı negatif arz dışsallıklarıyla çevrenin geri dönülemez zararlar almasına sebep olmaktadır. Negatif arz dışsallıklarının sebep olduğu bu sorun, üretim ve fiyatlandırma kararlarının, dışsal çevre maliyetlerinin hesaba katılmadan yanlış alınmasına sebep olmakta, bu da piyasa

yapısını bozmaktadır. Bozulmuş piyasa içerisinde ise çevrenin gördüğü tahribat daha da artmaktadır (Seymen, 2005: 104).

Sürdürülebilir çevre ve kalkınma arasında büyük benzerlikler bulunabilir. Zaten sürdürülebilir çevre ve yaşam anlayışı da sürdürülebilir kalkınma görüşünün bir sonucudur. Her ikisi de tedbirli ve akılcı bir kaynak kullanımı ile mevcut ekosisteme ve gelecek kuşağa zarar vermeden tüketimi savunmaktadır.

Nüfusta ve buna paralel olarak doğal kaynak ve enerji tüketiminde meydana gelen artış, sürdürülebilir çevre ve politikalarının gündeme gelmesini sağlamış, hükümet dışı kuruluşların da oluşturduğu kamuoyu baskısıyla önemini arttırmıştır.

1.2.1.3. Türlerin Durumu

Ekolojik dengenin temel gerekliliği olan biyolojik çeşitlilik, tahmin edildiği gibi, üretimin sebep olduğu çevresel kirlilikten dolayı büyük tehdit altındadır. Türlerin sağlıklı yaşayabilmesi için, içinde buldukları çevre ve şartlarının değişmemesi ya da zarar görmemesi gerekmektedir. Bugün ne yazık ki, dışsallıkların bir sonucu olarak küresel ısınma ve iklim değişikliği, bu gerekliliklerin ikisini de tehdit etmektedir.

Türlerin durumu incelendiğinde, doğaya ve türlere verilen zararın çeşitli yollarla gerçekleştiği görülmektedir. Bu zararların en temel sebebi, şüphesiz, dünya nüfusunda meydana gelen artıştır. Nüfustaki artış, bir çoğaltan etkisi göstermiş, kirlenme yollarının ve miktarının artmasına sebep olmuştur. Söz gelimi artan nüfus, artan ihtiyaçları, artan ihtiyaçlar ise artan üretimi beraberinde getirmiş, sonuç olarak hem üretimin ihtiyaç duyduğu doğal kaynakların kullanımını inanılmaz derecede artmış, hem de üretimin sebep olduğu kirlilik yine doğal kaynakları azaltmıştır.

Nüfus artışının yanında, habitat yıkımı (kayıp ve bozulma), atmosferik şartların bozulması, nem ve ısı değişimleri, çevreye zararlı kimyasal (pestisitler, asit yağmurları, karbon salınımı, ısınma) salınımı, kontrolsüz avlanma gibi sebepler de türlerin durumunu tehdit etmektedir (Pizzi ve diğerleri, 2013: 908). Söz gelimi karbon dioksit (CO₂) gibi sera gazları günümüzde hava kirliliği ve iklim değişikliğinin temel problemlerinden biridir. Bu gazlar, güneşten yeryüzüne gelip yansıyan enerjiyi (kızılötesi radyasyon), atmosfer içinde tutmakta ve canlı kürenin ısınmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında, sanayi devriminden beri kullanılan fosil yakıtlar da

atmosferdeki sera gazlarının %40 artmasına sebep olmuştur⁴. Yalnızca iklim değişikliği ve onun getirdikleri bile biyosferdeki (canlı küre) birçok canlının yaşam alanını ve şartlarını değiştirmiş, kimi canlı türlerini tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır (The Royal Society, 2014: 1-8). Nitrojen içerikli kirleticiler yoluyla meydana gelen hava kirliliği ise toprak ve bitkide yüksek asitleşmeye ve zehirli metallerin artmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında atmosferdeki nitrojen miktarında meydana gelen artış, doğada daha nitrofilik bitkilerin dominant olmasına ve tür dengesinde değişimlere sebep olmaktadır (Bobbink, 1998: 717-738). Tür dengesinde meydana gelen değişim ise dominant türlerin diğer türleri baskılamasına sebep olmaktadır.

Tablo 2: Dünyanın Sınırları

	Parametre	Önerilen Sınır	Mevcut Durum	Sanayi Öncesi Dönem Değeri
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ	(i) Atmosferik CO ₂ yoğunluğu	350	387	280
	(ii) Solar ışıma değişimi	1	1.5	0
BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİKTEKİ DEĞİŞİM ORANI	Tükenme oranı	10	>100	0.1-1
NİTROJEN DÖNGÜSÜ	Atmosferden atılan N ₂	35	121	0

Kaynak: Johan ROCKSTRÖM ve diğerleri, **A Safe Operating Space for Humanity**. *Nature*. 461(24): 473. Macmillan Publishers Limited, 2009.

⁴ Yarısından fazlası 1970'ten sonra gerçekleşmiştir.

Söz gelimi hava kirliliğinin insan ve türler üzerinde olumsuz etkileri günümüzde oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Çevresel partiküle madde⁵ olarak adlandırılan 2.5 mikrometreye eşit ya da bundan daha küçük madde miktarının, havayı kirletmede ve insan sağlığını etkilemede giderek arttığı bildirilmektedir. 2012 yılında gerçekleşen her dokuz ölümden biri hava kirliliği kaynaklıdır. Bunun yanında 2015 yılında her on kişiden yalnızca biri temiz bir havaya sahip bulunmaktadır (Health Effects Institute, 2018: 1-2; WHO, 2016: 17).

Gazların sebep olduğu bir yana, ne yazık ki dünya hala katı atık kirliliği ile yüzleşmektedir. Katı atık kirliliğinin en belirgin özelliği ise, temiz su kaynaklarını kirleterek, içindeki canlıların ve çevresindeki insanların sağlığını tehdit etmesidir. Katı atık kirliliğinin temel sebebi genellikle az gelişmişlik olarak gösterilebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde çöp depolama alanları⁶ dahi sık bulunamadığından atıklar temiz su kaynaklarını kirletmekte ve insan sağlığına ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Türleri tehdit eden bu faaliyetler ve içinde bulunduğumuz durum basitçe “*Antroposen dönem*” olarak adlandırılmaktadır.

1.2.2. Çevre Politikaları

Çevre politikaları en genel anlamıyla, bir ülkenin ya da uluslararası kuruluşun, çevrenin korunumu için belirlediği tercih ve hedeflerdir (Toprak, 2006: 151). Çevre politikalarının uygulanmasında temel amaçlar; küresel çevrenin korunumunu sağlamak, kazanılan çevre kültürünü korumak, üretim ya da tüketimin sebep olduğu çevresel zararları ortadan kaldırmak ya da azaltmak ve bu amaçlar için gerekli maliyet ve sorumluluk paylaşımını sağlamaktır (Mutlu, 2006: 63).

Çevre politikaları, dar anlamda ülkelerin kendi sınırları içinde uyguladıkları koruma ve iyileştirme çalışmaları anlamına gelebilmekteyken geniş anlamda ülkelerin bir araya gelerek aldıkları uluslararası çevre koruma kararları anlamına gelmektedir. 1990’lardan sonra çevre sorunlarının ve buna paralel olarak çevrenin korunumuna karşı geliştirilen hassasiyetin artış göstermesiyle ülkeler, çevreye verilen zararlara

---

⁵ Ambient particulate matter.

⁶ Landfill Disposal

karşı ortak mücadele yöntemlerine yönelmiş ve bu amaçla bir takım ilkeler geliştirmiştir (Ulucak, 2013: 3).

1.2.2.1. Kirleten Öder İlkesi

Kirleten öder ilkesi, çevre politikaları içinde bilinirliği en fazla olan ilkelerdendir. Basit bir ifadeyle çevreye verilen zararı kirleticisinin tazmin etmesi prensibine dayanmaktadır. Çevrenin korunumu ve dışsallıklarla mücadelede ortaya çıkmış en temel ilkelerden biridir. Uluslararası camia kirleten öder ilkesini, çevre kirliliği ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına karşı çevre hukuku içinde stratejik bir araç olarak belirlemektedir (Kravchenko, 2012: 53).

Kirleten öder ilkesi ilk kez Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) 26 Mayıs 1972'de 293. toplantısında inceleyip kabul ettiği "*Çevresel Politikaların Uluslararası Ekonomik Yönlerine İlişkin Rehber İlkeler Konusunda Konsey Tavsiyesi*" isimli metninde yer almıştır. Kirleten öder ilkesi başlangıçta tanım itibariyle basit görünse de, dışsallıkların karmaşıklığı arttıkça çözüm elde etmek zorlaşmaktadır. Söz gelimi hangi kirleticilerin, ne tür kirliliklerin maliyetine katlanacağı ve bunu nasıl ödeyeceği gibi sorular, farklı olumsuz dışsallık senaryolarında farklı cevaplar almaktadır (Turgut, 1995: 617-619).

Kirleten öder ilkesine göre çevreyi kirleten firmalar, yol açtıkları sosyal maliyetleri tazmin ederken, bu maliyetleri fiyatlarına yansıtacaklardır. Bu sebeple çevre kirliliğine sebep olan firma ve ürünlerin fiyatları daha pahalı bir duruma gelecektir (Mengi, 1998: 66). Kirleten öder ilkesi bugün başka içselleştirme yöntemleriyle beraber kullanıldığında tanımına yaklaşmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda çevreyi kirletmenin türlü senaryoları bulunduğundan, bu kirletme faaliyetinin takibi (gözlemlenebilmesi), miktarı, türü ve kirleticisinin iyi belirlenmesi gerekmektedir.

1.2.2.2. Onarma İlkesi

Onarma ilkesi, isminde de anlaşıldığı gibi, olumsuz dışsallık yaratıcı bir ekonomik faaliyetin sebep olduğu zararların onarılması üzerine kuruludur. Onarma

ilkesinin temel amacı, ekonomik faaliyetin (üretim) maliyetini dolayısıyla son ürünün fiyatını arttırmamak için çevre koruyucu bir önlem alınmamasıdır. Ortaya çıkacak çevre zararı ise onarma yoluyla giderilecektir (Keleş, 1992: 175).

Onarma ilkesinin tek başına kullanıldığı bir durumda dışsal maliyetler fiyatları etkilemeyecek fakat çevre kirliliği istenilmeyecek seviyede artacaktır. Bu sebeple onarma ilkesi diğer çevre politikalarına kıyasla tercih edilmemekte, en azından tek başına kullanılmamaktadır.

1.2.2.3. Önleme İlkesi

Önleme ilkesi, genel olarak bakıldığında onarma ilkesinin tersi özellikleri taşımaktadır. Önleme ilkesi, tahmin edilebilir çevre sorun ve zararlarını oluşumundan önce engelleyerek mücadele etmeyi hedefleyen bir çevre politikasıdır. Çünkü çevre zararlarını ortaya çıkmadan önce önlemek, bu zararları gidermekten çok daha etkin ve ucuz bir yöntemdir (Mengi, 1998: 67).

Önleme ilkesi ilk olarak Alman Federal Cumhuriyeti'nde "*Tedbir Prensibi*"⁷ adıyla, kirleten öder politikası ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu ilkenin uygulanmasına göre, eğer bir ekonomik faaliyetin sonuçları önceden incelendiğinde, bu faaliyetten çevresel zarar çıkaracak bir tablo meydana gelecekse, bu faaliyetin önlenmesi için kamu otoriteleri gerekli önleme çalışmalarına başlayacaktır (Luttenberger, 2014: 71).

Önleme ilkesinin önemi; iklim değişikliği, ekosistemde bozulma, kaynakların hızla tükenmesi gibi büyük tehdit ve problemlerle mücadelenin oldukça yavaş olması, bunun yanında çevre ve insan sağlığı problemlerinin giderek artış göstermesi gibi sebeplerden giderek artmaktadır (Kriebel ve diğerleri, 2001: 871).

1.2.2.4. İhtiyat İlkesi

İhtiyat ilkesi, çevreye zarar verecek faaliyetlerin önceden kestirilip, çevre ve doğal kaynakların uzun vadede güvence altına alınması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi amaçları içinde barındırmaktadır. İhtiyat ilkesine göre bir faaliyetin

---

⁷ Vorsorgeprinzip

önceden ön görülen sonuçları sosyal ve fen bilimleri aracılığıyla tahmin edilemiyorsa, yani ortada bir bilimsel belirsizlik varsa, bu faaliyet için gerekli önlemler alınacaktır. “*Bilimsel kesinlik*” kimi çevresel senaryolarda kolay elde edilebilen bir olgu değildir. Bilimsel süreç her faaliyeti tam zamanında inceleyemeyebilir. Bu gibi durumlarda çevreye geri dönülemeyen zararlar verilebileceği gibi insan sağlığını da derinden etkileyecek sonuçlarla karşılaşılabilir. İhtiyat ilkesi bu “ilk kez karşılaşılmış” ve bilimsel kesinliğin olmadığı durumlarda dikkatli ve çevre koruyucu bir tavrı benimsemektedir (Soto, 1996: 201).

İhtiyat ilkesi temel olarak önleme ilkesine benzetilmekte ve “*önleme ilkesinin en gelişmiş hali*” olarak nitelendirilmektedir. Önleme ilkesi, sonucu önceden tahmin edilmiş ekonomik faaliyetleri kısıtlarken, ihtiyat ilkesi, sonucu bilimsel disiplinler tarafından dahi henüz tespit edilememiş faaliyetleri incelemekte ve gerekli hallerde kısıtlamaktadır (Turgut, 1996: 78). Bu yönüyle ihtiyat ilkesi, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına da hizmet etmektedir.

1.2.2.5. İşbirliği İlkesi

İşbirliği ilkesi; çevre korunumu, çevre politikaları belirlenmesi, çevresel zararların tespit edilerek önlenmesi ya da tazmin edilmesi gibi amaçların, yerel yönetimlerden uluslararası düzeye kadar birçok kuruluşun ortak ve koordineli çalışması ile sağlanacağını açıklayan bir politikadır.

İşbirliği ilkesi gereğince yerel düzeyde; merkezi hükümet, yerel yönetimler, hükümet dışı kuruluşlar, sanayi, ticaret, turizm sektör temsilcileri, uluslararası düzeyde ise; bölgesel ve uluslararası hükümet dışı kuruluşlar, uluslararası hükümet kuruluşları (Örneğin; Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler) bir arada koordineli çalışarak çevre problemleriyle mücadele etmelidir (Mutlu, 2006: 64).

Çevreye verilen zararlar ve bu zararların etkilerinin küresel boyutlara ulaşması üzerine 1972 yılında Stockholm Konferansı ile “Hedefe ulaşabilmek için tüm insanlar ve toplumların her seviyedeki kurum ve kuruluşlar sorumluluklarını kabullenerek eşit ve ortak bir çaba sarf etmelidir” kararı alınmıştır (Ulucak, 2013: 5). İşbirliği ilkesi, diğer çevre politikaları ilkelerini geniş kümede toplayan bir yaklaşımdır. Ortaya

belirgin bir mücadele yöntemi koymaktan çok, çevre gibi küresel bir malın korunumunda, küresel hareket edilmesi düşüncesi ilkeye hâkimdir.

1.2.3. Piyasa Mekanizması ile İçselleştirme Yöntemleri

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesinde piyasanın kullanımı fikri genel olarak serbest piyasacı ekonomistler tarafından savunulmaktadır. Piyasa mekanizması ile içselleştirme yöntemlerinde “*mülkiyet*” kelimesi anahtar kavramı oluşturmaktadır. Mülkiyet kavramı ve haklarının iyi tanımlandığı durumlarda devlet müdahalesine gerek kalmadan taraflar aralarında meydana gelecek dışsallıkları telafi edebilecektir.

1.2.3.1. Kaldor – Hicks Tazminat Ölçütü

Kayıpları Karşılaştırma Kriteri olarak da bilinen Kaldor – Hicks tazminat ölçütü, devlet müdahalesi gerektirmeden refahın yeniden dağılımı üzerine kurulmuş bir prensiptir. Kuram, Pareto optimumu durumunda meydana gelen olumsuz dışsallıktan etkilenenler (zarar görenler) ile bu dışsallıktan olumlu etkilenenler (fayda sağlayanlar) arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır (Yüksel, 2006: 61).

Toplumda bir kişinin refahı kaybolmadan diğer bir kişinin refahının artmayacağı durum Pareto optimumu olarak adlandırılmaktadır. İsmi iki İngiliz ekonomistten alan Kaldor – Hicks ölçütü, Pareto optimalite kriterinin karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelebilmek için ortaya çıkarılmıştır. Pareto optimalite ölçütü taraflar için kesin ve tatmin edici olmasına rağmen, sosyal problemlerin giderilmesinde ve kanuni kararların alınmasında yeterli görülmemekteydi (Bostani ve Malekpoor, 2012: 2032). Kaldor – Hicks’e göre pareto optimalitesinin dışında da, olumlu etkilenenlerin olumsuz etkilenenlere ödeyeceği tazminat ile refah artışı gerçekleşebilmektedir.

Nicholas Kaldor’a göre; toplumu A durumundan B durumuna götüren bir politika önlemi alındığında, B durumunda olumlu bir değişim görenlerin kazançları olumsuz bir değişim görenlerin kayıplarından fazlaysa (yani meydana gelen zararı tazmin etse dahi avantajlıysa), bu yeni B durumu A durumuna tercih edilebilir konumdadır.

John Richard Hicks ise Kaldor'un bu görüşüne başka bir açıdan bakarak yaklaşmıştır. Hicks'e göre; her ne olursa olsun bir politika yaklaşımın kazanan ve kaybeden olmak üzere iki sonucu bulunmaktadır. Bu politika yaklaşımı hakkında karar alınırken, politikadan negatif etkilenecekler, bu politikayı önünde sonunda önlemek için ellerinden geleni yapabilirler. Sonuç olarak bu politika yaklaşımı (B) ile kaybedecek olanlar, kazanacaklar olanları caydıracak kadar para veremezlerse (ödeme), B durumu tercih edilebilir konumda bulunacaktır (Kirti, İnternet kaynağı).

Kaldor – Hicks yaklaşımı, uzlaşacak kişi sayısının arttığı bir senaryoda etkisiz kalması yönüyle eleştirilmiştir. Meydana gelen çevre dışsallıklarının çok sayıda kişiyi olumsuz dışsallığa maruz bıraktığı günümüzde, olumsuz dışsallığa maruz kalanların tek tek saptanması ve uzlaşmanın gerçekleşmesi zor ve maliyetli olacağından teorinin geçerliliği tartışılmaktadır (Güneş, 2000: 57).

1.2.3.2. Scitovsky Yaklaşımı: Pazarlık Ölçütü

Kaldor – Hicks Tazminat ölçütü görüşünün bir varyasyonu sayılabilecek bu görüş, çift ölçüt ismiyle de bilinmektedir. Scitovsky, Kaldor – Hicks tazminat ölçütünde gördüğü eksiklikleri tamamlayarak pazarlık ölçütünü oluşturmuştur. Kaldor ve Hicks ölçütlerinde gerçekleşecek senaryoların tersinin de mümkün olmaması gerektiğini belirten Scitovsky, çift ölçüt adını verdiği yöntemle teoriyi genişletmiştir. Buna göre; bir ekonomik tarafın üretim ya da tüketimi başka bir tarafın olumsuz dışsallığa maruz kalmasına sebep oluyorsa, olumsuz dışsallığa maruz kalan taraf, buna sebep olan ekonomik faaliyeti (üretim ya da tüketim) sınırlamak için pazarlığa girişmelidir (Aktan ve diğerleri, 2006). Bu pazarlık sonucu hem Kaldor hem de Hicks ölçütünün de gerçekleşmesi gerekecektir. Söz gelimi A durumundan B durumuna geçilen bir politika sürecinde olumlu dışsallık görenler (refah sağlayanlar) olumsuz dışsallık görenler (refah kaybedenler) arasında çift ölçüt de geçerli olmalıdır. Yeni durumda refah kazanalar, kaybedenleri tazmin etmeye razı olmalı, kaybedenler de tazmini kabul etmelidir. Yeni duruma geçmemek için refah kaybedecek olanlar, kazanacak olanlara bir ödeme yapmaya razı olmalı, refah kazanalar da bu ödemeye razı gelmelidir. Bu haliyle çift ölçüt sağlanmış olacaktır.

1.2.3.3. Coase Teoremi

Coase teoremi basitçe, olumsuz dışsallığa sebep olan bir faaliyet gerçekleştiren taraf ile bu olumsuz dışsallığa maruz kalan taraf arasında devlet müdahalesi gerekmeksizin anlaşma yoluyla piyasa içinde dışsallığın ortadan kaldırılmasını tanımlamaktadır.

Teoremin gerçekleşmesi için üstünde önemle durulan nokta mülkiyet haklarının doğru tanımlanmış olmasıdır. Coase Teoreminde mülkiyet haklarının yanında işlem maliyetleri de (uzlaşma maliyetleri) teoremin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Şöyle ki, işlem maliyetlerinin düşük olduğu bir senaryoda taraflar uzlaşma yoluna giderken, yüksek olduğu bir noktada uzlaşmadan kaçınabilmektedirler (Özdemir E., 2006).

Ronald Harry Coase, teoremin mülkiyet ile ilgili açıklamalarını 'The Problem of Social Cost' isimli makalesinde örneklerken mülkiyetlerinde sığır yetiştiren ve ekin büyüten iki komşuyu kullanmıştır. Sığır yetiştiricisi ile çiftçinin mülkiyetlerinin arasında bir çit ya da ayırıcının olmadığı ve sığır sayısındaki artışın çiftçinin ekinindeki zararı arttırdığı bir durumda olumsuz bir dışsallık meydana gelecektir. Sığır yetiştiricisi meydana gelen bu olumsuz dışsallığı tazmin etmek istemektedir. Mülkiyetler arasına bir çit ya da ayırıcı koymanın 9 Dolar'a mal olduğu kabul edilmektedir. Çiftçi 10 Dolar maliyetle toprağı ekmekte ve 2 Dolar kazanmaktadır. Zarar gören ekinler ise 1 Dolar kazandırmaktadır. Sığır yetiştiricisinin sürüdeki sığır sayısını arttırmak istediğinde (örneğin 2'den 3'e çıkartacağında) bu, çiftçinin ekininde 3 Dolarlık bir zarara sebep olduğu kabul edilmektedir. Çiftçinin uğradığı bu zararı tazmin eden sığır yetiştiricisi, sürüyü büyüttükçe katlanacağı ek maliyetin, sürüye eklenen sığırın getireceği ek değerden küçük olacağı her senaryoda sürüyü büyütme fikriyle hareket edecektir. Sürü sayısını 3'ten 4'e çıkarmak istediğinde katlanması gereken ek maliyetin (ekinlere verilen zararın maliyeti) 10 Dolar olduğu bir durumda ise sığır yetiştiricisi 9 Dolarlık çit maliyetine katlanacaktır. Çiftçinin ekin büyütürken elde ettiği 2 Dolar, sığır yetiştiricisinin tazmin ettiği 3 Dolar ile sağlanmaktadır. Bu halde sığır yetiştiricisi çiftçiden 2 Dolar ile 3 Dolar arasındaki bir anlaşma fiyatı ile ekin ekmemesini isteyebilmektedir. Ekin ile elde edeceği 2 Dolar yerine yeni anlaşma fiyatı ile daha fazla kazanacak çiftçi ile 3 Dolar olumsuz dışsallık mal edeceğine daha

az bir maliyet ödeyecek sığır yetiştiricisi arasında bir anlaşma noktası bulunacaktır (Coase, 1960: 2-5).

Coase teoremi örnekte görüldüğü gibi pazarlık maliyetlerinin olmadığı ya da çok düşük olduğu senaryolarda kabul görmektedir. Fakat dışsallık sorununda tarafların sayısının artması durumunda pazarlık maliyetleri artacak tarafların anlaşmaya varması güçleşecektir. Temel bir diğer problem de asimetrik bilgi sorunudur. Asimetrik bilginin varlığı da tarafların anlaşma sürecini uzatabilmekte ya da engelleyebilmektedir. Küresel bazı malların özel mülkiyetinin sorgulanması, bir başka deyişle kamusal malların varlığı da teorinin eleştiri noktalarındandır (Güneş, 2000: 53-54)

1.2.3.4. Depozito Geri Ödeme Sistemi

Üretim ya da tüketim faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan atıkların yeniden üretime dâhil edilerek işlenmesine olanak sağlayan sistem depozito geri ödeme sistemi olarak adlandırılmaktadır. Bir depozito geri ödeme sistemi basitçe son tüketim ürününün fiyatına belirli bir miktarın daha eklenmesi ve gerekli şartlar sağlandığında bu ek miktarın tüketiciye geri ödenmesini kapsamaktadır. Depozito olarak adlandırılan ek fiyat, tüketicinin, tükettiği ürünün kısmen ya da tamamen yeniden kullanılabilmesi için ürüne eklenmektedir (Numata, 2004: 2). Depozito geri ödeme sistemine dâhil olan bir ürünün tüketimden sonra iade edilmemesi gibi bir senaryoda tüketicinin, çevreye kirletme bedeli olarak depozito ödediği gibi bir görüşe varılabilmektedir (Topal ve Bilgili, 2015: 431).

İçecek şişeleri ve kutuları, pil ve aküler, kullanılmayan araba parçaları, kullanılmayan beyaz eşyalar depozito geri ödeme sisteminde yaygın olarak kullanılan ürünleri oluşturmaktadır (Kekeç, 2005: 141).

Depozito geri ödeme sisteminin, uygulamadaki basitliğinin de yardımıyla, diğer çevre koruma politikalarına göre bazı üstünlükleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, genel çöp imha işlemi (kamunun ya da özel firmanın çöp toplanma ve imha işlemi) direkt olarak vergilendirildiğinde, hane halkı ve firmalar, eğer uygulama imkânları kolay ve ceza miktarı düşükse, yakma ya da yasadışı çöp boşaltma (doğaya çöp bırakma) gibi alternatif çevre kirletici imha yöntemlerine başvurabilmektedir. Depozito geri ödeme sistemi ise geri dönüşüme getirilen bu çöpler için para iadesi

yaparak bu durumun önüne geçmektedir. İkinci olarak Pigou tipi vergilerde, birçok uygulama alanında, izleme ve uygulama sorunuyla karşılaşmaktadır. Hızlı tüketim mallarının ya da başka bir deyişle ambalajlı tüketim ürünlerinin çöpünü direkt olarak vergilemek, takip etmedeki zorluklardan dolayı uygunsuz olmaktadır. Bunun yanında depozito geri ödeme sisteminde, bu ambalajlı hızlı tüketim ürünlerinin çöp olarak salınımı engellenmektedir. Üçüncül olarak ise Pigou tipi vergilerde vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma gibi problemler gözlemlenebilirken, depozito geri ödeme sisteminde hane halkı ve firmalar, vergi ödememenin getirdiği olumsuz davranışları uygulamak yerine çevreyi de temiz tutacak depozito iadesi uygulamasına yöneleceklerdir (Walls, 2011: 1-2).

1.2.3.5. Yeşil Üretim, Çevre Dostu Yeşil Ürün Etiketleri ve Sertifikalar

Sanayinin ve yüksek üretimin sebep olduğu çevre sorunları arttıkça, çevre dostu yeşil üretim ve standartlara uyularak elde edilen çevre sertifikaları da popülerlik kazanmaktadır. Üretim esnasında çevreye daha az zarar verecek madde, yöntem ve uygulamaların tercih edilmesi, atıkların azaltılması, geri dönüşüm ve yeniden kullanım gibi fikirler temiz üretim ya da çevre dostu üretim uygulamasını meydana getirmiştir. Çevre dostu etiketlerin ve sosyal sorumluluk kapsamında yapılan üretimin, tüketim belirleyici etkisinin artmasıyla firmalar, çevreye gösterdikleri duyarlılıkları ispat etmek adına çevre etiketleri ve uygulamalarına yönelmektedir (Yücel ve Ekmekçiler, 2008: 325).

Doğaya en az zarar verilerek ve geri dönüştürülebilir olarak üretilen ürünlerin etiketlendirilmesinde birden çok uygulama kullanılmaktadır. Çevre dostu yeşil ürün etiketleri ülkeden ülkeye isim, sembol ve standart uygulamaları olarak farklılık göstermektedir. Sözgelimi Avrupa Birliği ülkeleri CE Standardını ve *EU Ecolabel* etiket uygulamasını kullanmaktadır. EU Ecolabel etiketi Avrupa Birliği ülkelerinde uygulansa da, ‘ürün yaşam eğrisi’ olarak adlandırılan; hammaddenin temininden başlayarak nihai (son) ürünün elde edilmesine, bu ürünün piyasaya dağıtılmasına ve ürünün tekrar geri dönüştürülmesine ya da çevreye uygun imha edilmesine uzanan süreci tamamlayan diğer ülke ürünleri de bu etiketi alabilmektedir (İTKİB Genel Sekreterliği). “*Comformite European*” adıyla bilinen CE belgesi ise daha çok ürünün

Avrupa Birliği üretim standartlarına uygunluğu üzerine üreticilere verilen bir sertifikadır.

Etiketlemeler ulusal, bölgesel ve uluslararası statüde olabilmektedir. Bu etiketler kamu ve özel kuruluş ortaklıklarıyla belirlenebildiği gibi yalnızca kamu veya yalnızca özel kuruluşlar tarafından da oluşturulabilmektedir. Fakat özellikle, politika belirleyici olarak kamunun yer aldığı etiketlemeler, bir çevre koruma aracı olarak kullanılabilir.

Çevre etiketli ürünlere, dolayısıyla çevreci üretim faaliyetlerine duyulan talep çeşitli sebeplerden etkilenmektedir. Öncelikli sürdürülebilir ve çevreci bir üretim '*maliyetli bir iyilik*' olarak adlandırılmaktadır. Yani, üretim her ne kadar çevreye duyarlı teknoloji ve materyaller ile gerçekleşse de, bu, üretim maliyetlerini geleneksel üretime göre daha da yükseltmektedir. Üreticiler ise bu ek üretim maliyetlerini fiyatlarına yansıtarak, bu çevresel üretime tüketicinin (toplumun) da katılmasını beklemektedirler. İkincil olarak toplumun çevreye verdiği değer, bu tip ürünlere duyulan talebini doğrudan etkilemektedir. Çevre bilincinin ve duyarlılığının yerleşmediği yerlerde talep etkilenmeyebilir, etkilense dahi bu, tüketici değerinin etkilediği bir artış değildir. Üçüncü bir etken ise, çevre etiketine duyulan güvendir. Bu güven yalnızca bireysel seviyede değil, toplumun güven paylaşacağı bir kültür seviyesinde gerçekleşmelidir (Koos, 2011: 127-132). Bunlar dışında çevre etiketlerinin tercih edilmesi için, bu etiketlerin getirdiği üretim yöntemlerinin doğaya verdiği yarar topluma gösterilerek bilinç ve kamuoyu oluşturulmalıdır. Hatta kamu, bu üretimin teşvik edilmesi için, sübvansiyon yolu ile çevreci üretim maliyetlerine katılarak bu politikayı kullanabilmelidir.

1.2.4. Devlet Müdahalesi ile İçselleştirme Yöntemleri

Negatif dışsallıkları içselleştirmede piyasacı mülkiyet yöntemlerini benimsemeyenler genellikle devlet müdahalesi görüşü çevresinde toplanmıştır. Bu görüşe göre, piyasa başarısızlığı sebebiyle ortaya çıkan negatif dışsallığı içselleştirmede devlet müdahalesine ihtiyaç vardır. "*Vergileme*" ise devlet müdahalesi ile içselleştirme yöntemi için anahtar kavramdır.

1.2.4.1. Düzenleyici (Pigouvian) Vergiler

Dışsallıkların denetlenmesi ve içselleştirilmesinde devlet müdahalesi uygulamalarının başında temel olarak düzenleyici vergiler gelmektedir. Olumsuz dışsallıklara sebep olan bir faaliyetin sosyal maliyetler ile özel maliyetler ve sosyal faydalar ile özel faydalar arasında meydana getirdiği farkın uygulanacak vergi ya da vergiler ile tazmin edilmesi düzenleyici vergilerin ana hattını oluşturmaktadır (Güneş, 2000: 35). Basitçe devlet, düzenleyici vergiler ile dışsallığın oluşmasıyla ortaya çıkan marjinal sosyal maliyeti, marjinal özel maliyete eklemektedir.

Olumsuz çevre dışsallıklarının önlenmesinde vergilerin kullanılması gerektiğinden ilk bahseden ekonomist Arthur Cecil Pigou'dur. Pigou'ya göre, bir firma diğer firmalar ve/veya tüketicileri olumsuz etkileyecek faaliyet gösterdiğinde bu negatif dışsal maliyetini üretim içinde hesaba katmayacaktır. Bu durumda firmanın marjinal özel maliyeti, toplumun ve çevrenin karşılaştığı marjinal sosyal maliyetten daha az olacaktır. Üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan bu farkın tazmininde ise, üreticiyi sosyal olarak istenilen üretim düzeyine getirecek vergi ya da harçların uygulanması gerekecektir.

Düzenleyici vergi uygulamalarında karşılaşılan temel güçlük, verginin neye uygulanacağıdır. Oates'a göre; Ekonomi teorisi, dışsallıklara uygulanacak vergilerin doğrudan olumsuz dışsallığı meydana getiren faaliyete uygulanmasını gerektirmektedir. Sözelimi eğer bir ürünün üretim süreci, çevreye zararlı atıkların salınımına sebep oluyorsa, bu salınım *faaliyetinin kendisi* verginin konusunu oluşturmalıdır. Fakat üretimlerde, üretilen ürünün türüne göre, atık salınımlarının gözlemlenemediği durumlar da gerçekleşmektedir. Bu gibi durumlarda, çevrenin kirletilmesine sebep olan sürecin, zararlı atık oluşumuyla en ilişkili faaliyetinin vergilendirilmesi soruna bir çözüm olarak görülebilmektedir (Oates, 1995: 919). Temel kirletici olan Karbon dioksit vergilendirmesi buna örnektir.

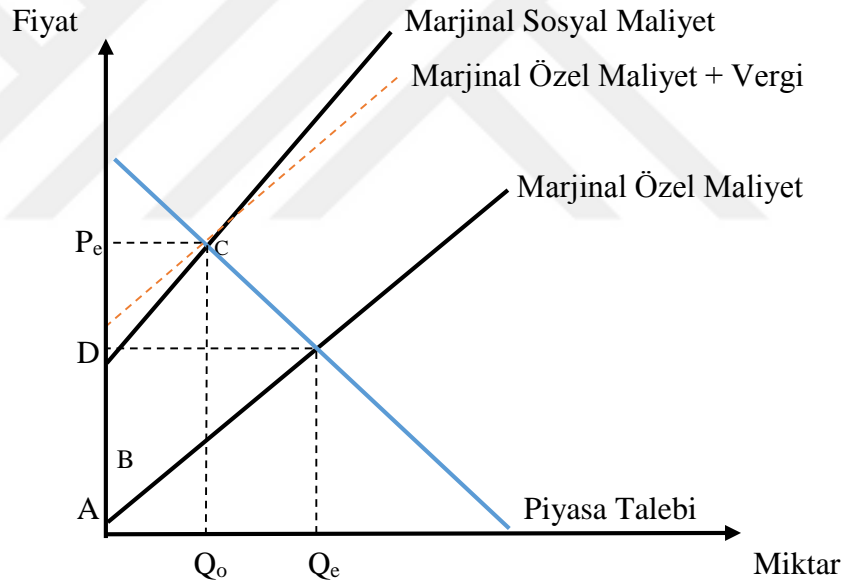
Vergi çözümlerinin karşılaştığı bir diğer sorun ise verginin matrahının belirlenmesidir. Vergi oranının ya da miktarının, önceden belirlenecek bir matraha göre mi yoksa ortaya çıkan marjinal sosyal maliyete eşit biçimde mi uygulanacağı hususunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır (Kargı ve Yüksel, 2010: 191).

1.2.4.2. Plott Yaklaşımı: Ürün ve Atık Üzerinden Alınan Vergiler

Ürün ve atık üzerinden alınan vergi yaklaşımı, verginin, belirlenecek bir girdi ve salınım miktarı ya da üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkacak atık miktarı üzerinden alınmasını ön gören bir yaklaşımdır. Bu görüşte temel vergileme unsurunu salınım miktarı ya da salınım sebeplere olan ürünün kendisi oluşturmaktadır.

İlk olarak salınım sebeplere olan **ürünün kendisi** üzerinden bir vergi uygulaması mümkündür. Bu yol ile olumsuz dışsallık yayan üretim faaliyeti sonucu ortaya çıkan ürünün fiyatına ek olarak bir vergi miktarı belirlenmektedir. Atık üzerinden alınacak vergi uygulamasında ise, olumsuz dışsallığa konu olan zararlı atıkların miktarı üzerinden bir vergileme yapılmaktadır (Armağan, 2003: 170).

Şekil 4: Negatif Dışsallığın Vergilendirilmesi

Charles Raymond Plott negatif dışsallıkların içselleştirilmesinde üç yöntemden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, hava kirlilik politikalarını örnek gösterdiği *standartlar yaklaşımı*dır. Refah ekonomisine göre yukarıdaki ABCD bölgesi kirlilik hasarının optimum olduğu alandır. Standartlar yaklaşımının politikalaştırılabilmesi için ise bu zarar miktarının kabul edilebilir seviyelerde kalmasını (denetlenerek) sağlayacak hukuki standartlara yer verilmesi gerekmektedir. Yani piyasayı denetleyici bir otoritenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

İkinci olarak ise kirletme vergileridir. Optimum üretimde, Q_0 , hesaplanacak marjinal sosyal maliyetin miktarı, toplamda tüm üretime olmak üzere, birim başına vergilendirilmektedir. Üçüncü olarak ise buradan elde edilen vergi gelirleri bir şekilde nüfusa yeniden tahsis edilmektedir (Plott, 1983: 107-108).

Atık miktarı üzerinden vergi almak, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Çevreye zarar veren atıkların salınım miktarının ölçümü her zaman mümkün değildir. Böyle durumlarda bu tip bir vergilemenin uygulanması güçleşmektedir (Güneş, 2000: 37).

Olumsuz dışsallık yayan zararlı maddelerin salınım miktarı üzerinden uygulanacak bir vergi, ürün üzerine uygulanacak bir vergiye kıyasla kısmen daha etkin olabilmektedir. Bunun yanında uluslararası düzeyde, atmosfere bırakılan karbon salınımlarını takip etmek ve izlemek maliyetli olmasının yanında güç görünmektedir. Böyle bir durumda salınımına sebep olacak fosil yakıtların vergilendirilmesi örnek olarak gösterilebilir. Salınımın kendisi ya da salınımına sebep olan ürünün vergilendirilmesi arasındaki tercih, salınımların takip edilme maliyeti ve imkânının yanında salınımına sebep olan girdiler ile salınımın verdiği zarar arasında bire bir bağlantı kurulabilmesi gibi etmenlere bağlanmaktadır (Cuervo ve Ghandi, 1998: 17).

1.2.4.3. Kirletme Harçları

Harçlar; çevrenin korunması, oluşan zararın giderilmesi ya da yeniden imar edilmesi gibi özellikle yerel yönetimlerin faydalanacağı içselleştirme unsurlarından biridir ve tıpkı çevre vergileri gibi devlet müdahaleli içselleştirme yöntemlerinin temelini oluşturmaktadır. (Güneş, 2000: 44).

Kirletme harçları kirliliğe dahil olan kişi ve araçlara uygulanabildiği (Egzoz gazı emisyon ücretleri) gibi piyasada, çevreye zararlı madde içeren ürün ya da ürünlere (örneğin biyosidal içerikli ürünler) de uygulanabilmektedir. Uygulama olarak kirletme üzerinden alınan vergilere benzeyen harçlar, üretim ve tüketim sonunda çevreye verilen zararın yerel yönetimler tarafından tazminini sağlamaktadır. Kirletenler, kirletme miktarlarının ölçümlerine bağlı olarak harç ödemesi yapmaktadır.

Harçlar, hava kirliliği, atık su kirliliği ve katı atık salınımı gibi sebeplerle çeşitli kirleticilerden çeşitli şekillerde temin edilebilmektedir. Bir içselleştirme yöntemi

olarak harçlar, kirleticilere kirlettikleri miktarda harç ödemesini zorunlu kılarken aynı zamanda kirlilik miktarlarını, ister üretim ister tüketim yoluyla olsun, azaltmada da etkili olmaktadır. (Environmental Tools, İnternet Kaynağı).

1.2.4.4. Çevre Standartları

Çevre standartları, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasında kullanılan en önemli içselleştirme yöntemlerinden biridir. Standartlar basitçe “bir kanunla düzenlenen mecburi performans düzeyleridir”. İsminden de anlaşılacağı gibi bu içselleştirme yöntemi, endüstrilerin üretim faaliyetlerini, çevre ve doğal kaynakların korunması için en uygun şekilde düzenlemektedir. Çevre standartlarına bağlı olarak yapılan bu üretimler, çevreye, standartların belirlendiği ölçüde, daha az zarar vermektedir. Standartların taşıdıkları şartları sağlamayan üretimler ise yaptırım ve cezalar ile karşılaşmaktadır (Kovancılar, 1998: 338).

Olumsuz dışsallığa sebep olan kirleticilerin faaliyetlerine uygulanacak pigouvian bir verginin oranının belirlenmesindeki zorluk bilinen bir gerçektir. Olumsuz dışsallık sonucu oluşan marjinal sosyal maliyetin parasal karşılığının hesaplanması da yine zorluğu ile bilinen bir diğer olgudur. Olumsuzluğun yarattığı marjinal sosyal maliyetteki belirsizlik ve daha önce de bahsettiğimiz gibi verginin ne üzerinden ve nasıl uygulanacağındaki tartışmalar, çevre standartları fikrinin güçlenmesini sağlamıştır (Baumol ve Oates, 1971: 43).

Çevre standartları genellikle merkezi yönetim ya da yerel yönetimlerin aldığı kararlar üzerine uygulanmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki çevreye yönelik standartların belirlenmesinde hükümet kurumları kadar hükümet dışı kuruluşlar da aktif rol almaktadır. Söz gelimi Uluslararası Standartlar Organizasyonunun (ISO) 1992 Rio Konferansını takiben 1993 yılında kurduğu ISO/TC 207 isimli birimi, çevre ile ilgili ‘ISO 14000 Çevre Yönetimi Standartları Ailesi’ adı altında 21 standart oluşturmuş ve uygulamaktadır (ISO 14000 Environmental Management, 2009: 4).

Çevre standartları uygulaması, ister kamusal ister hükümet dışı kaynaklı olsun, geleneksel üretim alışkanlıklarının terkedilmesinde etkili görülmektedir. Çevre ile ilgili belirlenen regülatif standartlar, bu standartları sağlaması (dolaylı olarak kirliliğini azaltması) gereken firmaları yeni üretim metotları bulmaya teşvik

etmektedir. Bu duruma “yenilikçi kazanımlar” ya da “Porter Hipotezi” denmektedir. Söz gelimi, uygun bir şekilde belirlenmiş çevre standartları, yenilikçi üretimleri ve kazanımları da beraberinde getirebilmektedir (Porter ve Van der Linde, 1995: 97-103). Firmalar, bu standartlar ile daha yeni ve daha az maliyetli kirlilik düşürücü üretim yollarını tercih edebilmektedir. Bunun yanında, çevre standartlarında gerçekleşecek değişiklikler ile firmaların Ar&Ge harcamaları ve yenilikçi üretime yönelmeleri arasında bir ilişkinin bulunmadığını savunan ekonomistler de mevcuttur. Çevre standartlarının etkisiyle firmalarda gerçekleşecek yenilikçi üretim yöntemleri, maliyetleri ve çevre kirliliğini önlese de standartlar ile yenilikçi üretim yöntemlerine yöneliş arasında bir bağ bulmak kolay görülmemektedir (Jaffe ve Palmer, 1996: 1-19).

Günümüzde kamu kesimi, dilerse kendi üretim ve tüketim standartlarını belirleyebilmekte, dilerse de uluslararası standart kuruluşlarıyla ortak standartlar belirleyerek bunları beraberce uygulatabilmektedir. Çevre korunumu gibi uluslararası bir konuda ortaklaşa standartların belirlenmesi ve uygulanması, standartlar belirlemede karşılaşılabilecek sorunları azaltırken, standartları olan uyumu da arttırmaktadır.

1.2.5. Devlet Temelli Piyasa Çözümleri

Devlet temelli piyasa çözümleri içerisinde hem piyasa mekanizmasını hem de bu piyasayı gerektiğinde politikaları (çevre/kirlilik politikaları) ile düzenleyecek bir devlet müdahalesini barındırmaktadır. İsminden de anlaşılacağı üzere çözümler genel anlamda karma niteliktedir. Bu sebeple iki farklı çözüm yolunun aktörleri (serbest piyasa ve devlet) bir arada kullanılmaktadır. Devletin belirlediği bir kirlilik üst limitine eş kirlileme haklarının ticarete konu edilmesi olan kirlilik piyasaları ve firmaların faaliyetleri sonucu atıl kalan atıklarının ticareti olan atık piyasaları devlet temelli piyasa çözümlerinin anahtar kavramlarını oluşturmaktadır.

1.2.5.1. Kirlilik İzni (Karbon Emisyonu) Piyasası

Belirli bir bölge için idarenin önceden belirlediği bir kirlilik miktarının haklara bölünerek olumsuz dışsallığa sebep olacak firmalar tarafından ticarete konu

edilmesine kirlilik izni denmektedir. İngilizce literatürde “*tradable permits*” (alınır – satılır izinler) olarak anılmakta olan kirlilik izinleri, emisyon ticareti ya da salınım ticareti olarak da Türkçe literatürde yer bulmaktadır (Bal, 2013: 196).

Merkezi ya da yerel yönetim, seçeceği sektör ya da yerleşimde bir kirlilik üst limiti belirlemektedir. Bu elde edilen miktar kirlilik izni ya da sertifikalarına bölünmekte ve bir sektör ya da yerleşimdeki kirleticilere dağıtılmaktadır. İhale ya da devlet tarafından dağıtılma yoluyla elde edilen bu kirletme hakları ile kirleticiler dilerse kirletme hakkını kullanabilmekte dilerse de bunu satabilmektedir. Daha fazla kirletme hakkına ihtiyaç duyan firma ya kirletme hakkı satın alacak ya da kirletmekten ve üretim miktarından vazgeçecektir (Şahin, 1999: 49-50).

Kirlilik izinleri, kirliliğin izne konu olacağı miktarın belirlenmesinde çeşitli fikirlere ayrılmaktadır. Söz gelimi, bir kısım piyasacı ekonomist çevresel temelli kirletme sistemlerini⁸ benimserken, diğer piyasacı ekonomistler emisyon (kirletmeye sebep olan maddenin yayım miktarı) temelli sistemleri benimsemektedir. Bu iki ayrı kirlilik izni belirleme yöntemi arasındaki fark şöyledir. Çevresel temelli kirletme izinlerinin belirlenmesinde, kirletmeye konu olan maddenin çevre üzerine etkisi (kirletici konsantrasyon parametresi) önem taşımaktadır. Emisyon temelli kirletme izinlerinde ise, tahmin edildiği gibi, kirletici maddenin miktarı üzerinden bir belirleme yapılmaktadır. Kirletme izinlerinin belirlenmesi, aynı zamanda kirletme alanlarının (sektör ya da bölge) belirlenmesini de beraberinde getirecektir. Buna göre hükümet, bu sektör ya da bölgeleri belirleyecek ve bölgelere özgü izinleri uygulamaya koyacaktır. Başlangıçta hükümetin belirlediği arz (toplam kirletme miktarı) ile bölgelerdeki firmaların belirlediği talep (kirletme – üretim isteği) arasında fiyat belirlenecek, daha sonra ise bölgeler içindeki firmalar kendi arasında bu izinleri satabilecektir (Krupnick, 1982: 233-238). Söz gelimi 1970’li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı’nın (EPA) ‘Temiz Hava Yasası’nın bir parçası olarak ortaya çıkardığı kredi sistemi de kirlilik izinlerine bir örnek oluşturmaktadır. Buna göre; kanunla belirlenen kirletme üst limitinin altında yer alan firmalar, başka sektörlerde de kullanılabilme üzere, ‘kredi’ kazanmaktadır. Bu ilk haliyle ‘kredi sistemi’ kirlilik ticaretinden çok, düşük miktarlarda kirlilik üreten firmaların hükümet tarafından kirlilik izni ile ödüllendirilmesini kapsamaktaydı. 1977

---

⁸ ambient – based system

yılına gelindiğinde ise kredi sistemi içine, firmaların kirlilik miktarlarını ticarete konu edebileceği ‘offset sistemi’ de dâhil edilmiştir. Bu yeni sisteme göre, çevre standartlarına uygun olmayan alanlarda yeni ekonomik kaynaklar kurmak isteyen firmalar, mevcut emisyon miktarlarını azaltarak yeni emisyon miktarlarıyla dengelemektedir. Bu dengeleme yöntemi iç kaynaklar yoluyla kullanılabilirdi gibi başka firmalar ile yapılan anlaşmalarla da sağlanabilmekteydi. Ve en sonunda ‘saklama (banking) sistemi’ ile firmalar ister kirlilik kredilerini saklayarak daha sonraki amaçlarda kullanmaya isterlerse de bu kredileri başka firmalara satma hakkına haiz olmuştur (Stavins, 2001: 20-32).

Kirlilik izni yaklaşımı uygulamada görece yeni bir yaklaşımdır. 1980 ve 1990’lı yıllarda iklim değişikliği risklerine karşı geç kalınan farkındalığın artmasıyla sera gazı emisyonlarının azaltılması gündeme gelmiştir. 1997 yılında gerçekleşen Kyoto Protokolü sera gazlarında emisyon ticaretine, ya da bilinen adıyla karbon ticaretine ilk kez zemin hazırlamıştır. Kyoto protokolü, gelişmiş ülkeler için altı sera gazının (Karbon dioksit, metan, diazot monoksit, F gazları hidroflorokarbon ve perflorokarbon ile kükürt heksaflorid) salınımını sınırlandıracak, bu gelişmiş ülkelerin emisyon sınırlarını ticarete konu edebilecek ve gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin emisyon sınırlarını finanse ederek kendi sınırlarını mahsup edebileceği bir sistemi oluşturmadı. Kyoto protokolünün kendisi, taraflarının arasında çok yüksek miktarlarda ticaret ve işlem sağlayamamışsa da Avrupa Birliğini etkileyerek birliğin o zamandan bu yana kendi bölgelerindeki sera gazı salınımlarını sınırlandırıcı ve ticarete konu edici uygulamalar takip etmesini sağlamıştır (Newell ve diğerleri, 2012: 1-2). Daha da önemlisi alınan kararlar kendisinden 18 yıl sonra gerçekleşen 2015 Paris İklim Konferansına zemin oluşturmuştur.

1.2.5.2. Atık Borsası ve Katı Atık Yönetimi

Atık borsası kavramının temeli “Birinin çöprü başka birinin altını olabilir” görüşüdür. Bir firmanın atık olarak nitelendirdiği madde başka bir firmanın üretiminde ihtiyaç duyduğu materyallere yardımcı olabilmektedir (Öktem, 2016: 140). Hal böyle iken bu tür materyallerin atık olarak ticaretinin yapıldığı borsalar atık borsası olarak kullanılmaktadır.

Atık borsası, beraberinde büyük bir yıkım getiren ikinci dünya savaşı sırasında, kaynakları koruma gereğinden uygulanmaya başlamıştır. 1942 yılında İngilizlerin kurduğu ilk atık borsasından sonra bunu geç de olsa Avrupa'daki sanayi maddelerini geri kazandırma borsaları izlemiştir. Devlet sübvansiyonları olmadan da varlıklarını ve faaliyetlerini sürdüren atık borsaları Türkiye'de ilk kez Kocaeli Sanayi Odası bünyesinde faaliyete başlamıştır (Özdemir E., 2006)

Atık borsaları günümüzde çoğunlukla kar amacı gütmeyen ya da kar amaçlı organizasyonlar tarafından oluşturulmaktadır. Kar amaçlı kuruluşlar genellikle ya geri dönüşüm ağlarına bağlı olarak ya da aracı bir kuruluş olarak hizmetlerini gerçekleştirmektedir. Atık sağlamanın yanında, geri dönüşüm araçları ya da komisyoncuları, firmalara aradıkları atık ile ilgili başka sektörlerden bilgiler de sağlamaktadır. Söz gelimi bu aracı hizmeti yalnızca atık bulmaktan öte bir atık ağı yaratmakta ve sektörler arası atıkları birleştirmeyi amaçlamaktadır (Saptya, 2017).

Atıklardan enerji üretimi ise sürdürülebilir çevre fikrinin öneminin ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artmasıyla içinde bulunduğumuz 21. Yüzyılın başından itibaren hem çevre dışlıklarının içselleştirilmesinde hem de yine bir çevre konusu olan enerji temini ve üretiminde yeni bir uygulamadır. Atıklar atık borsasında (Waste to Energy Markets) yeniden hammadde ya da ara mal olarak kullanılabilirdiği gibi enerji temininde de kullanılabilir. Atıklar atık borsasında (Waste to Energy Markets) yeniden hammadde ya da ara mal olarak kullanılabilirdiği gibi enerji temininde de kullanılabilir.

Avrupa, atık enerji borsasının toplam piyasa gelirin %47.6'sını elde ederek en gelişmiş piyasayı oluşturmaktadır. Artan endüstriyel atık ve Avrupa Birliği'nin sıkı atık mevzuatı, Avrupa Birliği'nin atık enerji piyasasında büyümesini sağlamıştır. Bunun yanında Asya – Pasifik piyasasında ise Japonya atığının %60'ını atık yakımı (incineration) ile enerjiye dönüştürerek atık enerji kullanımında yol göstermektedir. Japonya'nın bu atık enerji elde edimini, 2011 – 2015 yılları arasında atık enerji elde ediminde hızla büyüyen Çin takip etmektedir (Yuanyuan, 2015). Bunun yanı sıra sahra altı Afrika'nın gelişmekte olan ülkelerinde atık enerji borsasının gelişimi büyük ölçekte belirli çevresel maliyetlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Atık enerji yönetiminin yararlarının farkındalığının az olması bu anlamda sosyal bir maliyet olarak sayılabilmektedir. Düşük maliyetli geleneksel çöplük alanlarında gerçekleştirilen toplu atık yakımı dünyanın bu bölümü için hala kullanılmaya devam edilmektedir (World Energy Council, 2016: 29).

Küresel olarak atık hacmi artışı, şehirleşme oranlarından daha hızlı bir şekilde artmaktadır. Kentsel katı atık miktarlarında, sadece son 20 yılda gerçekleşen belirgin artış, katı atık yönetimi uygulamalarının ne denli büyük önem taşıdığına işaret etmektedir. Özellikle Asya ülkeleri, yüksek nüfuslarıyla, katı atık kirliliğinin merkezinde bulunmaktadır.

Sürdürülebilir olmayan politikalar, katı atık yönetimi gibi temel bir gerekliliğin dahi göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde uygulanan Üç R (reduce, reuse, recycle – azalt, yeniden kullan, geri dönüştür) programları katı atıkla mücadele gelişme sağlarken, özellikle gelişmemiş ülkelerde hala yüksek miktarlarda katı atık doğaya salınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise klasik toplayıcılık, kısmi geri dönüşüm, şehir dışında bulunan doldurma çöp alanları etkin olarak kullanılmaktadır. Atık azaltma ve yakma, çevre farkındalığı ve gelişmiş teknoloji ihtiyacını da beraberinde getirirken, geri dönüşüm ve doldurma çöp alanlarının etkin kullanımı gelişmekte olan ve özellikle gelişmemiş ülkelerde getiri sağlayacaktır (Hoorweg ve Bhada-Tata, 2012: 1-29).

Atık borsası ve katı Atık yönetimi uygulamaları bilinen piyasa uygulamalarının yanında görece yeni bir çözümdür. Dünyada atıkların, üretim ve tüketim ile paralel olarak artış göstermesi ve bu atıkların çevre ve insan sağlığı için ciddi tehditler oluşturması, özellikle 21. yüzyılda firmaların ve ülkelerin bu piyasa yöntemini kullanmasını yaygınlaştırma, kamuoyunda bilinç yaratmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR

2.1. HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR VE ÇEVRE

Hükümet dışı kuruluşlar, genel anlamıyla, toplumun belirli bir amaç için bir araya gelerek sorun giderme ya da fayda arttırma faaliyetlerini üstlenen kuruluşlardır. Hükümet dışı kuruluşlar toplumdaki bireylerin bir araya gelmesi ile oluşurlar. Bir konu üzerine dikkat çekmek isteyen bireyler, bu konu üzerinde toplumsal algıyı arttırmak için birleşerek hükümet dışı kuruluşları oluştururlar. Bu hükümet dışı kuruluşlar, üzerinde durulması istenen konuda (örneğin çevre kirliliği, ulaşım yetersizliği, ırkçılık karşıtlığı vb.) toplumu bilgilendirebilir, kamuoyu oluşturabilirler. Toplumun oluşturduğu bu kamuoyu; yerel, ulusal ve uluslararası yönetimleri etkileyerek yöneticiler üzerinde bir farkındalık oluşturur. Bu, en temel anlamıyla, toplumun yöneticilerini denetlemesi ve onlara yardım etmesi demektir. Toplumdaki bireyler dikkat çekmek istedikleri bir sorun hakkında bir araya gelerek dar anlamda yerel yönetimleri ve iç politikayı, geniş anlamda ise merkezi yönetimleri hatta uluslararası alanı etkileyebilmektedirler.

İnsanlar, devletler meydana gelmeden önce de toplumcu (kolektif) faaliyetler ile sorunlarına çözüm aramışlardır. Söz gelimi bir bireyin yalnız başına gerçekleştiremeyeceği faaliyet için başka bir bireyden yardım alması toplumun en temel olgularındandır. Devlet öncesi toplumlar da bir arada yaşayabilmek ve sorunlarını çözebilmek adına, modern kitle hareketi statüsünde, *erken dönem (ilkel)* sivil toplumlar kurmuş ve idare etmiştir. Başlangıçta sivil toplum bir çözüm giderme yöntemiymişken, devletlerin oluşması ile devlet yönetimine bir alternatif olarak görülmüştür. Bugün ise hükümet kurumlarına bir alternatif olmaktan ziyade, onların fonksiyonlarını denetleyici ve demokratikleştirici bir yapıya sahiptir. Bildiğimiz anlamda hükümet dışı kuruluşlar, diğer bir tabir ile modern sivil toplum kuruluşları, popülerliğini, çalışmada daha önce de belirtildiği gibi, 1970’li yılların başı itibariyle kazanmaya başlamıştır. Lakin günümüzde hükümet dışı kuruluşların mantalitesini kavrayabilmek için, bu fikrin kökeni olan sivil toplum kavramının incelenmesi yerindedir.

2.1.1. Sivil Toplum Kavramı

Bireyler, uzun zamanlar bir arada yaşayarak toplumu oluşturmuştur. Toplum ise bir arada yaşamının zorluklarıyla mücadele etmek adına çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bunlar devlet öncesi Avrupa'daki yönetimsel (hükümet benzeri) yöntemler olabildiği gibi, Antik Yunan devletlerindeki gibi toplumsal beyin takımları da olabilmekteydi. Sivil toplum, antik dönemde vatandaşların sorunlarını duyurmaları ve çözmeleri için bir araç olarak kullanılmaktaydı. **Devletleşme döneminde** ise vatandaşlık hakkına sahip olanlara verilen kısıtlı hukuksal kazanımlar ile ilerleyişini sürdürmüştür. Bu dönemde sivil toplum, devletin yerel yönetimlerine (bölgeye göre derebeylikler) karşı kamuoyu oluşturabilse de, demokrasi ve liberalleşme uygulamaları henüz gerçekleşmediğinden bu oluşumların devletleşme dönemindeki sivil toplum etkinliği tartışılabilir.

Aydınlanma çağı ile beraber, her şeyde olduğu gibi, sivil toplum kavramı ve felsefesi de değişmiş, sivil toplum, devletten kısmen arındırılmıştır. Buna 'devlete alternatif dönem' de denebilir. Çünkü bu dönemde sivil toplum, devletten ayrılmış bir anlamda kullanılmıştır. Bunda şüphesiz, reform ve aydınlanma çağının da etkisi vardır.

19. yüzyılın sonu itibariyle hükümet dışı kuruluşlar görece artış göstermeye başlamıştır. Söz gelimi, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da temel hükümet dışı kuruluşlar kurulmuş ve ilerleme kaydetmiştir. Buna, dönemde Avrupa'da gerçekleşen sendikalaşma hareketlerinin de katkısı vardır. 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısı itibariyle hükümet dışı kuruluşlar eksik olan özelliklerini de tamamlamıştır. Bunlar demokratikleştirme ve yönetimleri (küresel – ulusal karar alma birimleri) etkileme özellikleridir. Söz gelimi sivil toplum hareketi olarak adlandırabileceğimiz erken dönem davranışları birikerek, modern anlamda hükümet dışı kuruluşların oluşumunu sağlamıştır. Buna kısaca **modern dönem** de denmektedir.

Bugün sivil toplum kavramıyla ortaya çıkan hükümet dışı kuruluşlar ile kast edilen şey; ekonomik bir amaç (kâr) gütmeyen, toplumsal yarar üzerine kamuoyunu bilgilendirmek ve yönlendirmek için gönüllülük esasıyla çalışan topluluk grupları olarak tanımlanmaktadır. (Özer, 2008: 91).

Bürokrasinin yoğun ve işleyişlerin yavaş olduğu yönetimlerde ihtiyaç duyulan çeşitli hizmetlerin belirlenmesi ve bu hizmetlerin yerine getirilmesi tahmin edildiğinden daha karmaşık ve uzun bir süreci kapsamaktadır. Merkezi yönetimlerin temel problemlerinden biri olan bu durum, bazı ülkelerin bürokratik yapısından dolayı yerel yönetim ve hizmetlerinde dahi görülebilecek bir problemdir. Bunun yanında sivil toplum ve dolayısıyla hükümet dışı kuruluşların varlığı, bu problemlerin saptanması, çözüm üretilmesi ve problemin ortadan kaldırılması sürecini kolaylaştırmakta ve süreci kısaltmaktadır. Sivil toplumun yerel ve merkezi yönetimlerle, toplum için bir yardımcı olarak bir arada çalışması, bu kurumların sahip oldukları esnek karar alma özellikleri sayesinde verimliliği arttırmaktadır.

Tarihin akışı boyunca sivil toplum kavramı, toplum yapısının da süreç içerisinde değişime uğraması sebebiyle çeşitli yönlere dönmüş ve bugün bilinen anlamıyla anılmaya ancak 20. Yüzyılın geç ikinci yarısında başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren sivil toplum geleneğinden gelen hükümet dışı kuruluşlar, sosyal politikaların oluşturulmasında tekrar önemli bir aktör haline gelmiştir. İçinde bulunduğumuz dönem itibarıyla dünyanın ne denli liberal olduğu tartışılabilir olsa da devletin, sosyal politikaların oluşturulmasında gücünü dağıtmasıyla beraber, yerel yönetim ve hükümet dışı kuruluşların etkinlik, görev ve sorumluluklarında belirgin bir artış görüldüğü gerçektir (Özdemir S., 2004: 137-143).

Devletin kısmen değişen sosyal rolünün yanında, birinci bölümde değindiğimiz Sanayi devriminin ardılı olan küreselleşme de, dünya üzerinde çeşitli rollerin ve görevlerin değişiklik göstermesine sebep olmuştur. Söz gelimi küreselleşmenin, üretim ve tüketim alışkanlıkları üzerine getirdiği arttırıcı etki, doğal çevrenin tahrip edilmesine sebep olurken, bu tahribatın tazmin edilmemesi ve artması, ekolojik sistemi de negatif bir değişim içine sokmakta ve doğal çevrenin geri dönülemez hasarlar almasına sebep olmaktadır. Teknolojik gelişmelerin üretim süreçlerini hızlandırdığı yadsınamaz bir gerçek olsa da bu gelişmelerin daha çevreci üretim yöntemleri üzerinde yoğunlaşması ve bu yoğunlaşmanın sorumluluğunun kimlerin üzerinde olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Çevre ve canlılığın ciddi tehdit olduğu günümüzde, çevresel hükümet dışı kuruluşların sayısal olarak artışı ve faaliyetlerinin yoğunlaşması, tahmin edildiği gibi bir rastlantı değildir.

2.1.1.1. Geleneksel Sivil Toplum

Sivil toplum kavramının süreç içinde belirli değişimlere uğradığı bilinen bir gerçektir. Bu değişimlerin gerçekleşmesinde dünyanın (ülke ve toplumların) içinde bulunduğu sosyo-politik durumun çeşitli sebeplerle değişmesi etkili olmuştur. Sivil toplum ya da daha açık bir ifade ile insan topluluğu, başlangıçta demokratik olmayan yönetimlerde gördükleri eksiklik ya da zorbalıklara tepki göstermek adına kurulmuştur. Fakat çehreleri, uğradıkları baskı sebebiyle kısa sürede dönemin otoriteleri tarafından değiştirilmiştir. Tartışmalı olsa da bu süreçte sivil toplum kendine, otoritelere yardım etme görevi de edinmiştir. Dünya genelinde gerçekleşen demokratikleşme hareketlerinden sonra sivil toplum kavramı da hak ettiği önemi tekrar kazanmış, idareye yardım eden ve onu demokratikleştiren özellikler edinmiştir. Belirtmek gerekir ki sivil toplum kavramı modernleşerek hükümet dışı organizasyonlar olarak faaliyet göstermeden önce de toplum, bu kuruluşların önemseydiği konular adına (çevre, adalet, sağlık, eğitim vb.) bir takım faaliyetlerde bulunuyordu. Fakat içinde buldukları sosyo-politik dönemlerin getirdikleri yenilikler sebebiyle bu ilk organizasyon yapılarının kimisi başarısız olurken kimisi kısmen başarılı olabilmıştır. Bunda, pek tabii, dönem içerisinde demokratikleşme, liberalleşme, insan hakları gibi kavramların kimisinin keşfedilmemiş, kimisinin ise uygulanmamış olması büyük bir etkidir.

2.1.1.2. Modern Sivil Toplum

Modern sivil toplum, demokrasi ve insan haklarının tanımlanıp uygulanması ile faaliyetine başlamıştır. Sivil toplum kavramının kurucu değerlerini içinde barındırmış, üstüne demokratikleştirme ve toplum için denetleme görevlerini almıştır. Avrupa'da kimi hükümet dışı kuruluşlar, otokrasi döneminde devlet baskısı ya da (i. devlet idaresini denetler konumda olmak yerine destekler konumda olmaya zorlanmak ii. siyasi yaptırımlara maruz bırakılmak iii. En nihayetinde kapatılmak gibi sebeplerle tehdit edilmek vb.) zorbalık görmüştür. Bu durum bazı kuruluşların daha radikal gruplar haline gelmesine, eylem ya da faaliyet yollarını da değiştirmesine sebep olmuştur. Tahmin edildiği üzere bu gelişmeler çevresel hükümet dışı kuruluşlar için,

sivil toplum kültürünün oturmadığı kimi bölgelerde çekincelere ya da faaliyetlerinin meşruiyetlerinin sorgulamasına hatta devlet düşmanlığıyla suçlanmasına kadar varmıştır.⁹ Fakat yine de hükümet dışı kuruluşlar, radikal olsun ya da olmasınlar belirli bazı ortak özelliklere sahiptir.

2.1.2. Hükümet Dışı Kuruluşların Özellikleri

Hükümet dışı kuruluşlar, hangi konu ya da amaç için kurulmuş olursa olsun, temel bazı belirleyici özelliklere sahiptir. Yapı itibariyle toplumsal ve özgeci olan bu kuruluşlar; idari, ekonomik, sosyal ve hukuksal anlamda bazı temel özellikler taşımaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşları incelemeden önce bu, özünü sivil toplum kavramından alan bu özellikleri bilmekte fayda vardır.

2.1.2.1. Organize ve Kurumsallaşmış Olma

Hükümet dışı kuruluşların en temel özelliği, bir organizasyon yapısına ve kurumsal gerçekliği sahip olmasıdır. Bu özelliklerden kasıt, hükümet dışı kuruluşun, bulunduğu bölgedeki hukuksal gereksinimleri yerine getirerek kurulması ve bu gereksinimlere uygun organizasyon yapısının bulunmasıdır. Söz gelimi önceden belirlenmiş ve buna riayet edilen toplantılar, uygulayıcı olarak yöneticiler, kuruluş amacına ulaşmada süreklilik bunlardan bazılarıdır.

Modern toplumda hükümet dışı kuruluşlar, ülke veya bölgelerin belirlediği belli şartlarla kurulurlar. Bu şartlar bazen belli bir ülke inisiyatifinde şekillenirken bazen de Avrupa Birliği gibi ülkeler üstü oluşumlar tarafından belirlenmektedir. Hükümet dışı kuruluşlar kurulurken, bu bölgesel hukuki prosedürlere uygun davranıp asgari bir organizasyon yapısı sağlamalıdır. Bu durum onlar için ihtiyaç duydukları yasal olma ve güven verme unsurlarına kavuşmalarını sağlamaktadır.

Hükümet dışı kuruluşlar mal ve hizmet ürettiklerinden özel firmalar gibi bir organizasyon yapısına sahip olmalıdır. Ortada toplum adına üretilen ürünler ve bu ürünlerin üretimlerinin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan bağışçılar olduğundan hükümet dışı kuruluşların da üretim ve organizasyon yapısı olarak tıpkı bir özel firma

---

⁹ Çevre hükümet dışı kuruluşların meşruiyeti, örnekler ile tezin 3. Bölümünde incelenmiştir.

gibi örgütlenmelerinde bir sakınca yoktur. Fakat bu, kuruluşun elde ettiği gelirleri finansal bir karakterde tasarruf edebilecekleri (kar amacı güdebilecekleri) anlamına gelmemektedir.

2.1.2.2. Özel – Hükümetten Ayrı Olma

Hükümet dışı kuruluşlar, adından da anlaşılacağı gibi, yönetim araçlarını hükümetten ayrı olarak kullanmaktadır. Hükümet dışı kuruluşların hükümetlerden ayrı ve bağımsız olarak faaliyet göstermesi, sivil toplum ve sivilleşme anlayışının temel bir gerekliliğidir.

Hükümet dışı kuruluşlar, tüm toplumu ilgilendiren konularda (sosyal, hukuki, çevresel vb.) hükümetten bağımsız olarak fakat hükümete doğrudan veya dolaylı şekilde tesir ederek faaliyet gösteren topluluklardır. Bu sebeple üyeler, en düşük seviyede yerel yönetimlere, en büyük seviyede tüm topluma ve uluslararası yönetimlere eleştirel katkılar sunmaktadır.

Hükümetten ayrı olarak faaliyet göstermek için kuruluşların; faaliyetlerinde politik taraf gözetmeksizin toplumsal fayda için hareket etmeleri, politik ideolojilerin etkisi altında kalmamaları, hükümet ile ilişkilerde tarafsız ve toplumsal çıkar odaklı yaklaşımlar sergilemeleri gerekmektedir. Elbette ki, hükümet dışı kuruluşların üyelerinin politik görüş ve ideolojileri bulunabilir. Fakat kuruluş, kamuoyu oluşturmak istediği konu ile ilgili çalışmalarını, toplumu politik olarak yönlendirmek amacıyla yapmamalıdır. Yani, hükümet dışı kuruluşların, bu faaliyetleri gerçekleştirirken objektif kalmaları gerekmektedir. Çünkü kuruluşlar siyasi görüşlerini benimsetmekten ziyade, meydana gelen problemlere çözüm üretmek amacıyla hareket etmelidir. Bu sebeple kuruluşlar kamunun etkisi altında ya da mütemadiyen karşısında bulunmamalıdır.

Hükümet dışı kuruluşların hükümetlerden ayrı ve bağımsız olması, bu kuruluşların hükümetlerden destek almayacağı anlamına gelmez. Genel olarak bağışlar ve üyelerin ödemeleri ile gelir elde eden bu kuruluşlar, toplumsal faaliyetleri ile toplumsal fayda ve farkındalık yaratarak hükümetlerle de bir arada çalışabilir. Fakat bu, hükümet dışı kuruluşların devlet desteği görmeden ayakta kalamayacağı anlamına da gelmez.

Hükümetler, çeşitli sosyo-ekonomik amaçları gereği hükümet dışı kuruluşları da destekleyebilir. Peki, karar almada ve idari yapısında hükümetten bağımsız olması gerektiği herkesçe bilinen hükümet dışı kuruluşların bağımsızlığı için bu ne anlama gelmektedir? Böyle bir durumda ilk akla gelen, kuruluşların sahip olduğu bağımsızlık ve baskı altında olmadan faaliyet gösterme gibi kavramların tehdit altında olabileceğidir. Gerçekten de, hükümetlerin, hükümet dışı kuruluşları etkisi altına almak adına onları fonladığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Şahin ve Uysal, 2007: 2-5).

Hükümet dışı kuruluşların devlet desteği görerek bağımsızlıklarını kaybettiği görüşünün genel olarak kabul edilmesi zordur. Çünkü her şeyden önce hükümet dışı kuruluşlar çok çeşitli konu ve alanlarda faaliyet göstermektedir. Örneğin küresel boyutta yoksulluk ile mücadele eden kuruluşların yanı sıra bölgesel folklorik değerlerin korunmasında faaliyet gösteren kuruluşlar da vardır. Bunun yanında kuruluşlar büyüklük bakımından da çeşitlilik gösterir. Oysa hükümetlerin çapı ağırlıklı olarak kendi egemenlik sahalarında şekillenir. Ayrıca, hükümet desteği gören ya da hükümet ile ortaklaşa çalışmalarda bulunan hükümet dışı kuruluşlar için bağımsızlıklarını kaybettiği genellemesinde bulunmak iddialı bir söylemdir. Bu söylemin tam aksini iddia etmek de öyledir. Çünkü hükümet dışı kuruluşların bağımsızlıklarına bağlılıkları, objektif tutumları, amaçları uğruna faaliyet göstermeleri gibi eksikliğinde yozlaşmaya sebep olacak değerlere, sağlayacakları fon karşılığında sırt çevirmeleri imkânsız değildir. Yine de yozlaşma gibi temelinde insan olan kavramları, hükümet dışı kuruluşların fonlanması sonucu kazanabilecekleri temel bir özellik gibi göstermek doğru görülmemektedir. Bunun yanında benzer görüşlerin iddia ettiği gibi hükümetlerin hükümet dışı kuruluşları sosyal refaha olan katkıları dolayısıyla fonlamaları (Şahin ve Uysal, 2007: 5) daha makul bir gerekçe olarak görülebilir.

2.1.2.3. Kar Amacı Gütmeyen Dağıtım

Hükümet dışı kuruluşlar genel itibariyle özgecil – diğerkâm¹⁰ yapıdadır. Bu sebeple, faaliyetlerini gerçekleştirirken toplumun fayda ve yararına olabildiğince bağlı

---

¹⁰ Altruizm: Başkalarının yararını en az kendi yararı kadar önem verme, gözetme durumu.

kalmaya çalışırlar. Faaliyetlerini kar amacı gütmeyen gerçekleştirmek ve kaynakları faaliyet için kullanmak bunlardan bazılarıdır. Daha önce de belirtildiği gibi bu kuruluşlar faaliyetlerini gerçekleştirmek için bağış, üye ödemeleri ve bazı durumlarda devlet desteği seçeneklerini kullanmaktadır. Kimi durumda bu kuruluşlar bir sene içinde harcamalarından daha fazla gelir elde edebilmektedir. Bu artan kaynak, kar amacı gütmeyenin bir gereği olarak, sahipler, kurucular, yönetim kurulu üyeleri ya da üyeler arasında paylaşılması yerine, bir sonraki dönemde yine kuruluşun temel faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayacak yan faaliyetlere ayrılmaktadır. Hükümet dışı kuruluşlar ticari bir kaygı ya da düşünce ile kurulmadıklarından, bu getirileri yine organizasyonun faaliyetlerine yönlendirirler. Bu kuruluşların, üyelerine ödeme yaparak kar amacı gütmemesi, toplumsal fayda prensiplerinin önüne geçmelerine sebep olacaktır. Bunun yanında hükümet dışı kuruluşlar, gelir getirecek faaliyetlerde bulunabilir fakat yine bu faaliyet gelirlerini kuruluşun kurucularına, sahiplerine, yönetim kuruluna ya da üyelerine özel bir gelir (ücret) gibi paylaşamazlar (Anheier, 2005: 48).

2.1.2.4. Bağımsız Yönetim

Sivil toplum kavramının temeli, karar alma ve faaliyetlerde yönetimden (hükümet) bağımsız olmaktır. Toplumun kamuoyu oluşturması ve yönetime bu yol ile etki etmesi (dolaylı yoldan katılması) sivil toplumun ve hükümet dışı kuruluşların temel özelliğini oluşturmaktadır.

Toplumun oluşturan bireylerin bir araya gelerek yönetimi denetlemesi için bu bireylerin ve dolayısıyla kuruluşlarının bağımsız olması gerekir. Bunun sebebi, denetleme faaliyetinin başlı başına bağımsız ve objektif olması gerekliliğidir. Hükümet dışı kuruluşlar, belirlenmiş hukuk kuralları içerisinde, faaliyet ve karar alımlarında hükümet birimlerinin hiçbirine bağlı kalmayarak sivil toplumu oluştururlar. Sebebi basittir ki, bu kuruluşların faaliyet ve karar almalarını etkileyecek bir kamu etkisi, hukuksal haklar ile elde edilmiş toplumsal özgürlüğü zedeleyecek, toplumun kurduğu sivil oluşumun, demokratikleşmenin ve toplumun idareyi denetleyebilmesinin önüne geçecektir.

Sivil toplum geleneğinden gelen hükümet dışı kuruluşların karar alımlarında yönetimden bağımsız olmasını, iddialı bir şekilde devletten kopukluk olarak gören ve bu sebeple hükümet dışı kuruluşları anarşizm ile özdeşleştiren görüşler de vardır. Oysa hükümet dışı kuruluşlar daha en başından yasalar ile belirlenmiş şartlara tabi olduğu için böyle bir eleştirinin aşırı zorlama özelliğinde olduğu söylenebilir.

2.1.2.5. Gönüllülük

Gönüllülük en basit tabir ile toplumsal fayda gözetilen faaliyetlere, özgür bir iradeyle maddi bir çıkar beklemezsizin dâhil olunması işlemidir (Balaban ve İnce, 2015: 150). Yani kısaca zorunluluğun tam tersidir. Bilindiği gibi hükümet dışı kuruluşlar, hukuksal çerçevede belirlenen şartlar ile özgürce kurulabilmektedir. Elbette, buna paralel olarak, bireyler de bu kuruluşlara kendi özgür iradeleri ile ve gönüllülük esasıyla katılımda bulunmaktadır. Sivilleşme ve özgürlük kavramının bir gereği olarak kimse zorlanarak (cebren) bir kuruluş bünyesine dâhil edilemez. Bireyler, dilerlerse, bu kuruluşların gerçekleştirdiği toplumsal faaliyetlere katılabilirler (Salamon ve Anheier, 1996: 3-4).

Tahmin edildiği gibi, hükümet dışı kuruluşların yönetim kadrosu ve üyeleri genellikle idealist bir amaç doğrultusunda, özgecil ve gönüllü kişilerden oluşmaktadır (Werker, 2007: 7). Sivil toplum görüşünün içerisinde sivilleşme kavramı bulunduğundan kişilerin zor kullanılarak üye yapılması ya da faaliyetlere katılması beklenemez.

2.1.3. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşlar

Sadece henüz on sekiz yılını yaşadığımız 21. Yüzyılın bile, çevre ve ekosisteme ne denli büyük zararlar verdiği bilinen bir gerçektir. Üretim teknolojilerinin erken fakat doğaya olumsuz etkilerinin geç fark edildiği ya da önemsenmediği 18. Yüzyıldan günümüze kadarki süreç bize kirliliği bir çevre, düzensiz bir iklim ve tehdit altında bir ekosistem bırakmıştır.

Temellerini 19. yüzyılda atan fakat etki ve önemini 20. Yüzyılın geç ortalarında kazanan çevresel hükümet dışı kuruluşlar, üretimin (tüketim ile beraber) sebep olduğu

tüm bu çevresel negatif dışsallıklarla mücadele etmek adına kurulmuşlardır. Sivil toplum kavramı ve geleneğinin bahsettiği birçok özelliğe sahip olan çevresel hükümet dışı kuruluşlar, çevrenin korunumundan çevresel zararların giderilmesine, toplumu bilinçlendirerek farkındalık yaratılmasından çevre ile ilgili verilecek olan uluslararası kararların belirlenmesinde çevresel faydayı göz etme ve bu karar alımlarını etkilemeye (baskı grubu oluşturma) kadar birçok faaliyeti gerçekleştirmektedir. Bugün tek bir cümle ile çevresel hükümet dışı kuruluşların kaç farklı faaliyetlerde bulunduğunu ortaya koymak kolay değildir. Bunun için çevresel hükümet dışı kuruluşlarının gerçekleştirdiği faaliyetleri genel olarak özetlemekte fayda vardır.

2.1.3.1. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Temel Amaçları

İrili ufaklı farklılıklar gösterse de, çevresel hükümet dışı kuruluşların belirgin temel bazı amaçları bulunur. Bu amaçlar sürdürülebilir bir kalkınma modelinin sağlanıp uygulanmasından, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasına ve hatta bölüşümde etkinliğe kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar yakından incelendiğinde, aslında çok çeşitli alanlarda birbirinden farklı araştırmalar gerçekleştirdikleri görülebilir. Çünkü çevre adına faaliyet göstermek yalnızca ağaç dikmekten ibaret değildir. Çevre savunuculuğu ve bu görüş ile hareket eden hükümet dışı kuruluşlar için araştırdıkça derinleşen pek çok alan bulunmaktadır. Bu alanlarda (göç hareketleri, zehirli maddelerin canlılık üzerine etkisi, kirliliğin insan biyolojisi üzerine etkisi, kirlilik çeşitleriyle mücadele yöntemleri vb.) çalışmak belli bir uzmanlığı ve buna bağlı olarak uzun bir zaman gerektirmektedir. Yine de bazı temel amaçlar vardır ki genel olarak çevresel hükümet dışı kuruluşların amaçlarıyla özdeşleştirilmiştir.

2.1.3.1.1. Ekolojik Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir yaşam ve *sürdürülebilir canlılık* kavramları çevrecilik ile özdeşleştirilmiştir. Bu sebeptendir ki, gelecek neslin yaşam hakkına saygı duyan kalkınma, türlerin çeşitliliğine önem veren anlayış ancak ve ancak diğer canlılara

verilse de asgari zarar vererek elde edilen kazanımlar çevresel hükümet dışı kuruluşların en temel amaçlarıdır.

Sürdürülebilirlik kavramı özellikle Brundtland Komisyonu'nun 1987 tarihli çalışmasıyla oluşturulan Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) Raporundan bu yana küresel gündemde olan bir kavramdır (Yap, 1990: 75). Rapordan sonra sürdürülebilirlik kavramı pek çok kişi ve organizasyon tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış, amaç ve araçlar konusunda çeşitli ihtilaflara düşülmüştür. Meydana gelen bu tanım ve içerik problemi politik ve akademik camiayı uzlaşma konusunda halen meşgul etmektedir.

Bu çalışmada sürdürülebilirlik hakkında uzlaşma sağlamaya yönelik bir katkı sağlama gayretimiz yoktur lakin tahmin edildiği gibi çevresel hükümet dışı kuruluşlar, ortaya çıktığı tarihten itibaren sürdürülebilir kalkınma ve çevre üzerine birçok çalışma ve araştırma yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı, hükümetlerin yalnız başına karar alabileceği bir alan olmaktan çok, kurumlar arası bir yapıya sahiptir.

2.1.3.1.2. Ekonomik Verimlilik

Ekonomik verimlilik (ya da etkinlik) kavramı da yukarıda incelenen sürdürülebilirlik kavramıyla yakından ilişkilidir. Mümkün olan en az girdi ile en çok çıktıyı elde etmek olarak tanımlanan verimlilik kavramı, sürdürülebilir kalkınma kavramının anahtar kelimelerindedir. Sadece bu tanımla incelendiğinde üretim maliyetlerini ya da miktarını azaltan tüm etkenler etkinsiz olarak değerlendirilebilir. Fakat toplumsal açıdan verimlilik kavramı, ekonomik anlamından daha farklı bir anlam ifade etmektedir. Söz gelimi toplum bakımından ekonomik verimlilik, üretim ve tüketimin toplum için optimum seviyelerde olması anlamına gelmektedir (Alcock, 2008: 70-71). Bu ise kaynak dağılımında etkinlik sağlamanın başlangıç koşulu olarak görülmektedir.

2.1.3.1.3. Dağıtımda Eşitlik

Dağıtımda ya da bölüşümde eşitlik, çevresel adalet kavramıyla yakından ilişkilidir. Çevre politikaları adına karar vericiler, uygulayacakları politikaları kişi, kurum ya da toplumun belirli bir bölümünden dışlayamazlar. Ayrıca çevreye verilen zararlar üzerine gerçekleştirilecek koruma faaliyetlerinden yine her hangi bir kişi ya da grubu ayıramazlar. Az gelişmiş ülkelerde çevresel faydalardan yararlanma ya da zararlardan korunma, eşit olarak topluma dağıtılamamaktadır. Bu nedenle gerek hükümet kurumları gerekse hükümet dışı kuruluşlar insani yardım gibi amaçlar ile bu bölgelerde gerçekleşen eşitsizliği sonlandırmaya ya da en azından mümkün olduğunca azaltmaya çalışmaktadır.

2.1.3.2. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Temel Faaliyetleri

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar yönetim (yerel, ulusal ya da uluslararası) ile nüfus (toplum) arasında yönetime dâhil olma ve onu denetleme boşluğunu doldurma özelliğine sahiptir. Bilgi toplama, bu bilgileri analiz etme, yayma, politika belirleme, politika yürütme (yönetimden yetki aldığı takdirde), fikir savunuculuğu, çözüm üreticiliği, çevre değerlendirme ve muhafaza gibi çok geniş faaliyetlere sahiptir (UNDP, 2016: 8). Bunların yanında, sahip olduğu baskı gücü ile politika belirleme süreçlerine etki ederek, toplumsal amaçlar (çevre korunumu ve kirlilik ile mücadele) lehine politikalar oluşturulmasını sağlamaktadır.

Belirtilen bu faaliyetlerine rağmen çevresel hükümet dışı kuruluşlar genelde birbirlerinin benzeri olarak görülebilir. Bunun sebebi aynı faaliyeti yapan birden çok kuruluş, yerkürenin farklı bölgelerinde aynı ve ilerleme kaydetmeyen bir hizmet veriyormuş gibi görülmesidir. Elbette bu genel olarak hatalı bir görüştür. Çünkü ileriki bölümlerde de fark edileceği üzere, çevresel hükümet dışı kuruluşlar aynı amaçlara hizmet ederken birbirinden farklı yöntemler ve araştırılacak alanlar kullanabilmektedir. Söz gelimi bazı çevresel hükümet dışı kuruluşlar salt hidrosferi inceleyerek buradaki zararlara çözüm arayabildiği gibi, bazıları da salt sayıca tehlike altında olan türlerin saptanıp korunması adına çalışmalar gerçekleştirebilir. Ya da kimi çevresel hükümet dışı kuruluşları üretimde geri dönüşüm, sürdürülebilir üretim ve

kalkınma gibi ekonomi biliminin alanlarında çalışırken, kimisi de türlerin çevreye verilen zararlar üzerine göç davranışlarını inceleyebilmektedir. Görüldüğü üzere, çevresel hükümet dışı kuruluşların nihai amacı bir tane gibi görülse de, bu amaca ilerlemede ihtiyaç duyulan disiplinler ve araştırılıp çözüm üretilecek alanlar oldukça fazladır. Fakat yine de çevresel hükümet dışı kuruluşların gerçekleştirdiği temel ve ortak bazı faaliyetler vardır. Bu faaliyetlerden kimisi onları diğer hükümet dışı kuruluşlardan ayırabildiği gibi kimisi de benzer kılabilir.

2.1.3.2.1. Bilgi Toplama, Analiz Etme ve Yayıma

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar, tahmin edildiği gibi, amaçları doğrultusunda araştırma yapar, elde ettiği bilgileri analiz eder, bunları raporlayarak konferanslar düzenler ya da süreli yayınlar yaparlar. Tüm bu faaliyetlerdeki amaç, toplumu aydınlatmak ve değinilmek istenen konu adına (örneğin yok olma tehlikesi altındaki türleri tanıtmak ve koruma yollarını öğretme gibi) kamuoyu yaratarak toplumsal baskı oluşturmaktır. Seçmenler ise, çevresel hükümet dışı kuruluşların yukarıda bahsedilen faaliyetleri sonucu rapor haline getirdiği bu bilgilerden etkilenecek toplumun hükümeti denetleme gücünü artırırlar (Emini, 2013: 43-53).

2.1.3.2.2. Gündem ve Politika Belirleme Sürecine Girdi Sağlama

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar, bir önceki maddede belirtilen ‘toplumu aydınlatma ve kamuoyu oluşturma’ faaliyetinin yanında, elde ettikleri veriler ile gündem ve politika belirleme sürecine de katkı sağlamaktadır. Bu hususta iki temel faaliyet dikkat çekmektedir.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların elde ettikleri veriler ile gündemi belirlemeleri bu faaliyetlerden ilkidir. Kuruluşlar, elde ettikleri verileri topluma yayarak kamuoyu oluşturmak amacıyla gündemi belirleyebilir. Bu bilgilerin basılı yayın, görsel medya, internet, panel gibi araçlar ile toplumla paylaşılması, kuruluşların daha fazla kişiye hitap edebilmelerine ve bu yolla çevre adına alınan kararlarda etkin bir baskı kullanabilmesine yardımcı olur.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların ikincil faaliyeti ise, politika belirleme (etki etme ya da baskılama) sürecine etkisidir. Uluslararası nitelikteki çevresel hükümet dışı kuruluşların sahip olduğu en önemli özelliklerden biri, uluslararası çevre politikalarına yön verme etkisi ve politika yapıcılara uyguladığı sivil toplum baskısıdır. Bu kuruluşların da, sahip oldukları bilgi ve çözüm yöntemleri ile dâhil oldukları uluslararası çevre politikaları, toplumun bir nevi sesi olduklarından, toplumun da politika yapma sürecine katılmasına yardımcı olmakta, uluslararası çevre yönetimine çevresel hükümet dışı kuruluşların katılımı çözüm yollarını çeşitlendirip güçlendirecektir. Hatta bu kuruluşların karar alma sürecine katılımı uluslararası çevre yönetiminin yapısına küresel bir karakter kazandırmaktadır. Kuruluşların gerçekleştirdiği araştırmalar ve bu yolla sahip olduğu çözüm önerileri, politikaların geliştirilmesi sürecine yaratıcılık ve esneklik katmaktadır. Bu sebeple, tahmin edildiği gibi, birçok uluslararası çevresel yönetim ve politika yapım sürecinde çevresel hükümet dışı kuruluşların katılımı gerekli görülmektedir (Gemmill ve Bamidele-Izu, 1-24).

Çevresel hükümet dışı kuruluşların politika oluşturma ve belirleme sürecine katılımı hem demokratik bir katkı sağlamak hem de bilgi ve bakış açısı eksikliklerini gidererek kamu otoritesine yardım etmektedir. (Ryu, 2004: 284).

2.1.3.2.3. Çevresel Şartları Değerlendirme ve Çevresel Anlaşmalara Uygunluğu Denetleme

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar, çevrenin içinde bulunduğu durumu gözlemlene ve çevre adına yapılan faaliyetleri değerlendirmede önemli bir çalışma ortağıdır. Kuruluşlar bilgi toplar, çevre üzerindeki değişimleri ve araştırmalarını gözlemler, elde ettikleri bulguları raporlar ve bunları çevre üzerine alınacak kararlara etki etmek adına kullanır. Tahmin edildiği gibi bu faaliyetleri toplumsal açıdan etkin bir şekilde gerçekleştiren çevresel hükümet dışı kuruluşlar, çevre adına alınan uluslararası kararların da ortağı olmaktadır (Gemmill ve Bamidele-Izu, 17-18).

Birleşmiş Milletler bilindiği gibi çevre ile ilgili karar alımların temel aktörlerinden biridir. Bu nedenle de birçok çevresel hükümet dışı kuruluş Birleşmiş Milletlerin bir parçası olmayı ya da Birleşmiş Milletler ile ilişkilerini geliştirmeyi (iş

birliği ve ortak çalışmalar gerçekleştirmeyi) amaçlamaktadır. Bundaki temel amaç, hiç şüphesiz, Birleşmiş Milletler gibi büyük bir organizasyonun kitlelere hitap etme gücünü kullanmaktadır (Raustiala, 1997: 719-740).

Uluslararası evre anlaşmalarına taraf olan çevresel hükümet dışı kuruluşlar, bu anlaşmaların uygulayıcılarını denetleme ve bu uygunluğu sağlamada çeşitli faaliyetler gerçekleştirme haklarına da sahiptir. Çevresel anlaşmaların uygulayıcıları çeşitlilik gösterir. Oyle ki; hükümetler ve onların alt uzantıları, yerel yönetimler, küresel çapta faaliyet gösteren firmalar, orta ve kk ölçekli bölge firmaları ve hatta tüketiciler bu uygulayıcılar arasındadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar, kendileri de bir taraf olmak üzere, tarafların yaptığı anlaşmalara ne derece uygun davrandığı ve anlaşmanın planlanan hedeflere ulaşmada ne denli ilerleme sağladığı gibi durumları incelemektedir. Çünkü hükümet organlarının gerçekleştirdiği inceleme ve değerlendirme çalışmalarının yanında, hükümet dışı kuruluşların da gerçekleştirdiği inceleme-denetleme faaliyetleri, sivil toplumun, uluslararası anlaşmaları denetlemesini ve uygunluk göstermeyen tarafları uyarı, boykot ya da eylem gibi kamuoyu güçleri ile denetlemesini sağlayacaktır.

2.1.3.2.4. Çevresel Adalet Savunuculuğu

Çevresel adalet, özellikle 2000'li yıllar itibariyle, önem kazanmış bir kavramdır. Kavram basitçe, çevresel olumsuzlukları (maliyet, fiziksel zarar ya da kirlilik) yklenenler ile evre yatırımlarından ya da getirilerinden fayda sağlayanlar arasındaki eşitlilik üzerine oluşturulmuştur (Gemmill ve Bamidele-Izu, 19). Bu sebeple, çevresel adalet, çevresel eşitlilik olarak da bilinmektedir. Bu eşitliliğin yarattığı negatif etkileri raporlayan ve bu etkilerin giderilmesinde diğer taraflar ile birlikte çalışan kimi çevresel hükümet dışı kuruluşlar, raporlarına bu adaletsizliğu de eklemektedir.

Az gelişmiş ülkelerde özellikle fiziksel, gelişmekte olan ülkelerde ise kısmen maliyet ya da fayda adaletsizliklerine sebep olan çevresel eşitlilik, teorik olarak yeni olmasa da (teorisini negatif dışsallık kavramından aldığından), araştırma ve uygulama açısından oldukça yenidir. Bir ülkenin ya da uluslararası bir anlaşmanın evre yasaları ya da politikaları oluşturulurken dil, din, ırk, gelir durumu gibi farklılıklardan bağımsız

olarak tüm toplumun bu kararlardan etkileneceği ve faydalanacağı gr, çevresel adaletin temel prensibidir.

evre, doğası gereği farklı Şekil ve etkiler içinde bulunur. İnsanlar çevrenin getirdiklerinden farklı bölgelerde farklı Şekillerde etkilenir. Fakat evresel adalet kavramı ile anlatılmak istenen tam olarak bu değildir. Çevresel adalet, çevreden alınan faydayı tüm topluma ayırım gözetmeksizin dağıtmak, çevrenin getirdiği olumsuzlukları da yine ayırım gözetmeksizin gidermek üzerinedir. Giderilmediği durumlarda ise evre eşitsizliği, diğer başka eŐitsizlikler ile birleşerek etkisini arttırmaktadır. Söz gelimi bir bölgede evre kirliliğinin sebep olduğu sağlık sorunlarından etkilenenler ile başka bölgelerde yaŐayanlar arasında meydana gelen evre eşitsizliği beraberinde sağlık eŐitsizliđini de getirerek aradaki eŐitsizlik seviyesini oğaltacaktır. Ya da zehirleyici özelliği bulunan halk sağlığı adına tehlikeli maddeler için yalnızca belirli bir üretim alanının ya da Őehrin seçilmesi, bu bölgede yaşayan insanların adaletsizce tehdit altında yaŐamasına ve hatta gerçekleşmesi halinde büyük sağlık sıkıntılarını da yaŐamasına sebep olacaktır. Üretim koşulları ya da üretim türü sebebiyle hava kirliliğine maruz kalan belirli bir bölge, diğer bölgelere kıyasla çevresel bir adaletsizlik ile karşı karşıya kalacaktır (Yatağan bölgesi buna tipik bir örnektir). Çevrenin getirdiği tehditlerden herkesin eşit Şekilde korunması gerektiğinden bu bölgedeki insanlar için korunma faaliyeti arttırılacak ya da hava kirliliğine sebep olan üretim faaliyeti belirli bölgelere dağıtılacaktır.

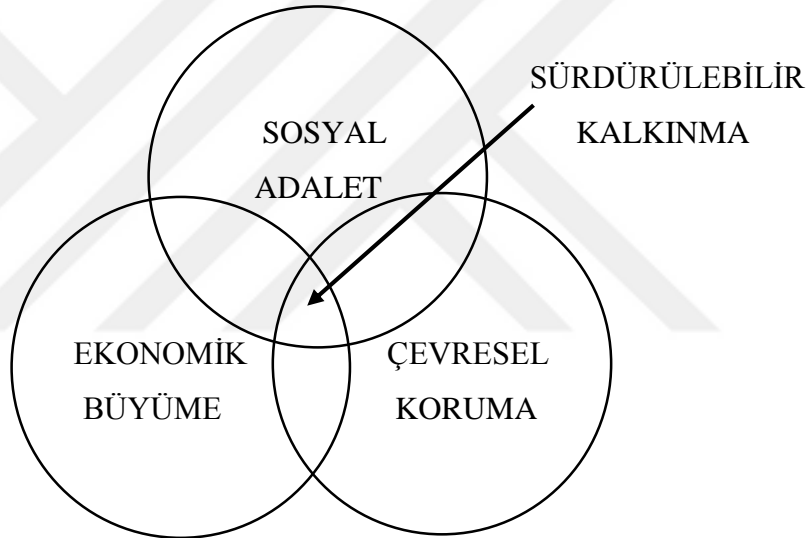
Çevresel adalet uyarınca, toplumdaki tüm bireyler ya da bölgeler, evre ve sağlık ile ilgili yasa ve düzenlemelerden eşit olarak faydalanmalıdır. Belirli kişi ya da gruplar çevresel tehditlerden toplumdaki diğer vatandaŐlara göre daha fazla korunuyor veya çevresel faydadan daha fazla fayda elde ediyorsa, evre eşitsizliği gerçekleşmiş olmaktadır (Brulle ve Pellow, 2006: 103-107).

Çevresel hükümet dışı kuruluşların çevresel adalet kavramını üzerinde yaptıkları çeşitli çalışmalar, doğrudan ya da dolaylı olarak uluslararası kalkınma üzerine de etki etmektedir. Uluslararası kalkınma adına gelişmiş ülkelerdeki bireysel bağışçılardan ve çift yönlü (bilateral) yardım kuruluşlarından gelen fonlar, evre kuruluşları tarafından da tahsis edilmektedir. Avrupa Birliği ve çevresel hükümet dışı kuruluşlarının ortak projesi olan ‘Hükümet Dışı Kuruluşlara Kapasite Oluşturarak evresel Yönetimi Güçlendirme’, hükümet dışı kuruluşların kalkınma ve sürdürülebilirlik adına yaptığı

çalışmalara bir örnektir. Program, amacını ‘hedeflenen ülkelerde evre yönetimine daha etkili bir sivil toplum katılımı vasıtasıyla sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve evre yönetimini arttırmak’ olarak tanımlamıştır (UNDP, 2016: 6; Werker, 2007: 25–26).

Oldukça yeni bir kavram olan çevresel adalet, görece daha eski olan sürdürülebilir kalkınma ile yakın bir ilişki içerisinde. Tam anlamıyla sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, yukarıda bahsedilen çevresel adalet kavramının da, diğer kalkınma gereklilikleri ile beraber kalkınma programının için bulundurulması gerekmektedir.

şekil 5: Sürdürülebilir Kalkınma Teorisi Diyagramı

Kaynak: Agyeman, J., Evans T. (2003). Toward Just Sustainability in Urban Communities: Building Equity Rights with Sustainable Solutions. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. (590): 35-53.

Çevresel adalet sağlama kavramı, sosyal adalet ve ekonomik büyüme ile beraber sağlandığında, sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliklerini de sağlamaktadır. Yani, bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan karşılama ve bu karşılamayı (burada çevresel fayda ve zarardan korunma) toplumda ayırım göstermeden gerçekleştirmek, iki amaca da hizmet edecektir.

2.1.3.3. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşlar ve Uluslararası Politika

Küreselleşme sebebiyle çevreye verilen zararlar, geç de olsa, çevre koruma strateji ve politikalarının önem kazanmasını sağlamıştır. Uluslararası çevre koruma politikaları, özellikle çevreye verilen zararın büyük boyutlara ulaştığı 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle planlanmaya başlanmıştır. Bunun yanında çevreye verilen zararların artmasıyla hak ettiği önemi kazanan çevresel hükümet dışı kuruluşlar da günümüzde bu politikaların oluşmasına etki eden temel aktörlerden biridir. Küreselleşmenin politik karar alıcılar üzerine getirdiği değişiklikler sebebiyle, karar alma süreçlerinde sadece devletlere yer veren anlayış yerini çok uluslu organizasyonlar ve hükümet dışı kuruluşların da karar alma ve kararları etkilemede etkin olduğu yeni yönetim şekillerinin uygulanmasına bırakmıştır. Neo-Liberal olarak da tanımlanabilecek bu yeni dönem ve politikalar içerisinde özelleştirme, Üçüncü Sektör yaklaşımı (hükümet dışı kuruluşların oluşturduğu sektöre verilen ad), verimlilik kavramları ön plana çıkmıştır (Akbeý ve Saraç, 2005: 215-217).

İçinde bulunduğumuz yeni dönemde önemini arttıran hükümet dışı kuruluşların, uluslararası çevre politikalarının belirlenmesinde akla gelen en önemli iki özelliği; '**bilgi**' ve '**çözüm**' sahibi olmalarıdır. Her ne kadar tek başlarına çözüm elde edememişlerse de ellerindeki bilgiyi gerekli görülen kuruluş ya da kurumlar (çapraz sektör çözümleri) ile paylaşarak çözüm üretimine katkı sağlarlar. Ayrıca çevresel durumlar ile ilgili farklı bakış açıları ve alternatif görüş ve çözüm önerileri bile mütevazî katkılardır.

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar uluslararası politikaların belirlenmesi, bu politikaların oluşturulacağı ortamın temin edilmesi (hükümetlerin uluslararası çevre politikalarına taraf olması ve uyması adına baskı grubu oluşturma), doğal kaynakların korunması, uygulanan uluslararası çevre anlaşmalarının denetiminin sağlanması ve bu uygulamaların topluma özendirilmesi gibi konularda büyük sorumluluklar almaktadır (Betsill ve Corell, 2001: 66-67). Bu kuruluşların araştırma konuları farklı olsa dahi, birbirleri arasında gerçekleştirdikleri bilgi alışverişleri sayesinde anlaşmalara uyumu etkin bir şekilde gözlemleyebilmektedirler.

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar bir yönetim gücü değildir. Bu sebeple kuruluşların direkt olarak politika oluşturma ya da buna taraf toplama gibi

fonksiyonları yoktur. Zaten kamu yapısına sahip olmaları halinde sivil toplum olma özelliklerini kaybolacaktır. Günümüzde hükümet dışı kuruluşların temel özellikleri, hükümet ya da özel sektör faaliyetlerine rakip olmak değil, özellikle hükümet ile ortaklaşa iş birliğinde olarak idareyi denetleme ve sivilleştirme dir. Edindikleri ve bu yolla sağladıkları bilgi-veriler ile uluslararası politika yapıcılarının kararlarını, dolayısıyla uluslararası anlaşmaları olumlu olarak etkilerler. Özellikle geçtiğimiz yirmi yılda küreselleşmenin getirdiği ekonomik ve sosyal bütünleşme dönemi ile birlikte hükümet dışı kuruluşlar daha fazla faaliyet gerçekleştirmekte ve uluslararası süreçlere daha aktif katılmaktadır. Bu sebeple hükümetler, uluslararası-uluslar üstü kurumlar ve çok uluslu şirketler bu yeni ve güçlü uluslararası aktörle işbirliği yapmaya yönelmekte ve uluslararası karar alım süreçlerine bu kuruluşları da davet etmektedir (Saraç, 2006: 35-36).

Tüm çevresel hükümet dışı kuruluşlar uluslararası çevre politikalarının oluşturulma sürecine (gözlemci ya da danışman olarak) dâhil edilmemektedir. Bu da kuruluşları lobicilik faaliyetine yönlendirir. Bunun yanında hükümetlerin, uluslararası arenada karar verme gücünün bir kısmını çevresel hükümet dışı kuruluşlar ile paylaştığını savunan bir görüş de mevcuttur (Betsill ve Corell, 2001: 74). Gerçekten de, içinde bulunduğumuz yüzyılda çevresel hükümet dışı kuruluşların politik karar alımlarını etkileme gücü yadsınamaz bir gerçektir. Kuruluşların gönüllülük ile büyük bir emek harçayarak elde ettiklerin değerli veriler, çevresel kararların alınmasında büyük önem taşımaktadır. Bu veriler, çevresel hükümet dışı kuruluşların uluslararası çevre politika ve stratejilerini oluşturan yapı ve organlara karşı birincil etkileyici güçüdür.

Tahmin edildiği gibi çevre kuruluşlarının sahip olduğu bir diğer etkileme gücü, eylem ya da boykot faaliyetleridir. Çevreye zararlı üretim şartlarına sahip olan firmaların çevre kuruluşları tarafından boykot ya da eyleme konu edilmesi, 1970’li yıllardan bu yana çok da yabancı olunan bir konu değildir. Özellikle üretim şartlarının kötü olmasıyla bilinen (belirli ceza ya da yaptırımları kabul eden), sürdürülebilir ya da çevre dostu üretim yöntemlerini benimsemeyen firmalara karşı çevresel hükümet dışı kuruluşlar eylemler gerçekleştirmektedir. Bu eylemler çeşitli şekillerde olabildiği gibi meşruiyeti, ölçüsü oranında tartışma konusudur (Ekolojik Terör).¹¹

---

¹¹ Bu konu çalışmanın üçüncü bölümünde Greenpeace üzerinde detaylandırılacaktır.

Farklı gruplar, farklı çevresel beklentiler içinde bulunurlar. Söz gelimi firmalar, karlılıklarını arttıracak düzenlemeleri dilerken, tüketiciler tüketim süreçlerinin zehirli maddelerden arındırılmasını dileyebilir. Farklı grupların, gerçekleşebilecek bir çevre politikası üzerine farklı beklentiler içinde olmaları ve beklentileri karşılanmadığı takdirde farklı tepkiler vermelerinin ana sebebi, farklı amaç ve konularda bulunmalarıdır. Fakat bu grupların farklı çıkar ya da çıkar gruplarında olması meydana gelecek politikanın hep bir kaybedeni olacağı anlamına mı gelmektedir? Bu soruya net bir cevap verebilmek oldukça güçtür. Çünkü çevresel hükümet dışı kuruluşlar kendi içerisinde karakteristik olarak farklı türlere (ılımlı, radikal, karma vb.) ayrıldığı gibi, firmaların görüşleri de çeşitlere ayrılmaktadır. Bugün yeşil üretim tekniklerini uygulayan, yeşil ekonomi fikrine sadık, geri dönüşümü üretiminin bir girdisi haline getirmiş firmalar bulunabildiği gibi çevrenin ve türlerin korunumu gibi konularda hiçbir adım atmayan firmalar da mevcuttur. Firmalar çevreci üretim yöntemlerine genellikle maliyet yükseltici özellikleri bulduklarından yanaşmamaktadır.

Firmalar ile çevresel hükümet dışı kuruluşların ilişkileri farklı durumlarda çeşitlilik göstermektedir. En basit tabir ile bu durumu iki farklı şekilde yorumlamak mümkündür. Bunlar 'yüzleşme ya da çatışma' ve 'iş birliği' faaliyetleridir. Bu iki faaliyetin de taraflar ve toplum gözünde çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır (Belirtmek gerekir ki, farklı sosyo-politik geleneklerden gelen toplumlarda bu faaliyetler farklı gözlemlenip yorumlanabilmektedir). Yüzleşme faaliyeti daha agresif ve radikal bir yaklaşımken, iş birliği, bugün modern anlamda çevresel hükümet dışı kuruluşların uygulamaya çalıştığı uzlaşma ve denetleme yöntemidir (Harangozo ve Zilahy, 2015: 21-22).

Tablo 3: Çeşitli Etki Gruplarının Çevresel Beklenti ve Tepkileri

TARAF GRUPLAR	ÇEVRESEL UZLAŞMADAN BEKLENTİLERİ	BEKLENTİLERİ KARŞILANMAMASI HALİNDE TEPKİLERİ
Şirket Sahipleri	Çevre Korumanın şirket karlılığı ve değeri üzerine etkisi Yetersiz çevresel etkinlik sebebiyle kaza, ceza ya da skandallar	Daha iyi bir çevre performansı için yöneticileri baskılamak Hisse satışı – nakit çekimi
Yöneticiler	Stratejik hedefleri gerçekleştirilmede çevre korumanın etkisi-faydası Çevre korumanın finansal boyutu	Motivasyonda azalma Protesto etme İşten Ayrılma
Yönetim Dışı Kadrolar	İş Koşulları Olası Örnek Davranışlar	Performans Kaybı Motivasyonda azalma İşten Ayrılma
Düzenleyici Otoriteler	Mevzuata Uygunluk Çevrenin Durumu	Para Cezaları Cezalar Faaliyet İzinlerini Askıya Alma/Reddetme
Tüketiciler	Ürün ya da hizmet kullanımında olası negatif etkiler Ürün hayat eğrisi sürecindeki negatif etkiler	Belli ürünlerin alımından vaz geçme Tüm firmayı boykot etme
Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşlar	Şirket faaliyetlerinin çevreye etkisi Çevrenin durumu	Eylem Düzenleme Diğer tarafları etkileme Kamuoyu yaratma

Kaynak: Harangozo, G. ve Zilahy G. (2012). Roles of NGOs in the Corporate Greening Process.

Tablo 3’te de görüldüğü gibi farklı gruplar (taraflar), uygulanacak yeni çevre politika ya da yaptırımlara karşı farklı beklentiler içinde bulunmaktadır. Şirket sahipleri, yöneticiler ve yönetici dışı kadroların oluşturduğu ‘firma’ grubu kendi içinde alt gruplara bölünmeyi gerektirecek kadar farklı beklentilerden oluşmaktadır. Düzenleyici otorite ise ‘hükümet’ gücünü ve ‘düzenleyici’ rolü temsil etmektedir. Tüketiciler ile birlikte ‘sivil toplum’ grubunu oluşturan çevresel hükümet dışı kuruluşlar ise, medya, boykot ya da eylemler ile gruplar üzerinde baskı oluşturabilmektedir.

Bugün kimi ülkelerde eylem ya da boykot gibi kavramlar yeni karşılaşılmış veya anlaşılammış olsa da bu kavramlar etkin bir baskı aracıdır. Sivil toplum kavramının, başlangıçta devlete bir tepki olarak doğması ve onunla rekabet etmesi görüşü, günümüzde yerini yönetimin tüm toplumu mutlu edeceği ve toplumsal faydayı gözeteceği şekilde denetleme ve sivilleştirme faaliyetine dönüşmüştür. Kısaca günümüzde hükümet dışı kuruluşlar, kuruluşlarındaki gibi kitle hareketi psikolojisiyle değil, daha önce de belirtildiği gibi belirli bir organizasyon yapısıyla hareket etmektedir.

2.1.3.4. Gruplar Arası İlişkiler

Modern çevresel hükümet dışı kuruluşlar önem kazandıkları 1970’li yıllar itibariyle çeşitli etkileme yöntemleri geliştirmiş ve uygulamıştır. Geliştirdikleri bu yöntemleri, bir baskı grubu olarak çevre politika yapıcılarını etkileyerek, karar verilen politikaların uygulanmasını ve uygulamakla yükümlü olanları denetleyerek kullanmaktadır. Üretimi ile çevreye karşı zararlı olan ya da yerine getirilmesi gereken sorumlulukları gerçekleştirmeyen tarafları ise, boykot ve eylem yöntemleriyle kamuoyu oluşturarak eleştirmektedir.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların etkinlik kazanmaya başladığı yıllar itibariyle hükümetlerle ilişkileri hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim öncesi dönemlerde hükümetlerin, alınan uluslararası kararları uygulamasına engel olan çeşitli sebepler ortaya çıkmıştır. Örneğin ülkeler belirli bir süreç boyunca farklı görüşteki siyasi hükümetler tarafından yönetilmiştir. Siyaseten farklılık gösteren ülkelerin çevre konusunda aldığı ya da alacağı önlemler de farklılık göstermiştir. Bu sebeple alınan

kararları uygulayacak alt yapının eksikliğiyle (örneğin yarım bırakılmış/değiştirilmiş çevre politikaları) ya da yeni hükümetin çevre politikasındaki farklı görüşleri sebebiyle isteksiz davranışlar ortaya çıkmıştır. Bu durumda ülkeler farklı çevre politikaları geliştirmekte ve bu durum uluslararası politikalara uyumu zorlaşmaktadır. Literatürde buna “*politika uyumlama sorunu*” denilmektedir. Bu sorun beraberinde “*politika uygulama sorunu*”nu ortaya çıkarmakta ve hükümetler çevre politikalarını fonlamada kaynak sorunu yaşamaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşlara tam da bu sebeple ihtiyaç duyulmaktadır. Kuruluşlar hükümetlerin yalnızca uluslararası politika oluşturma süreçlerine değil iç politika oluşturma süreçlerine de katılmaktadır. Çünkü problemlerden de anlaşılacağı üzere uluslararası politika oluşturmada yaşayan problemlerin temel sebebi ülkelerin iç çevre politikalarını uygulamada istikrarsız ya da isteksiz olmalarıdır.

Küreselleşmenin etkisiyle çevresel hükümet dışı kuruluşların da şirketlere karşı bakış açısı ve ilişkileri de çeşitli değişimlere uğramıştır. Özellikle çok uluslu firmaların, kendi istedikleri şekilde mevzuat ya da kuralları değiştirebilecekleri olağandışı güçlere sahip olduğunu iddia eden çevre kuruluşları da bulunmaktadır. Bu fikre göre firmalar salt üretim genişletici, maliyet minimize edici ve kar odaklı davranışlar sergilemektedir. Bu sebeple bu ‘klasik’ görüşe göre firmalar, bu fikre sahip çevresel hükümet dışı kuruluşlar tarafından muhalif, karşıt, güvenilmez ya da düşman olarak görülebilmektedir. Bu durumla mücadele etmek için ise direkt baskı yöntemlerinden ikisi olan gösteri-eylem ve adli dava açma ya da direkt olmayan yöntemlerden olan yasamaya etki etme (taslak yorumlama, yasamaya yasa oluşturmada kendi fikir-tekliflerini sunma, lobicilik gibi) ve yukarıda kısmen bahsedilen diğer grupları etkileme yöntemlerini kullanırlar. Tüketiciler de en az çevresel hükümet dışı kuruluşlar kadar önemli bir rol üstlenmektedir. Çevreye zararlı üretim faaliyetinde bulunan ve çevre adına değişim ve gelişim göstermeyen firmaları boykot edebilme güçleri sayesinde tüketiciler, tam anlamıyla çevre kuruluşları kadar olmasa da, bağımsız ve düzensiz karar alıcılar gibi görülmekte ve davranmaktadır (Harangozo ve Zilahy, 2012: 577; Liverman, 2004: 735).

Çevresel hükümet dışı kuruluşların artan faaliyetleri ve etki alanları ile birlikte firmaların da bu kuruluşlar ile ilişkileri zaman içinde değişmiştir. Başlangıçta çevre kuruluşları firmalar için radikal gruplardan ibaret gibi gözükürken bugün bu

kuruluşlar, firmaların itibarlarını, maliyetlerini, risk yönetimlerini, gelirlerini ve hatta faaliyet alanlarını (yasama ile işbirliği içinde bulunması halinde) etkileyebilmektedir (Nelson, 2007: 4). Bu, gerçek anlamda bir firmanın çevresel olarak hesap verebilir olması ile eş anlama gelmektedir. Çünkü çevre kuruluşlarının politika yapıcılar ve firmalar üzerinde etkileri genişledikçe, hayata geçirilecek çevre politikalarının içeriğinde çevre lehine meydana gelecek uygulamalar artış gösterecektir. Firmalar, bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşları görmezden gelmek yerine onlar ile tıpkı diğer aktörler ile olduğu gibi uzlaşılı yoluna gitmeye çalışmaktadır. Bu sonuç, şüphe yok ki, çevresel hükümet dışı kuruluşların başlangıç amaçlarına hizmet etmekte olan başarılı bir kazanımdır. Meşruiyetleri bir yana, tüm organizasyonların toplum tarafından denetlenmesi ve faaliyetlerinin incelenmesi hem içinde bulunduğumuz çevre hem de toplumsal yaşantı için elzemdir.

2.1.3.5. Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Hesap Verebilirliği

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar, eğer başarılı olurlarsa, politika üretme ya da karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamaktadır. Kuruluşların aldığı kararlar ve bu kararların diğer grupların aldığı kararlarla ilişkilmesi ile bazı sosyal, çevresel ve ekonomik sonuçlar doğmaktadır (Unerman ve O'Dwyer, 2006: 350). Bu denli büyük bir karar alma sürecine etki etmenin, dolaylı yoldan birçok insanın ve canlının yaşayışına da etki edeceği muhakkaktır. Yani, çevre yönetim politikalarının belirlenme sürecine katılması sebebiyle, çevresel hükümet dışı kuruluşların da bireyler ve firmalar üzerinde bir yaptırım gücü olduğundan söz edilebilmektedir. Bu nedenle çevresel hükümet dışı kuruluşların (ya da genel anlamda hükümet dışı kuruluşların) faaliyet ve eylemlerinin hesap verilebilirliği gibi konular 1990'lı yıllar itibariyle önemsenmeye başlanmıştır. Jepson bu önemi üç hususta incelemiştir (Jepson, 2005: 516);

- Çevre ile ilgili organizasyonlarda görev alacak kadar etkin olan çevresel hükümet dışı kuruluşların, bu sürece katıldıkları için, tıpkı kamu otoriteleri ve kural koyucular gibi hesap verebilir olması gerekir.
- Kamu hizmetlerinin taşeron sözleşmeler ile karmaşık yapıda ortaklıklara verilmesi sebebiyle oluşan kalite, verimlilik, etkililik gibi sorunların aşılması gerekir.

- Neo-liberal ekonomi teorisi ve küreselleşmenin gündelik hayata ve çeşitli politikalara müdahale eden, güvenilir olmayan piyasalar ve firmaların temizlenmesi gerekir.

En basit tabir ile eğer bir çevresel hükümet dışı kuruluşun faaliyeti diğer grupların karar alma ve davranışlarına etki ediyorsa, çevresel hükümet dışı kuruluş bu etkisinden dolayı sorumlu ve hesap verebilir konumda olmalıdır. Örnek olarak taraf tutma ve savunma faaliyeti (advocacy) diğer etki enstrümanlarına göre daha az çevresel, sosyal ya da ekonomik sonuca sahiptir. Ya da sadece çevre savunuculuğunun faaliyet ve etki bakımından karar alma üzerine belirgin bir etkisi olmadığı söylenebilir (Unerman ve O'Dwyer, 2006: 358). Fakat eylem ya da kamuoyu oluşturma faaliyeti, grupların karar alma ve davranışlarında belirgin etkilere ve/veya değişimlere sebep olabilmektedir.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların kanunla kurulduğu bir gerçektir. Bir çevre kuruluşunun hesap verebilirliğini gerçekleştirememesi, onun toplum önündeki itibarına gölge düşürebileceği gibi kanuni olma prensibine de zarar verebilmektedir.

2.2. ÇEVRE SORUNLARI ve ÇEVRESEL HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar belirli çevre sorunları ile mücadele etmek ya da engellemek adına faaliyet göstermektedir. Çevre sorunları ise birbirinden farklı alanlarda meydana gelebilmektedir. Bunun en temel sebebi çevrenin birçok farklı şekilde tahrip edilebilmesidir. Öyle ki, kimi negatif arz dışsallığına sebep olan firmalar eş zamanlı olarak hem havayı hem suyu hem de toprağı kirletebilmektedir. Kirletme yöntemleri çeşitlendikçe kirliliğin sebep olduğu sorunlar da çeşitlilik gösterecektir. Sorunların çeşitli olması, çevresel hükümet dışı kuruluşlarının da çeşitlenmesine sebep olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi kirliliğin sonuçlarındaki çeşitlilik, farklı alanlarda teknik bilgi sahibi çalışma gruplarına duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşlar farklı alanlarda uzmanlaşmaktadır.

Negatif dışsallıklar sebebiyle meydana gelen çevre kirliliği beraberinde farklı uzmanlıkların bir araya gelmesini gerektirecek sorunlar oluşturmaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşların bu farklı nitelikteki sorunlarla tek başlarına mücadele etmek yerine, belirli alanlarda uzmanlaşarak bir arada çalışma prensibini benimserler. Buna

ek olarak kirlilikle mücadele eden hükümet kurumları da bu çalışma gruplarına eklenebilir.

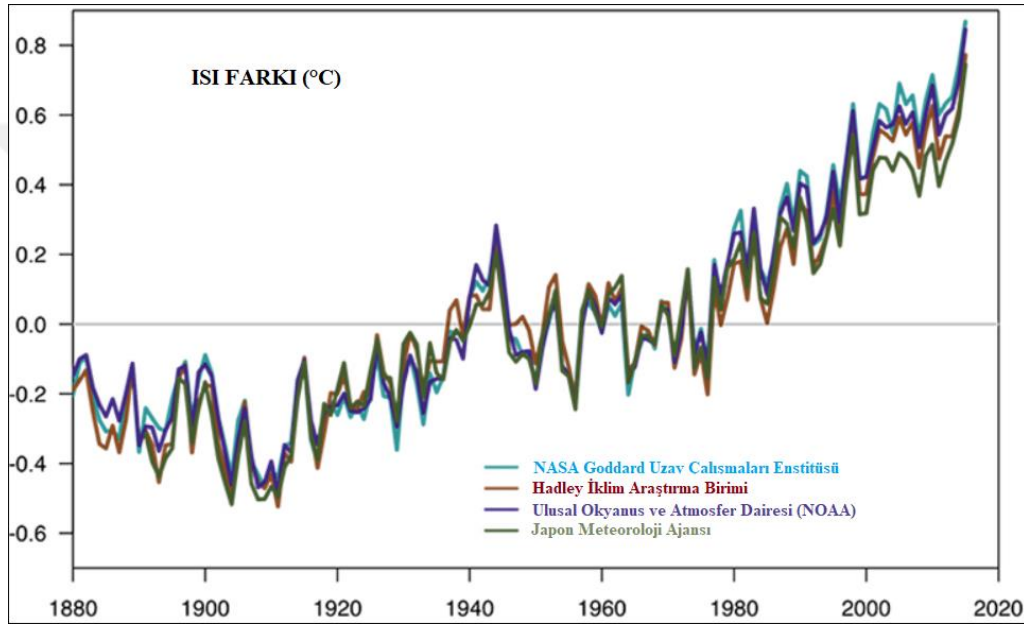
2.2.1. İklim Değişikliği

Yaşama ev sahipliği yapan dünya gezegeninin atmosferi sera sistemine (greenhouse) benzer şekilde faaliyet göstermektedir. Güneşten yer küreye ulaşan ışınların yarısı kadarı, yer küreden tekrar yansıtılarak yükselmektedir. Çalışmada daha önce de değinilen ve sera gazı olarak nitelendirilen gazlar, bu yer küreden yansıyan güneş ışınlarını tekrar yansıtarak atmosferden çıkmasını önlemektedir. Tahmin edilenin aksine, bu olay hiç gerçekleşmeseydi yeryüzündeki ortalama sıcaklık insan, hayvan ve bitkilerin yaşayacakları uygun sıcaklık olan 15°C'nin çok altında olan -18°C'ye kadar düşebilecekti. Fakat sera gazları tarafından tekrar yansıtılarak atmosfer içinde kalması sağlanan güneş ışınları, canlılık için gerekli olan ısıyı sağlamaktadır (WWF, İnternet Kaynağı). Peki, her şey plana uygun gidiyorken problem nerede başladı?

Problem, tahmin edildiği gibi, sanayi devrimi ve onun getirdikleri ile başlamıştır. İnsanoğlu, sanayi devrimini gerçekleştiren buluşlar ile üretimde yeni bir boyuta geçmiştir. Bir önceki (17) yüzyılın kazandırdığı bilimsel merak ve teknolojik keşif ile her zaman var olan kar elde etme güdüsünün birleşimi, yeni olguları beraberinde getirmiştir. Yeni üretim teknolojileri, bu yeni teknolojilerin besini olan yeni üretim kaynakları (buhar, **kömür** ve daha sonra petrol) ve üretim (arz) seviyeleri ile sanayi daha önce hiç olmadığı kadar büyümüştür (Akbeý ve Saraç, 2005: 218). Çalışmanın birinci bölümünde de değinildiği gibi bu dönemde, gerçekleşen teknolojik ilerlemelerin yanında, doğal çevrenin korunumu görüşü henüz benimsenmemiştir. Çünkü doğanın kendi kendini onarabileceği (kısmen doğru olsa da) düşünülmüştür. Fakat 1750'li yıllardan itibaren atmosferdeki sera gazı oranı artmış, karbon dioksit miktarı %40 artış göstermiştir (WWF, İnternet Kaynağı). Atmosferdeki sera gazlarında meydana gelen bu artış, yer küreden yansıyan daha fazla güneş ışınının atmosferde kalmasına sebep olmuştur. Bu durum, tahmin edildiği gibi, atmosferdeki ortalama ısıyı arttırarak canlılık ve yaşam şekilleri üzerinde değişikliklere sebep olmuştur. Bu yeni ısı seviyesi sebebiyle başta ısıya duyarlı canlılar olmak üzere tüm

canlılar etkilenmiştir. Artan ısı yalnızca canlıların fizyolojik yapılarını değiştirmekle kalmamış, canlı ve cansız çevrelerinde de değişmesine sebep olmuştur. Örneğin yüksek ısının karakterini değiştirdiği bir iklim, bu bölgede yaşayan canlıların fizyolojisini doğrudan etkilemese bile çevre ve yaşayış şartlarını değiştirerek, canlılığı iklimsel olarak etkileyecektir. Bu sebepten dolayı ısıya karşı duyarlı ya da minimum seviye duyarlı canlılar dahi küresel ısınmadan olumsuz etkilenmektedir.

Şekil 6: Sanayi Devriminden Bu Yana Küresel Isı Değişimi

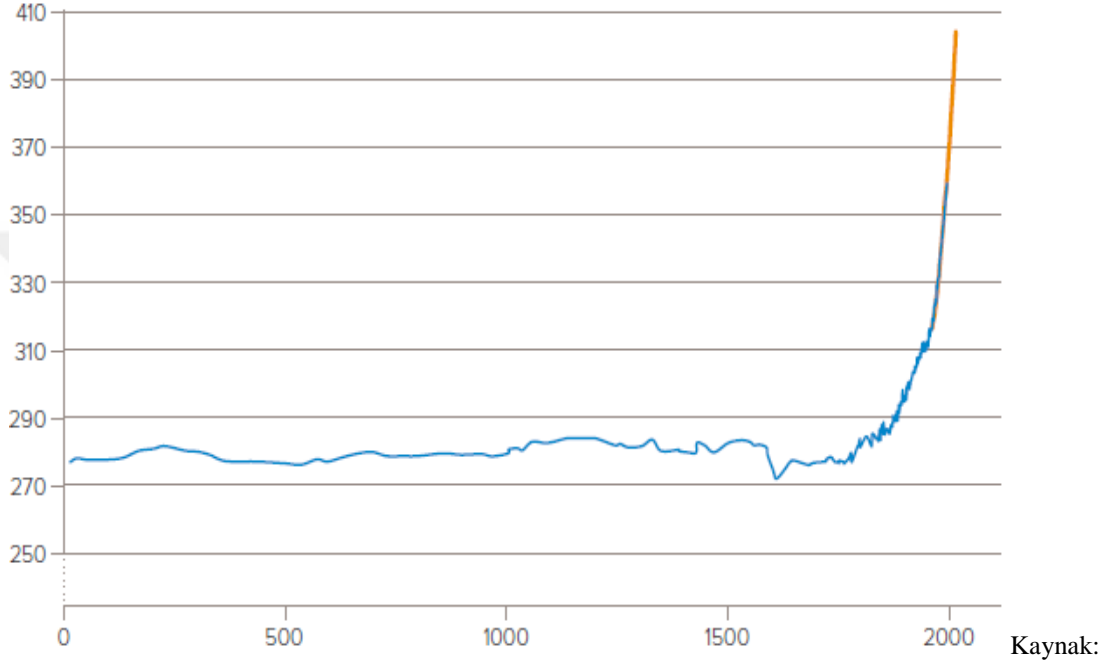
Kaynak: NASA, Scientific Consensus: Earth's Climate is Warming. <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/> (27.07.18).

Şekil 6'da dört farklı uluslararası iklim ve meteoroloji kurumunun sanayi devriminden bugüne dek yerkürede meydana gelen ısı değişimleri üzerine yaptıkları araştırmalar bir arada görülmektedir. Bu dört farklı iklim ve meteoroloji kurumu da birbirlerine çok yakın değerler elde etmiştir. Bu bilgiler ışığında şekil incelendiğinde ortaya tehlikeli bir sonuç çıkmaktadır. Yerküre sanayi devriminden günümüze kadar ortalama 1°C ısınmış ve ısınmaya devam etmektedir. Bu durum yerkürede yaşayan tüm canlılar için büyük bir tehdit oluşturmaktadır ve üst limit yalnızca 0.5°C'dir.

İnsanlığın son iki yüz yılda saldırdığı karbon dioksit ve sera gazı miktarı, atmosferin bileşimini değiştirmiştir. Hatta mevcut ölçümler ile elde edilen bilgilere göre atmosferdeki karbon dioksit miktar 400 ppm (parts per million /bir milyon

parçada 400 parça) seviyesini bulmuştur.¹² Gezegen, bu değerlere 3 milyon yıldır çıkmamıştır. Küresel ortalama atmosferik ısı ise 19. Yüzyılın sonundan bu yana 1°C artmış ve mevcut tehditlerin önlenememesi durumunda önümüzdeki on yıllar boyunca artış göstereceği tahmin edilmektedir (The Royal Society, 2017: 4).

Şekil 7: Yıllar İtibari ile Karbon Dioksit Seviyeleri

The Royal Society. (2017). *Climate Updates What Have We Learnt Since the IPCC 5th Assessment Report?*

Çeşitli sebeplerle ısı arttıkça, iklim değişikliğinin negatif etkisi de artış göstermektedir. Söz gelimi 2016 yılında Arktik Okyanusu (Kuzey buz denizi) rekor seviyede erime kaydederken, Büyük Set Resifinde ise ciddi miktarlarda mercan kaybı yaşanmıştır. Bunun yanında su seviyelerinde meydana gelen küresel artışın da kıyılarda yaşayan ülke vatandaşlarının, şimdi olmasa da, yakın gelecekte yeniden yerleştirilmesine sebep olacağı düşünülmektedir. İklim değişikliğine de ismini veren mevsim düzenlerinde meydana gelen değişiklik, yalnızca insanı değil tüm canlıları, hayatta kalma, yaşayış ve düzen bakımından değiştirmektedir. İklimlerde meydana gelen değişiklikler çok çeşitli başka problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Yeryüzünün ısınması sebebiyle kuraklaşan bölge sayısında meydana gelen artış, bu

¹² Bu seviye, 1880 yılında 290 ppm'dir.

bölgelerde ekin kaybına ve dolayısıyla üretilen toplam gıdada azalmaya sebep olacaktır. Çünkü iklim, tarımsal üretimin bir numaralı girdilerinden biridir. Isı ve nem gibi girdilerin miktar ve yoğunluğu iklim tarafından belirlenmektedir. Tarım ürünlerinin olgunlaşmasını, üretim kalitesinin bir bölümünü, üretim ve hasat miktarını en temelinde iklim şartları belirlemektedir. Buradan hareketle iklimin sebep olduğu sorunlar da büyük olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. İklim değişikliği sebebiyle yukarıda bahsedilen iklimin sağladığı avantajlar dezavantaja dönüşmektedir. Söz gelimi iklim değişikliği ekin ve dolayısıyla çiftlik hayvanlarının üretimini olumsuz etkilemektedir. İklim değişikliği sebebiyle toprakta meydana gelecek su dengesizliği¹³ ekinlerin azalmasına (genellikle kuraklık ve az da olsa aşırı sulama) dolayısıyla bu ekinlere bağımlı olan çiftlik hayvanlarının beslenme riskine girmesine sebep olacaktır. Bunun yanında karbondioksit seviyelerindeki artış bitki sistemlerinin de artmasına sebep olacaktır. Bu durum kulağa hoş gelse de bitki sistemleri tarım vasıtasıyla düzenlenmiş ekosistemlerdir. Bu sistemlerde meydana gelebilecek artış; türlerde, bitki sıklığında ve yoğunluğunda değişikliğe sebep olacaktır. Yüksek ısı sebebiyle ısı ile bağlantılı hastalıklarda meydana gelebilecek bir artış insan ölümlerini arttırabilecekken, değişen şartlar, ekosistemde yaşayan canlıları tükenme riski ile karşı karşıya bırakabilecektir (Adams, 1998: 19-21; Henderson ve diğerleri, 2017: 3-5).

Hükümet dışı kuruluşlar, iklim değişikliği problemine yanıt aramada uluslararası seviyede anahtar rol oynayan aktörlerden biridir. Karar alıcılara araştırma, raporlama ve bilgilendirme faaliyetleri ile önemli çözümler önerebilir, onları etkileyebilir. Çevresel hükümet dışı kuruluşların iklim değişikliği üzerine yaptıkları objektif ve bilimsel çalışmalar, uluslararası kurumları bilgilendirici nitelik taşımaktadır. Bu sebeple çevre kuruluşları, özellikle bilgi üretimi, risk-hassasiyet haritalama ve topluluk kapasite geliştirme konularında sıklıkla bilgi bir konumdadır (Thornsen ve diğerleri, 2016: 1-2).

İklim değişimi yönetimi son on yılda belirgin değişiklikler geçirmiştir. Önceleri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve onun Kyoto Protokolü ile özdeşleşmiş olan iklim değişikliği yönetimi, ulusal politika rejimleri için ikincil bir rol olmuştur. O zamandan bu yana, birçok türden özel sektör

---

¹³ Su Dengesi: Atmosfer ve yerkürede suyun girdi ve çıktısı arasındaki denge. Tarımda ve besicilikte bu dengenin bozulması durumunda ekinlerde büyüme ya da gelişme sorunları meydana gelmektedir.

aktörleri, hükümet dışı kuruluşlar, şehir ve bölge oluşumları gibi büyük miktarda yönetsel birimler UNFCCC rejimine dâhil olmuştur. Bu yeni yönetim birimleri; uluslararası ve hükümet dışı yönetim kavramlarını geliştirmiş ve çözüm aramada ortak çalışma prensibini benimsemiştir (Betsill ve diğerleri, 2015: 1).

2015 yılında Paris'te 195 ülke tarafından imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı¹⁴ destekli Paris İklim Anlaşması ile verilen kararlar, mevcut sera gazı seviyelerini ve böylelikle, küresel ısınmayı ve iklim değişikliğini önleme adına atılan somut adımlardan biri ve belki de en önemlisidir. Buna göre;

- Uzun vadede küresel ortalama ısı seviyesini endüstri öncesi dönemdeki seviyenin en fazla 2°C üstünde tutmak
- Isı artışını, iklim değişikliğinin birçok risk ve etkilerinden koruyacak olan, 1.5°C ile sınırlamak
- Küresel salınımın en yüksek düzeyine ulaşım¹⁵ beraberinde hızla düşürülmesi sağlamak (UNEP, 2016: xii).

Hükümetlerin, firmaların ve etkileri az olsa da vatandaşların, mevcut karar alımlarına ne derece uygun davranacakları 2022'de yayınlanacak olan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Panelinin 6. Raporunun konusu olsa da, anlaşmanın kendisinin varlığı, iklim değişikliği ile mücadele adına atılmış önemli bir adımdır. Paris İklim Anlaşması ile birlikte gerek hükümet kurumlarının gerekse hükümet dışı kuruluşların iklim değişikliği ile mücadele adına yaptıkları çalışmalar meyvelerini vermiş, ortaklaşa yaptıkları analizler sonucunda çeşitli çözüm yolları belirlenmiştir. Paris İklim Anlaşması 20 yıllık yanlış yönlendirmelerle dolu salt salınım düşürümü yaklaşımının da sonunu getirmiştir. Bu yaklaşımın yerine, ülkelerin, ilkim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadelede kendi belirleyecekleri seviyelerde salınım yapmalarına izin veren, iç politikalarına saygı gösteren bir yaklaşım gelmiştir. Bu politikaların gerçekleştirilmesinde hükümet dışı kuruluşların da büyük önemi vardır. Paris İklim Anlaşması, bir politika belirleme süreci olarak, hükümet dışı kuruluşları da bünyesinde karar almaya davet etmiştir. Anlaşma içinde yer alan uzun vadeli

¹⁴ Conference of the Parties (COP) 21 olarak da bilinmektedir.

¹⁵ Ülkeler, anlaşmalar ile belirlenen salınım düzeylerine kısa sürede inemezler. Bunun yerine salınımlarını son kez arttıracakları zirve yılı (peaking year) itibarıyla düşüş trendine girmeye çalışırlar. Bu sebeple anlaşmadan sonra en yüksek seviye olarak adlandırılan bölüme "zirve yılı" denmektedir.

emisyon amaçları da hükümet dışı kuruluşların temel isteklerinden biridir (Falkner, 2015).

Paris İklim Anlaşmasını Fas'ın Marakeş şehrinde düzenlenen COP-22 takip etmiştir. COP-22'nin temel hedefini bir önceki sene imzalanan Paris İklim Anlaşması kararlarına yöntem aramak ve uygulayacak temel gereklilikleri sağlamak oluşturmuştur. Bunun yanında hükümet dışı kuruluşlar ve hükümetler arası kuruluşlar (IGO) bağlamında daha önceki katılımlara kıyasla rekor sayıda katılım gerçekleşmiş (Bir önceki sene düzenlenen Paris İklim Konferansı hariç), 22.000 IGO ve NGO konferansa katılım sağlamıştır (Giese, 2017: 21-22). Paris'te gerçekleşen Anlaşmanın kritik noktalarında sağladıkları faydayla önemlerini bir kez daha ispatlayan çevresel hükümet dışı kuruluşların Marakeş'te gerçekleştirilen konferansa da davet edilmeleri bir rastlantı değildir. Sivil toplum kültürünün anlaşmanın gerçekleşmesinde sağladığı gerekli rol, uluslararası çevre karar alımlarında savunma ve lobicilik faaliyetleri yaparak çevresel hükümet dışı kuruluşların ne derece önemli olduğunu ispatlamıştır. COP-23 Almanya'nın Bonn şehrinde gerçekleşmiştir. Bu konferansta Paris Anlaşmasının uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla oluşturulan kurallar kitabının¹⁶ 2018 yılının sonuna kadar tamamlanması, gelişmekte olan ülkelerin zarar verici faaliyetlerini azaltma-hafifletmede yaşadıkları dengesizlik sorununun giderilmesi gibi amaçlar belirlenmiştir. Bunun yanında çevresel hükümet dışı kuruluşların anlaşmaların oluşturulmasında ve uygulanmasındaki (özellikle Paris İklim Anlaşması ile elde edilen) başarısı üzerine dikkatle durulmuş ve 2020 öncesi belirlenecek faaliyetlere de bu kuruluşların katılımları istenmiştir (Moosmann ve diğerleri, 2017: 114-115).

2.2.2. Biyolojik Çeşitlilik ve Korunumu

Biyolojik çeşitlilik en temel anlamıyla yaşayan organizmalarda, bu organizmaların genlerinde ve içinde yaşadıkları ekosistemlerdeki çeşitlilik anlamına gelmektedir. Canlılar birbirleri ve içinde buldukları çevre ile ilişki içinde bulunurlar. Buldukları çevre onlara ihtiyaç duydukları yaşam şartlarını sağlıyorsa burada yaşayarak “ekosistem” yani canlılık sistemi oluştururlar. Daha basit bir tabir ile

---

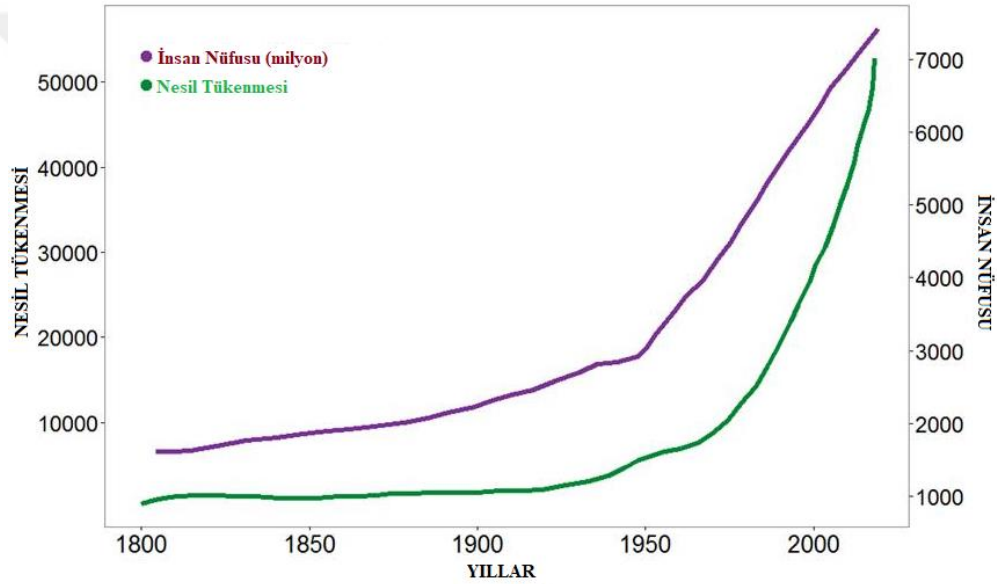
¹⁶ *İng. Paris Rulebook*

ekosistem; canlıların cansız koşullar ile olumlu (yaşamlarını destekleyecek) ilişkiler kurması ve süreklilik arz eden bir yaşam düzeni oluşturmasıdır. Doğal çevre içinde yer alan bu ekosistemler, şartlar uygunsa, herhangi bir yerde oluşabilmektedir. Söz gelimi yerküre en büyük ekosistemi oluşturmaktadır. Bunun yanında, eğer şartlar uygunsa, basit bir kavanozun içinde dahi ekosistem oluşabilmektedir. Farklı ekosistemlerin oluşması ile farklı canlılar ve canlı genleri oluşmaktadır. Bunun yanında ekosistemlerin çeşitlenmesi ve sayıca artması canlılardan elde edeceğimiz fayda çeşidini ve miktarını da arttırmaktadır. Fakat oluşan bu çeşitlilik basit bir çevre kirliliği ile dahi yok olabilmektedir. Çevre kirliliğinin biyolojik çeşitliliği tehdit etmesi sebebiyle günümüzde uluslararası kurumlar ve özellikle çevresel hükümet dışı kuruluşlar etkin bir araştırma ve koruma faaliyeti yürütmektedir.

Biyolojik çeşitliliği koruma faaliyetlerinde meydana gelen artışın sebebi birçok çevre sorununun temeli olan çevre kirliliği ve insan faktörüdür. İnsan faktörü beraberinde kontrolsüz avlanma, biyolojik alanları (doğal yaşam alanı-habitat) dolaylı ya da dolaysız şekilde tahrip veya rahatsız etme, kontrolsüz nüfus ve dolayısıyla yerleşme gibi sebepleri içermektedir. Bunun yanında çevre kirliliği de beraberinde birçok sorun getirmektedir. Çevrenin birçok farklı şekilde tahrip edilebildiğinden ve bunun da birçok değişik sonuçları olduğundan daha önceki bölümlerde bahsetmiştik. Çevrenin insan tarafından birçok farklı yöntem ile kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin de birçok farklı yöntem ile tehdit edilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin insan dâhil tüm canlılar doğal gece-gündüz döngüsü tarafından kontrol edilen biyolojik saate sahiptir. Bu biyolojik saat canlının büyüme, davranış ve metabolizma faaliyetlerinde anahtar bir rol üstlenmektedir. Işık kirliliği ise biyolojik saat yoluyla böcek, iki yaşamlılar, balık, kuş, yaras ve bazı bitkilerin gece alışkanlıklarını (üreme ve göç gibi) değiştirerek biyolojik çeşitliliği tehdit edebilmektedir. Gece aydınlatması hayvan ve böceklerin başarısız göç yapma ihtimalini arttırırken bitkilerin erken yapraklanmasına, geç yaprak dökmesine ve bitki örtüsü (flora) kompozisyonunun değişmesine sebep olmaktadır (Hölker ve diğerleri, 2010: 681). Sadece besin zincirinin negatif etkilenmesi dahi insan dâhil tüm canlıların yaşam şeklini değiştirebilecek potansiyele sahiptir. Biyolojik çeşitlilikte meydana gelen azalma, doğada mevcut olan belirli dengeleri değiştirmekte ve bu tüm canlıların yaşamlarını negatif olarak etkilemektedir.

Sanayinin gelişmesi ve çevre kirliliğinin artmasıyla beraber biyolojik çeşitlilik kaybında artış görülmüştür. Çevre kirliliği sebebiyle ekosistemlerde meydana gelen olumsuz değişimler türlerin ölümlerine ya da daha iyi yaşam şartları bulmak için zorunlu göç etmelerine sebep olmaktadır. Sadece 1970’den 2012’ye kadar omurgalı hayvan türlerinde %58 azalma görülmüştür. Buna paralel olarak omurgalı hayvan türlerinin nüfus sayısında da son kırk yıldır yarı yarıya azalma görülmektedir. Bunun yanında iklim değişikliği sebebiyle dolaylı olarak yaşam alanlarında meydana gelen değişimler de canlı türlerini tehdit etmektedir (WWF, 2016: 18-21).

Şekil 8: İnsan Nüfusu ve Nesil Tükenmesi İlişkisi

Kaynak: Scott, J. M. (2008). SLIDES: Threats to Biological Diversity: Global, Continental, Local. *Shifting Baselines and New Meridians: Water, Resources, Landscapes and the Transformation of American West*.

Şekil 8’den de anlaşılacağı gibi insan nüfusunda görülen artış biyolojik çeşitlilik kaybına sebep olmaktadır. Özellikle 1950’li yıllar itibariyle nüfusta ve biyolojik çeşitlilik kaybında belirgin, eş zamanlı bir artış görülmektedir. Nüfusun artması doğal olarak insan kaynaklı sebepleri de arttırmaktadır. 1970’li yıllar itibariyle nüfusta görülen artışı, sanayinin yayılmasıyla beraber, çevre kirliliği de takip etmiştir. Bu sebeple nüfus artışıyla beraber kirlilikte, avlanmada, yerleşim sebepli doğal alanların bozumunda büyük artışlar gerçekleşmektedir.

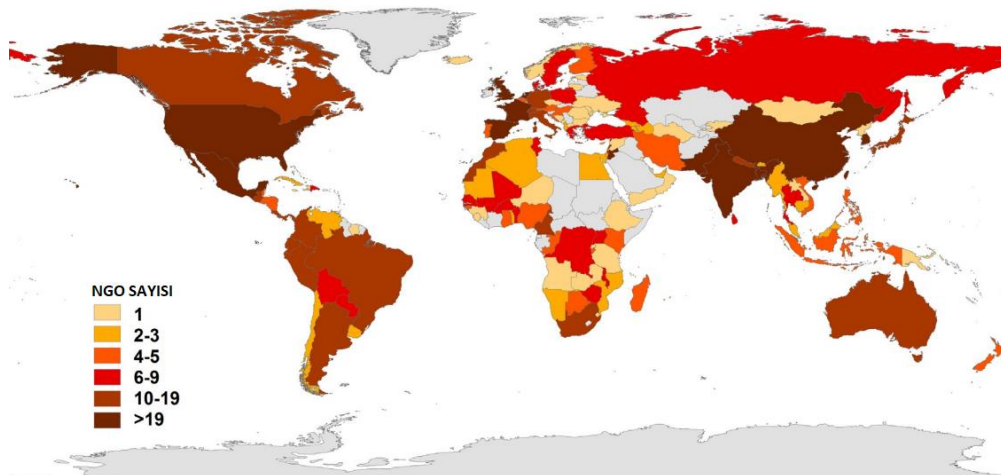
Çevresel hükümet dışı kuruluşların biyolojik çeşitlilik ile ilişkisini genellikle araştırma, muhafaza ve savunma faaliyetleri oluşturmaktadır. Araştırma ve muhafaza faaliyetleri kuruluşların etki alanlarına göre (ulusal ya da uluslararası) değişim göstermektedir. Bunun yanında araştırma ve muhafaza başlı başına zor ve zaman isteyen faaliyetlerdir. Bu sebeple bazı çevresel hükümet dışı kuruluşlar savunma faaliyetine yönelmektedir. Bunlar genellikle uluslararası kuruluşlar olurken ulusal kuruluşlar etki alanlarının küçük ve kendileri için bilindik olmasından dolayı araştırma ve muhafaza çalışmalarına yönelmektedir. Bunlar dışında kendilerini apolitik olarak tanımlayan bazı çevresel hükümet dışı kuruluşlar bilimsel yöntemlere sadık kalarak, belirledikleri ülkelerde koruma eğitimi vermektedir. Çünkü bu çevresel hükümet dışı kuruluşlar için hükümetleri etkilemek kadar toplumu da etkilemek ve eğitimlerini desteklemek önemlidir (Da Silva ve Chennault, 2018: 355-358).

Biyolojik çeşitliliğin kaybına genellikle; sürdürülebilir yaşamda biyolojik çeşitliliğin önemi ve biyolojik çeşitliliğin kaybının sonuçları gibi konulardaki eğitimsizlik ya da farkındalık eksikliği sebep olmaktadır. İklim değişikliği ve türlerin korunumu gibi konularda toplumsal eğitim verilmesi fikri başlangıçta yeteri kadar önem görmemişti. Çevresel hükümet dışı kuruluşların politika yapımına etki ettiği ilk dönemlerde (1990-2000) kuruluşlar toplumun eğitimi gibi önemli bir konuya yeteri kadar önem vermemiştir. Fakat bilinen bir gerçek var ki; sürdürülebilir yaşamın topluma, sürdürülebilir kalkınmanın da hükümetlere nüfus etmediği toplumlarda biyolojik çeşitlilik göz ardı edilmektedir. Bunun üzerine çevresel hükümet dışı kuruluşlar özellikle 2010'lu yıllar itibariyle eğitim konusuna önem vermişlerdir. Buna, temel olarak *eğitim faaliyeti* denebilmektedir. Biyolojik çeşitliliği koruma altına alabilmek için gerekli olan eğitim bu kuruluşlar tarafından topluma kazandırılmakta hatta Malezya gibi kimi ülkelerde çocukların eğitim müfredatına dahi eklenmektedir. Okul temelli eğitim sistemi ile çocuklar çevre ve türleri koruma faaliyetleri ile erken yaşta tanışarak farkındalık geliştirebilmektedir. Bunun yanında çevresel hükümet dışı kuruluşların biyolojik çeşitliliğin korunumu konusunda asıl hedefleri kamuoyu, karar alıcılar ve bu karar alıcıları etkileyen diğer baskı gruplarıdır (Singh ve Rahman, 2012: 145-146).

Eğitim faaliyetinin gerçekleşmesi için, tahmin edildiği gibi, çeşitli bilgi toplama ve araştırma faaliyetlerinin de (türlerin biyolojisi, davranışları, koruma ve

üretim metotları) gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar bu eğitimimin yayılmasını sağlayacak bilgi seviyelerine ulaşmak için alanında yetkin bir yapılanma ile bilgi toplama ve analiz etme faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu tip çalışmalar gerçekleştiren çevresel hükümet dışı kuruluşlara (örneğin Dünya Doğayı Koruma Vakfı, the Jane Goodall Institute, The Wildlife Conservation Society, Project Aware Foundation gibi) “**koruma organizasyonları**” da denmektedir. Koruma organizasyonları çevresel hükümet dışı kuruluşların çeşitli uzmanlık alanlarına göre ayrılmış alt dallarından biridir. Söz konusu biyolojik çeşitlilik olduğunda teknik bilgi ve beceri gerektiren birçok alt dal mevcuttur. Spesifik canlı tür ya da grupları üzerine yapılan çalışmalar, kirliliğin belirlenmiş canlılar üzerine etkisi, risk haritalama, canlı fizyolojisi, göç davranışları, muhafaza yöntemleri, tükenme listeleri, jeolojik davranışlar bunlardan bazılarıdır. Tahmin edildiği gibi bu alanlarda yapılacak faaliyetler birçok farklı bilim dalından bilim insanlarına ihtiyaç duyacaktır. Bu durum, biyolojik çeşitliliğin korunumu alanına disiplinler arası bir statü kazandırmaktadır. Söz gelimi biyoloji, jeoloji, ekonomi, eğitim, istatistik, hukuk gibi birçok disiplin ihtiyaç halinde bir arada çalışmaktadır. Sadece bu durum bile biyolojik çeşitliliğin korunumunun teknik bir alan olduğunu ispat eder niteliktedir. Bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşlar bu alanda çalışmalarını bilgi ve becerilerini birleştirerek bir arada gerçekleştirmektedir.

Şekil 9: Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) Üyesi Olan Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşların Sayıca Coğrafik Dağılımı

Kaynak: Da Silva, J, M, C., ve Chennault, C, M. (2018). NGOs and Biodiversity Conservation in the Anthropocene. *Encyclopedia of the Anthropocene Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences*. (3): 355-359.

Hükümet dışı kuruluşlar birlikte çalıştıkça başarı elde ederler. Bu amaçla kimi durumlarda (gerçekleştirilecek faaliyetin türüne göre) bir arada çalışarak mevcut bilgi-birikimlerini ve faaliyet etkinliklerini artırırlar. Şekil 9.'daki dünya haritasında Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) ile üyelik yoluyla gerektiğinde bir arada çalışan çevresel hükümet dışı kuruluşların sayıca coğrafik dağılımı görülmektedir. Buna göre sahra altı Afrika'sının büyük bir bölümü dışında, sayıca farklılıklar olsa da tüm ülkelere bir katılım söz konusudur. IUCN özellikle risk altındaki türler için "Nesli Tükenme Tehlikesi Altında Olan Türlerin Kırmızı Listesi (Red List for Threatened Species)" ve risk altındaki ekosistemler için "Ekosistemlerin Kırmızı Listesi (Red List for Ecosystems)" oluşturmasıyla araştırma, sınıflandırma, muhafaza ve daha birçok alanda etkili çalışmalar yaptığını ispat etmiş önemli bir kuruluştur. Özellikle ekosistemler ve muhafaza ile ilgili çalışma ya da faaliyet gerçekleştiren birçok çevresel hükümet dışı kuruluşun bu ortak çalışmalarda yer alması faaliyetin etkinliğini arttırmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin ve buna bağlı olarak ekosistemlerin çok çeşitli olması çevresel hükümet dışı kuruluşların çalışma ve uzmanlık alanlarını da çeşitlendirmektedir. Organizma ve ekosistem çeşitliliğinde herhangi bir sebepten dolayı gerçekleşen artış (yeni türlerin keşfi, yeni ekosistemlerin oluşması, başarılı göçler vb.), alanında uzmanlaşmış kadrolara olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu sebeple biyolojik çeşitliliğin korunması adına araştırma çalışmaları yapmak sanılanın aksine oldukça zordur.

Biyolojik çeşitliliğin korunumu ne kadar zor olursa olsun hükümetlerin kurduğu ulusal parklar ve çevresel hükümet dışı kuruluşlarla ortaklaşa oluşturulan koruma alanları biyolojik çeşitliliğin korunumunda klasik fakat etkili yöntemlerden biridir. Buna kısaca **koruma-muhafaza faaliyeti** denmektedir. Bu faaliyetler son on yılda gelişim göstermiştir. Kısmen ulusal parklar (eski ve oturmuş bir habitata sahip olduklarından radikal değişimlerden mümkün olduğunca uzak tutulurlar) ve özellikle koruma alanlarında gerçekleşen yeni koruma ve yetiştirme yöntemleri ile türlerin muhafazası ve yeniden aşılması/üretimi sağlanmaktadır. 1992 yılından bu yana

küresel koruma alanları yıllık olarak toplam alan bakımından %2.5, bölge sayısı olarak % 1.5 artış göstermektedir. Yapılan tüm bu eğitim, muhafaza ve yeniden aşılama/üretme faaliyetlerine rağmen biyolojik çeşitlilikte hala azalma hatta bazı türlerde soy tükenme riski gözlemlenmektedir. Bunun sebebi, yukarıda sayılan faaliyetler gerçekleşirken aşırı hasat alma, ekosistemlerin kirletilmesi, küçültülmesi, bozulması (ekosistemde istilacı ya da yırtıcı türlerin dominant olması), yok edilmesi, iklim değişikliği gibi faaliyet ve olguların da geçerliliğini sürdürmesidir. (Rands ve diğerleri, 2010: 1298-1299).

Sonuç olarak doğal çevreye verilen zararlar farklı negatif sonuçlar doğurduğu gibi birbirlerinin etki seviyelerini de arttırmaktadır. Söz gelimi çevrenin kirliliği doğrudan iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya sebep olduğu gibi, yaşam alanlarının kaybına ve türlerin tehdit altına girmesine de sebep olmaktadır. Daha da kötüsü, kirliliğin bir sonucu olan iklim değişikliği yine kirliliğin bir sonucu olan biyolojik çeşitliliğin kaybını arttırıcı bir sebep olmaktadır. Yani problemler birbirlerini etkileyerek negatif etkilerini arttırmaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar türler ile ilgili, daha önce de belirtildiği gibi, ulusal düzeyde koruma, savunma ve sınıflama faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Elbette bunun yanında toplumsal eğitim faaliyetlerine önem veren kuruluşlar da vardır ve çalışmalarını sürdürmektedir. Uluslararası düzeyde ise lobicilik, savunuculuk, bilgi paylaşımı, karar alıcıları etkileme, politik ortaklık, denetleyicilik gibi oldukça fazla görevleri bulunmaktadır. Yaşam alanlarının yıkılması sebebiyle türler yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmakta, insan dâhil canlılığın yaşam düzeni değişime uğramaktadır. Kirliliğin ve ihmallerin sürdüğü uzun yıllar boyunca oluşan negatif etkinin hızla düzeltilmesi gerçekçi görülmesi de çevresel hükümet dışı kuruluşların sağladıkları eğitim, araştırma, muhafaza ve savunma faaliyetlerinin özellikle son on yılda büyük ilerleme kaydettiği, üzerinde durulması gereken önemli bir başarıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GREENPEACE

Dünya üzerinde çok sayıda çevresel hükümet dışı kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; yerküredeki coğrafi özelliklerin farklılaşması, farklı kirlilik durumları ve bunların sonuçları gibi sebeplerle birçok çeşitlere ayrılmaktadır. Dahası kuruluşlar; çevre kirliliğini önleme, oluşan kirliliği temizleme, kirlilikten etkilenen canlıları saptama ve koruma gibi birçok farklı amaç adına kurulabilmektedir. Bunların kuruluşuna ve çeşitlere ayrılmasına sebep olan temel gerekçelere tezin önceki bölümünde değinilmiştir. Bu bölümde ise çalışmanın temel inceleme alanı olan Greenpeace kuruluşu, faaliyetleri ile beraber incelenecek ve etkileri değerlendirilecektir.

3.1. GENEL HATLARI İLE GREENPEACE

Greenpeace'in çalışmanın seçilmiş kuruluşu olması için pek çok sebep bulunmaktadır. Söz gelimi; kuruluşun uluslararası düzeyde bilinirliği, faaliyetlerinin etki seviyesi ve tartışmaya açık oluşu¹⁷, büyük bir idari ve mali yapıya sahip olması bu sebeplerden ilk akla gelenlerdir. Bunun yanında, kimi alanlarda radikal çevreci eylemlerde bulunsa da, çevre savunuculuğu adına uluslararası karar alım süreçlerine katılmaları ve araştırmalar yapmaları Greenpeace'i salt eylemci bir kuruluş olmaktan daha fazlası bir konuma taşımaktadır. Bu yönüyle kuruluş hem uzlaşmacı hem de radikal bir karakter taşımaktadır. Bu sayede kuruluşun hem uluslararası karar alım süreçlerine olan etkileri incelenebilecek hem de dolaylı olarak aktivizm ve radikal çevreciliğin etkilerine değinilebilecektir. Fakat Greenpeace'in faaliyetlerini ve bunların negatif dışsallıkların sebep olduğu çevre kirliliğini içselleştirme üzerine etkilerini incelemeden önce ortaya çıkışını, amaçlarını, idari ve finansal yapısını incelemekte, kuruluşu genel hatları ile tanımakta fayda vardır.

---

¹⁷ Greenpeace'in kimi faaliyetleri bazı taraflarca radikal olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde bu konuya da değinilecektir.

3.1.1. Kuruluşu ve Amaçları

Daha önceki bölümlerde sivil toplum kavramının kökenine ve önem kazandığı 1970’li yıllara bolca değinilmişti. Greenpeace’in kuruluşu da işte bu sivil toplum kavramının önem kazandığı 1970’li yıllara rastlamaktadır. 1960’lı yıllar ve özellikle sonu, uluslararası düzeyde birçok alanda hükümetlere ve çeşitli politikalarına karşı aktif tepki hareketlerinin oluşmaya başladığı yıllardır. Savaş karşıtlığı, pasif direniş, ideolojik kutuplaşma bu dönemi oldukça yüksek bir politik tempoda tutmuştur. Dönemin sosyalist devletlerinin ekonomileri çalışmanın konusu dışında tutulursa, 1970’li yıllara kadar kapitalist devletler çevre adına etkin adımlar atmamıştır. Hatta gerçekleştirilen geleneksel büyüme planları ve soğuk savaş rekabeti doğanın tahribini arttırmıştır. Soğuk savaşın tam etkinliğe kavuştuğu bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi ülkeler nükleer silah rekabetine girmiş, bir dünya savaşının eşliğinden dönülmüş ve tabiri caiz ise yaşantının gerçekleşmeyeceğini düşündükleri birçok yerde termonükleer silah denemeleri gerçekleştirilmiştir. Dönemin kendi içinde bulunan eylem kültürü bir yana sadece bu denemelerin doğaya ve habitata verdiği zararlar, denemelerin miktarı göze alınınca¹⁸ kolayca tahmin edilebilmektedir. (Wikipedia, İnternet Kaynağı A.).

Yukarıda bahsedildiği gibi yine böyle nükleer denemelerin sürekli gerçekleştirildiği bir 1969 yılında, Birleşik Devletler, Alaska’da bulunan ve tektonik olarak stabil olmayan Amchitka adasında nükleer deneme yapmak istemektedir. Bu nükleer deneme haberinin duyulmasıyla hemen bir protesto düzenlenmiştir. Fakat düzensiz, organize olmamış ve pasif direniş göstermiş 7.000 kişilik bir kalabalığın protestosuna karşı bomba ateşlenmiş ve test gerçekleştirilmiştir. Protestocuların kaygısı, testin bir depremi dolayısıyla bir tsunamiyi tetikleyebilecek olmasıydı. Kaygılanan gerçekleşmemiş fakat kısa bir süre sonra Birleşik Devletler’in beş kat daha büyük bir bomba denemesi gerçekleştireceğini açıklaması protestoları arttırmıştır. İlk fırlatmada gerçekleştirilen; organizasyondan uzak pasif direnişin etkili olmadığını düşünen Jim Bohlen, Irving Stowe, Robert Lorne Hunter gibi karşıtlar, 1970 yılında Greenpeace’in öncülü sayılabilecek “Dalga Çıkartmayın Komitesi”sini (Don’t Make

---

¹⁸ Sadece Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği 1945-1992 yılları arasında gerçekleşen nükleer silah denemelerinin %83’ünü elinde bulundurmaktadır. Bu bilinen 1759 nükleer silah denemesi demektir.

a Wave Committee) kurmuştur. 16 Ekim 1970'de sanatçı Joan Baez'in yardımıyla gerçekleştirilen hayır konseriyle beraber Greenpeace ilk finansal kaynağını elde etmiştir. Bu kaynak ile kiralanın "Phyllis Cormack" isimli gemi ile ikinci fırlatmanın gerçekleşmesini protesto etmek amacıyla 1971 yılında Amchitka'ya açılmış fakat *Confidence* isimli Amerikan sahil güvenlik aracı tarafından geri dönmeye zorlanmıştır¹⁹. Fakat beş ay sonra, gelişen tepkiler üzerine Birleşik Devletler Amchitka'da gerçekleştirdiği denemeleri durdurma kararı (1972) almıştır. Bu süreçte eyleme katılan Phyllis Cormack isimli geminin adı "Greenpeace"e dönüştürülmüştür. (Greenpeace UK, İnternet Kaynağı).

Amchitka adasında yapılan denemelerin sona ermesi sonuç olarak Greenpeace oluşumunu başarılı çıkarmış, bu yeni ve gelişime hevesli aktif çevre savunucularını cesaretlendirmiştir. Kuruluş adına bir diğerk önemli olay olan Fransız Polinezya'sındaki eylem, erken dönem Greenpeace oluşumunu anlamak adına değinmeye değerdir. Amchitka başarısından sonra, uluslararası bir statü kazanmaktan hala çok uzak olan Greenpeace, Fransız hükümetinin Fransız Polinezya'nda gerçekleştirdiği nükleer silah denemelerine odaklanmıştır. Fakat Kanada menşeli bu küçük grubun o dönemde böyle bir eylemi gerçekleştirecek finansal gücü bulunmamaktaydı. Gazeteye verilen yardım talebine olumlu dönüş yapan Avusturyalı çevreci David McTaggart, *Vega* isimli yatıyla beraber eyleme katılma kararı almıştır. İsmi Greenpeace III olarak değıştirilen yat, Fransız Polinezya'sına doğru yol alarak denemelerin durdurulmasını talep etmiştir. Fakat Fransız donanması bu eylemi engellemek için David McTaggart'ı darp etmek ve gemiye fiziksel zarar vermek dâhil çeşitli yöntemler uygulamıştır. Bu darp ve fiziksel temasın fotoğraflarının McTaggart'ın arkadaşı Ann-Marie Horne tarafından kamuya sunulması, Fransız hükümetinin ve deneme çalışmalarının eleştirilmesine sebep olmuş, Fransız hükümeti olaydan iki sene sonra 1974'te denemeleri durdurduklarını açıklamıştır.

Bu kuruluş döneminde gerçekleşen ilk eylemler, daha sonraki eylemler ile gerek fiziksel gerek finansal benzerlikler taşıması bakımından önemlidir. Deniz taşıtları ile elde ettikleri bu başarılar Greenpeace'in daha sonraki faaliyetlerini yöntem

---

¹⁹ Bu faaliyet aynı zamanda, modern çevreci hareketin de başlangıcı sayılmaktadır.

bakımından derinden etkilemiş, deniz eylemleri kuruluşun değerlerinden biri olmuş ve kendileri ile özdeşleştirdikleri bir hal almıştır.

Kuruluşunu meydana getiren olaylar ve içinde bulunulan dönem incelendiğinde Greenpeace'in radikal ve eylemci yönünün temel sebepleri görülebilmektedir. Süreç boyunca gerçekleştirdikleri aktif çevrecilik, üye sayılarında da belirgin bir artış ve kısmen finansal bir kaynak sağlamıştır. Fakat daha da önemlisi 1970'li yılların sonu itibariyle Greenpeace Britanya (UK) ve beraberinde Greenpeace Uluslararası (International) kuruluşuyla Greenpeace'in uluslararası bir yapıya kavuşmasıdır.

1980'li yıllar Greenpeace adına daha zorlu geçmiştir. Bu dönemde kuruluş, zehirli atıkların (özellikle radyoaktif) yönetimi üzerine yoğunlaşmış, atıklarıyla doğaya zarar veren firma ve oluşumları eylemleriyle protesto etmiştir. Zehirli atıkların doğaya salınımı gibi büyük ve çok uluslu firmaların etkisi altında olan önemli bir konunun kamuoyu tarafından bilinirliğinin artırılması, Greenpeace'in ülke ofislerinde ve üye sayılarında tatmin edici artışlar sağlamıştır.

1980'li yılların ortası ve 1990'lı yılların başı, Greenpeace'in bazı yönetsel fikir ayrılıklarına düştüğü dönemi oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen eylemlerin beraberinde yapıcı kazanımları getirmesi, daha yapıcı kazanımlar adına eylem faaliyetlerinin daha radikal hale getirilmesi gibi fikirlerin tartışılmasına sebep olmuştur. Kabaca "*radikal sola dönüşme*" olarak tabir edilebilecek bu durumu biraz detaylandırmakta fayda vardır. Kimi radikal çevreci grupların eş zamanlı olarak ya da zaman içinde radikal sol prensipleri de taşıması (Hatta Earth First! gibi oluşumların ekolojik terör faaliyetleri gerçekleştirmeleri) ve çevreciliğe radikal sol bir görüntü vermesi günümüz modern solunda dahi görülebilecek bir durumdur. Bunun sebepleri çeşitli olabilir. Örneğin protesto etmenin psikolojisi, karşıt olma, dönemin politik kutuplaştırıcı yapısı, ideolojik propagandaların bolluğu, kitle hareketi içinde bulunarak erdemli bir faaliyet gerçekleştirme düşüncesi gibi birçok sebep çevre savunuculuğu hareketini radikal sola yaklaştırabilir. Daha da detaylı incelendiğinde çevreci olabilmek için vegan da olunması gerektiğini savunacak kadar radikal fraksiyonlar bulunabilmektedir²⁰. Greenpeace Kanada'nın başkanlığını yapmış Patrick Moore, 1986 yılında Greenpeace'ten ayrıldığında, kuruluşun çevreci bir hareket olarak

---

²⁰ Radikal Çevrecilik ve Meşruiyeti bölümünde bu konu incelenmiştir.

kurulduğunu fakat süreç içerisinde politik bir çevreci konum almaya yöneldiğini, duygusal olma ve sansasyon yaratma adına akıl ve bilimi terk etmeye başladığını ifade etmiştir. (Moore, 2005: İnternet Kaynağı). Greenpeace ise Moore’u sanayici ve iş adamlarının paralı sözcülüğünü yapmakla suçlamış ve eleştirileri reddetmiştir. Bunun yanında 1980’li yıllarda zehirli gaz ve atıklara karşı açılan savaş meyvelerini vermiş, bugün etkinliği tartışılrsa da atıkların suya bırakılması yasaklanmıştır.

1990’lı yıllar Greenpeace için iklim değişikliği ile mücadele olarak tanımlanabilmektedir. Bu yıllarda yapılan faaliyetler incelendiğinde ana hedefin, atmosferin zarar görmesine sebep olan kloroflorokarbon gazları (CFC) ve polivinil klorür (PVC) maddeleri olduğu gözlemlenmektedir.

2000’li yıllar Greenpeace’in büyük ve çok uluslu şirketler ile arasındaki hukuk mücadeleleri ve savaş karşıtı protestoları ile özdeşleşmiştir. Bir çevresel hükümet dışı kuruluş olarak dava açma yoluna giden Greenpeace, pek çok önemli firmanın üretim sürecinde kullandığı doğaya ve atmosfere zararlı atıkları açığa çıkarmış ve oluşan çevresel zararı bu firmalara tazmin ettirmiştir.

Günümüzde gelindiğinde Greenpeace, kuruluş yıllarından çok daha faal, yarı radikal yarı uzlaşmacı diyebileceğimiz bir konumda faaliyetlerini sürdürmektedir. Çevreciliğin politik yön kazanmasına (siyasal çevrecilik) büyük oranda engel olan ve siyasi görüşten önce çevreye ve korunumuna önem veren Greenpeace 2010’lu yıllar itibariyle savunma, eylem, açığa çıkarma gibi faaliyetlerinin yanında uluslararası karar alımları etkileyen gruplar arasında lobicilik faaliyeti de gerçekleştirmektedir. Bunun yanında etkin eylem faaliyetleri de devam etmektedir.

Greenpeace’in tarihsel gelişimi ve faaliyet çeşitleri, kuruluşun amaçları hakkında da fikir verebilmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmede kuruluşun temel aldığı değerler; *kişisel sorumluluk, şiddetsizlik (şiddet içermeyen eylem), bağımsızlık, kalıcı dostluk ya da düşmanlık kurmama ve çözüm üretme* olarak sayılabilir (Greenpeace, İnternet Kaynağı A.). Greenpeace faaliyetlerinde, özellikle de eylem faaliyetlerinde sorumluluğu kendi üzerlerine almayı kabul etmektedir. Bunun yanında bu faaliyetlerinin hiçbirinde şiddet eylemlerine yer vermeyeceklerini, yalnızca pasif direniş göstereceklerini de belirtmektedir. Faaliyetler dışında Greenpeace; hükümetlerden, şirketlerden ya da siyasi partilerden mali yardım kabul etmemektedir. Bu prensibi bağımsızlık değeriyle paralellik göstermektedir. Hükümetlerin

uyguladıkları çevre kararlarına ne derece uydukları ya da bu politikaları ne kadar sürdürdükleri genel olarak tahmin edilemeyen durumlardır. Daha önce de belirtildiği gibi değişen hükümetler ve konjonktür, çevre politikalarına riayet edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple Greenpeace kalıcı dostluk ya da düşmanlık ilişkilerinden kaçınmaktadır. Bunun yanında parmak bastıkları sorunları kamuoyuna sundukları gibi bu sorun adına çözüm üretme faaliyetleri gerçekleştirmeleri de kuruluşun temel değerlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Greenpeace'in temel görevleri ise; biyolojik çeşitliliğin her formunu **korumak**, gezegenin, kara, hava, okyanus ve temiz su kaynaklarının kirlenmesini **önlemek**, tüm nükleer tehditlere **son vermek**, barışı ve küresel silahsızlanmayı **sağlamak** olarak özetlenebilir. Biyolojik çeşitliliğin korunumu, çevre kirliliği ve iklim değişikliğiyle mücadele pek çok çevresel hükümet dışı kuruluş gibi Greenpeace'in de ana amaçlarını oluşturmaktadır. Bununla beraber, çevrenin korunması adına tüm nükleer tehditlere son verilmesi (nükleer silahlar, nükleer enerji ile faaliyet gösteren yapılar, nükleer santraller vb.) ve silahsızlanma gibi konularda da faaliyetler yürütülmektedir. Çünkü nükleer enerji kaynakları ve hızlı silahlanmanın insan yaşantısına olduğu gibi çevreye de doğrudan tehdit ve zararları bulunmaktadır.

3.1.2. Yönetimsel (İdari) Yapı

Greenpeace'in yönetimsel yapısından detaylı bir şekilde bahsetmeden önce bir ayrım üzerinde durmak yerinde olacaktır. Yönetimsel olarak Greenpeace; Greenpeace Uluslararası ve Greenpeace Ülke ve Bölge Ofisleri (Greenpeace National and Regional Office Trustees-NRO) olarak ikiye ayrılmaktadır. Greenpeace Uluslararası, Hollanda'nın Amsterdam şehrinde konumlanmış, Greenpeace'in uluslararası karar alımlarını ve gemilerinin faaliyetlerini belirleyen temel yönetim birimidir. İsminden de anlaşılacağı gibi bu yapı, Greenpeace'in küresel politikalarını ve stratejilerini belirlemekte, diğer büyük organizasyonlar ile ilişkilerini yönetmekte, marka değerini korumaktadır. Bunun yanında uzun vadeli küresel karar alım süreçlerinin gerçekleştirilmesi yine Ülke ve Bölge Ofisleriyle beraber Greenpeace Uluslararası'nın görevleri arasındadır. Bu sebeple Greenpeace Uluslararası Yıllık Genel Toplantının da düzenleyicisidir. Bu yıllık toplantıda Ülke ve Bölge Ofisleri (katılımcı olarak Aday

Organizasyonlar da dâhil) ile Greenpeace Uluslararası'nın Yönetim Kurulu yer almakta ve kuruluşun faaliyetleri ile ilgili fikirler ortaya konularak kararlar alınmaktadır.

Bu yönetim yapısının dışında az önce bahsedildiği gibi Greenpeace Ülke ve Bölge Ofisleri şeklinde tanımlanan birimler de mevcuttur. Örneğin Greenpeace Akdeniz, Greenpeace Kutup, Greenpeace Afrika, Greenpeace İspanya bunlardan bazılarıdır. Bu birimler kısaca dünyanın belirli ülke ve bölgelerinde faaliyet gösteren Greenpeace oluşumlarıdır. Greenpeace Uluslararası ile aralarında yarı-özerk bir ilişki mevcuttur. Ofisler, Greenpeace Uluslararası'nın karar verdiği faaliyet ve kampanyaları gerçekleştirebildikleri gibi, kendi ülke ve bölgelerine özel faaliyetler de yürütebilmektedir. Çünkü tahmin edildiği gibi bu birimler, Greenpeace Uluslararası'nın tek başına gerçekleştirmekte zorlanacağı faaliyetleri ülke ve bölgelerde uzmanlaşarak yerine getirmektedir. Greenpeace Uluslararası, ülke ve bölge ofislerinin gerçekleştirdikleri faaliyetlerin etkinliğini ve finansal yapısını takip etmekte, ofislerin çalışmaları adına bir iç denetim görevi de görmektedir. Fakat bu ofislerin bölgeleri adına yaptıkları çevre faaliyetleri merkezden özerk bir konumdadır. Bunda şüphesiz, çok geniş bir alanda gerçekleştirilen faaliyetlerin tek bir merkezden yönetilmesinin zorluğu dikkat çekmektedir.

Greenpeace Uluslararası ile Ülke ve Bölge Ofisleri arasında karşılıklı yönetim olarak adlandırılabilir bir anlayış geçerli bulunmaktadır. Örneğin; Greenpeace Uluslararası'nın yönetimi, yedi kişiden oluşan Yönetim Kurulu (Board of Directors) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu Yönetim Kurulu Greenpeace Uluslararası'nın faaliyet ve araştırmalarından hesap verebilirlik ve mali performansına (bütçeleme) kadar birçok konuda karar alıcıdır. Lakin bu Yönetim Kurulunun üyelerini Ülke ve Bölge Ofislerinin seçmenleri belirlemektedir²¹. Belirlenen yönetim kurulu da kendi içinden bir yönetim kurulu başkanı seçmektedir. Yönetim Kurulu hukuken sorumluluk sahibi olsa da bu kurulun üyelerini seçenler Konsey²² üyeleridir. Konsey ve Yönetim Kurulu, alınan bazı kararlardan ortak sorumlu olmakla birlikte her birinin kendine ait yetki alanları bulunmaktadır. Bu birbirlerinden ayrılmış yetki alanları, kimi

---

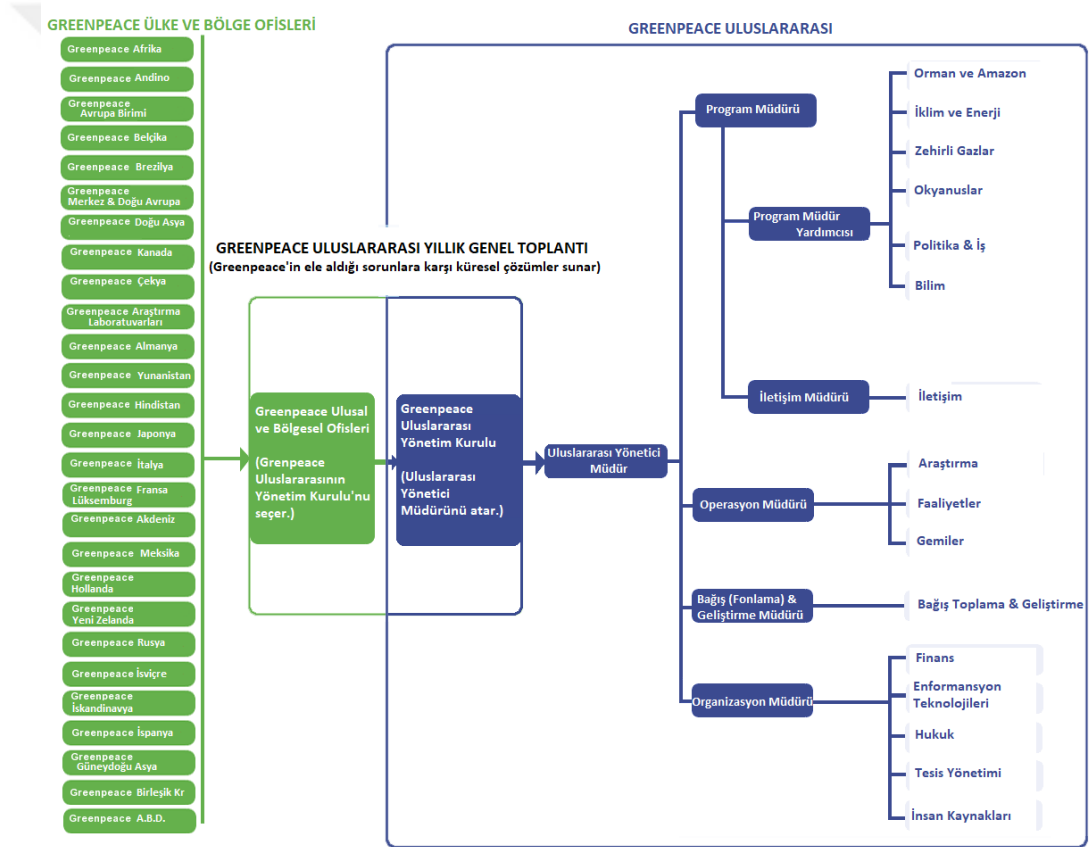
²¹ Hukuki şartları (Ulusal, bölgesel kanunlar ya da gereklilikler) sağlayarak kurulan yeni ülke ya da bölge ofisleri, yönetim sistemini anlaması için belirli bir süre boyunca gözlemci olarak buluşmalara katılır. Bu ofislere "Aday (Candidate) Organizasyonlar" denmekte ve oy hakları bulunmamaktadır.

²² Greenpeace Uluslararası Konseyi; her Ülke ve Bölge Ofisinden bir temsilcinin (genellikle Ofis müdürleri) katılımıyla oluşturulan en yüksek yönetsel yapıdır. Yönetim Kurulunun yedi üyesini bu uluslararası konsey üç yıllığına kendisi belirlemektedir.

faaliyetlerin türü ve büyüklüğüne göre birbirlerinden yardım alabilmektedir. Örneğin bazı faaliyet türleri doğaları gereği ortak çalışmalarını gerektirmektedir. Böyle durumlarda karşılaşıldığında Ülke ve Bölge Ofisleri Greenpeace Uluslararasından yardım isteyebilmektedir. Bunun tam tersi de mümkündür. Greenpeace Uluslararasının faaliyet göstereceği bir bölgenin (Örneğin Arktik Okyanusunda Greenpeace gemileri ile gerçekleştirilecek bir faaliyet) Ülke ve Bölge Ofislerinin faaliyet alanlarına girmesi durumunda bu ofisler de Greenpeace Uluslararasının faaliyetlerine yardım edebilmekte, koordineli çalışabilmektedir (Greenpeace, 2016: 1).

Şekil 10: Greenpeace'in İdari Yapısı

Kaynak: Shubi. (2010). Greenpeace International Governance & Management structure <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:GPIgovernance%26management.png> (düzenlenmiştir).

Yukarıdaki Şekil 10'un incelenmesi idari ve yönetsel yapının anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Buna göre; şeklin sol tarafında yeşil ile gösterilenler Greenpeace Ülke ve Bölge Ofislerini, sağ tarafında lacivert ile gösterilen ise Greenpeace Uluslararasıı oluşturmaktadır. Bugün yirmi yedi adet bağımsız ülke ve bölge ofisi bulunan Greenpeace'in Uluslararası Yönetim Kurulunu da yine bu yirmi yedi bağımsız ofis belirlemektedir. Belirlenen bu yönetim kurulu ise kendi içinde bir uluslararası yönetim müdürü belirlemektedir. Ofisler buldukları ülke ya da bölgelerin hukuki gerekliliklerini yerine getirdiklerinden ve bu gereklilikler ülke ve bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinden kendilerine ait merkezden bağımsız bir yönetim yapısı bulunmaktadır. Bu ülke ve bölge ofislerinde çalışanlar, buldukları ve faaliyet gösterdikleri alanlarda görev almak üzere gönüllü olarak seçilmektedir. Tahmin edildiği gibi ülke ofisleri, belirlenmiş ülke üzerinde faaliyet göstermeyi hedeflerken bölge ofisleri birden fazla ülkede (bölgede) faaliyet göstermeyi hedeflemektedir. Ofisler ve faaliyet alanları, buldukları ülke veya bölgelerin çeşitli özelliklerine (yüz ölçümü cinsinden büyüklük, sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, belirgin iklim farklılıkları gibi) göre belirlenmektedir. Örneğin, benzer iklimsel ve dolayısıyla biyolojik çeşitlilik gösteren ülkelerde bu alanlar birleştirilebilirken (Greenpeace Akdeniz, Greenpeace İskandinavya), kendine özgü iklim, yaşam alanları ya da fiziksel büyüklükler sebebiyle birbirlerine coğrafi olarak yakın olan bölgeler dahi (Greenpeace Doğu Asya ile Greenpeace Güney Doğu Asya) birbirinden ayrılabilir. Bunun yanında bazı ülkelerin diğer ülkelere kıyasla çok daha zengin bir biyolojik çeşitliliğe ev sahipliği yapması (Greenpeace İsviçre), bu ülkede yapılacak faaliyet ve çalışmaların artmasına, dolayısıyla bu bölgeye özgü ofislerin kurulmasına sebep olacaktır.

3.1.3. Finansal Yapı

Greenpeace'in nasıl bir idari yapıya sahip olduğuna önceki bölümde değinilmişti. Bunun belirtilmesindeki sebep, idari yapının bilinmesinin finansal yapının bilinmesini kolaylaştırdığı gerçeğidir. Bir genel uluslararası şubesi ve yirmi yedi ülke ve bölge ofisi bulunan Greenpeace'in finansal yapısı da idari yapısı ile bazı paralellikler göstermektedir.

Greenpeace kuruluşunun faaliyet kararları tahmin edildiği gibi belirli kurallara göre alınmaktadır. Bu faaliyetler, faaliyetin türüne göre uzun vadeli ya da kısa vadeli olabilmektedir. Bu durum Greenpeace'in finansal ve mali düzen prensiplerini yerine getirmesini zorunlu kılmaktadır. Faaliyetler planlanırken, çevre ile ilgili birçok sorun ve hedef bulunsa da, gerçekçi bütçe planlama, uzun vadede finansal öz yeterliliği bozmayacak şekilde hareket etme ya da mevcut faaliyetlerin sürdürülmesini bozmama gibi ilkelere özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple gerek Greenpeace Uluslararası gerekse Ülke ve Bölge Ofisleri, uzun dönem faaliyet ve kalkınma planlarını düzenli olarak gözden geçirmektedir.

Greenpeace temelinde bir çevresel hükümet dışı kuruluştur. Buna ek olarak kuruluşa özgü bir tercih olarak; hükümetlerden, şirketlerden ya da siyasi partilerden finansal yardım kabul etmemektedir. Bu duruma kısaca *finansal bağımsızlık* olarak adlandırılabilir. Kuruluş, bağımsızlıklarını tehlikeye düşürmedikçe kendileri gibi özel kuruluş ve vakıflardan bağış, hediye ya da hibe kabul edebilmektedir. Fakat özellikle hediye gibi kamuoyunda yanılığara ya da çekincelere yol açabilecek finansal getirilerin kabulü, Greenpeace'in bağımsızlığını ve itibarını tehlikeye sokabileceğinden dikkat ve açıklık ile (yolsuzluk ve rüşveti önlemek adına) gerçekleştirilmektedir. Fakat bu tip gelir kaynakları fiskal yıl içinde sıkça rastlanan gelir kaynakları arasında değildir. Bu sebeple kuruluşun en büyük ve temel gelir kaynakları *bağışçılardır*. Bağışçılar özellikle Ülke ve Bölge Ofislerinin gerçekleştirdiği bağış toplama faaliyetleri ile bağışlar gerçekleştirmekte, kuruluşa finansal yardım sağlamaktadır. Kuruluşun 2016 yılında elde ettiği yıllık toplam gelir 338.797.000 Euro'dur. Bu gelirin ise 329.893.000 Euro kadarı bağışçılardan karşılanmıştır. Yani elde edilen finansal gelirin **%97,37**'sini bağışçılar oluşturmaktadır. Bunun yanında bu gelirin %95'ini de Ülke ve Bölge Ofisleri elde etmiştir. Ülke ve Bölge Ofisleri bakımından en yüksek toplam bağışı gerçekleştiren üç ülke sırasıyla Greenpeace Almanya, Greenpeace Amerika Birleşik Devletleri ve Greenpeace Birleşik Krallık iken en düşük toplam bağışı gerçekleştiren üç ülke ise sırasıyla Greenpeace Rusya, Greenpeace Afrika ve Greenpeace Çekya olmuştur (Accountable Now, 2018: 10; Greenpeace International, 2016: 26). Bu bilgiler ışığında rahatlıkla söylenebilir ki Greenpeace finansal gücünü özellikle bağışçılardan ve bu bağışları toplayan Ülke ve Bölge Ofislerinden almaktadır. Ülke ve Bölge Ofisleri,

gerçekleştirdikleri bağış toplama faaliyetleri ile bağış gelirlerinin temel birimlerini oluşturmaktadır. Bu haliyle Greenpeace organizasyonunun finansal gelirlerini Ülke ve Bölge Ofisleri sağlamaktadır.

Şekil 11: Greenpeace'in Karşılaştırmalı Gelir – Harcamalar Durumu

KARŞILAŞTIRMALI GELİR DURUMU	2016	2015
	Bin Euro	Bin Euro
GELİR		
Bağışlar	329,893	341,508
Diğer Gelirler	8,905	4,640
Toplam Gelir	338,797	346,148
Bağış Toplama Harcamaları	118,817	116,599
Bağış Toplama Oranı	36%	34%
Toplam Gelir - Bağış Toplama Harcamaları	219,980	229,549
HARCAMALAR		
Kampanya ve Kampanya Destekleri		
İklim & Enerji	23,086	25,343
Kuzey Kutbu	6579	8,739
Ormanlar	14,399	10,895
Okyanuslar	11,020	11,082
Food for Life (Yaşam İçin Gıda) Kampanyası	7,704	7,946
Atıklar	6,455	5,055
Diğer Kampanyalar	10,136	5,189
Deniz (Greenpeace Gemileri) Faaliyetleri	33,569	29,309
Medya & İletişim	35,964	31,245
Politika & Bilim ve İş Dünyası	5,640	5,518
Kamuyu Bilgilendirme ve Duyurma	9,517	14,058
Kurumsal Destek	59,172	51,293
Kurumsal Destek Oranı	17%	16%
Döviz Kazancı/Zararı	3,326	- 1,092
Toplam Bağış Toplama Dışı Harcamalar	226,567	204,580
Yıllık Açık ya da Fazla	- 6,586	24,969
Açılış Fon Bakiyesi	198,341	172,702
Doğrudan Fon Bakiyesi Düzenleme	0	670
Kapanış Fon Bakiyesi	191,755	198,341

Kaynak: Greenpeace International. (2018). *Accountability Report 2016*. Ss.25.

Yukarıda Şekil 11'de görülebildiği gibi, Greenpeace'in (Greenpeace Uluslararası ile Greenpeace Ülke ve Bölge Ofislerinin tamamı) gelirlerinin çok büyük bir kısmını bağışlar²³ oluşturmaktadır. Bu bağış gelirlerinden bağış toplama faaliyeti için yapılan harcamalar çıkarıldığında (ki bu oran genellikle düzenli olarak ortalama

²³ Greenpeace'in 2016 yılı itibarıyla dünya çapında 3.2 milyondan fazla bireysel bağışçısı bulunmaktadır.

%35-%36 seviyesindedir) geriye yıllık çevrecilik ve diğer faaliyetler için harcanabilecek miktar kalmaktadır. Greenpeace'in harcamaları dikkate alındığında bu harcamaların büyük bir kısmının kendi kampanyalarına (faaliyetler) ayrıldığı görülebilmektedir. Bunun yanında kimi zaman diğer hükümet dışı kuruluşların kampanyalarına destek olmaları ya da ortak kampanyalar düzenlemeleri kampanya harcamalarını arttırmaktadır. Kuruluşun bir diğer büyük harcama kalemi, kendi kurumsal birimlerini kurma, büyütme, birleştirme ya da geliştirme giderleri olan kurumsal destek harcamalarıdır. Kurumsal destek harcamaları temel olarak; enformasyon teknolojileri, insan kaynakları ve eğitim, finans, yönetim giderleri, geliştirme, stratejik girişimcilik, performans-muhasebe denetim maliyetleri ile mülkiyet maliyetleri olarak sıralanabilir (KPMG Accountants N.V., 2017: 35). Örneğin yeni bir ülkede ülke ofisinin kurulması bir kurumsal destek faaliyetidir. İki ayrı ülke ofisinin birleştirilmesi (Greenpeace İrlanda ile Greenpeace Birleşik Krallık'ın birleştirilmesi ya da Akdeniz iklim bölgesindeki ülkelerin birleştirilerek Greenpeace Akdeniz'in oluşturulması) belirli bazı harcamalar gerektirmektedir. Çünkü bu durum yeni bir idari ve finansal yapının oluşturulması ve bu yapının hukuki gerekliliklerinin yerine getirilmesi anlamına gelmektedir.

3.1.4. Hesap Verebilirlik

Finansal açıdan bir diğer önemli konu da *hesap verebilirlik* kavramıdır. Greenpeace de hesap verebilirlik kavramına oldukça önem vermektedir. Hükümet dışı kuruluşların bu kavrama önem vermelerindeki temel sebep özellikle bağışçıların bağışları temelinde kurulan finansal bir yapıya sahip olmalarından ileri gelmektedir. Bağışçılar bağışları ile ne yapıldığını, hangi faaliyetlerin gerçekleştirildiğini, kuruluşun, kuruluş değerlerine paralel harcamalar yapıp yapmadıklarını bilmek ve denetlemek ister. Bu sebeple hükümet dışı kuruluşlar düzenli olarak hazırladıkları (genellikle yıllık ya da iki yıllık) faaliyet ve finansal raporlar ile bağışçı ve takipçilerine bilgi vermektedir. Greenpeace kendi hazırladığı bahsedilen yıllık faaliyet ve finansal raporlarının yanında gönüllü olarak bağımsız kuruluşlar tarafından da denetlenmektedir. Örnek olarak Greenpeace; İngiltere, Londra merkezli bağımsız Accountable Now şirketinin denetleme faaliyetlerinin üyelerinden biridir. Bunun

yanında Ülke ve Bölge Ofisleri de kendi ülkelerindeki bağımsız denetim firmaları tarafından denetlenmektedir.

Hesap verebilirlik faaliyeti; Greenpeace'in topluma duyurduğu temel değerlere bağlılığı, finansal raporları açık ve doğru bir şekilde kamuoyuna duyurulması ve varsa yolsuzlukların ortaya çıkarılarak giderilmesi olarak özetlenebilir. Greenpeace'in idari yapı olarak birbirini denetlemesi ve karar alımlarında bölgesel olarak bağımsız davranabilmeleri organizasyon seviyesinde bir bağımsızlığın mevcut olduğunu göstermektedir. Merkez yönetimin (Greenpeace Uluslararası Yönetim Kurulu) Ülke ve Bölge Ofislerince belirlenmesi ve bu yönetimin ofisler üzerinde tam bir yönetim rolünün olmaması kuruluş içinde güçler dağılımının yapıldığını göstermektedir. Bu yönüyle Greenpeace; idari açıdan bağımsız, güç dağıtıcı ve denetleyici bir konumda bulunmaktadır. Finansal olarak ise kuruluşun kampanya düzenleme tercihlerini ve dolayısıyla bağımsızlıklarını tehlikeye düşürecek olumlardan²⁴ yardım almamayı prensip edinmeleri kuruluşun bizzat kendi söylemidir (Greenpeace International, 2018: 26). Greenpeace'in farklı ülke ve bölgelerde kurduğu ofisleri görece farklı hukuki ve mali yaptırımlara konu olmaktadır. Bu sebeple ofislerin açıklık adına gerçekleştirdikleri faaliyetler küçük de olsa bölgesel farklılıklar göstermektedir. Örneğin; Greenpeace Amerika Birleşik Devletleri ve yine burada kurulmuş olan Greenpeace Vakfı, faaliyet raporlarının yanında "Form 990" olarak bilinen ve hükümet dışı kuruluşların finansal bilgilerini kamuoyuna duyurduğu formu her yıl düzenli olarak yayınlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu form hükümet dışı kuruluşların finansal hareketlerini izlemek için kullanılmaktadır. Bunun yanında Clifton Larson Allen bağımsız denetim firmasının değerlendirme raporu da yine yıllık olarak Form 990 ile beraber yayınlamaktadır. Bir diğer örnek olarak Greenpeace Akdeniz'in mali değerleri yıllık olarak raporlanmakta ve bölgesel bir gereklilik olarak Türkçe ve Türkiye'deki Türkiye Muhasebe Standartlarına²⁵ uygun olarak yayınlanmaktadır. Hesap verebilirlik ve finansal denetim anlamında incelendiğinde Greenpeace Uluslararası ve onun Ülke ve Bölge Ofislerinin kendi iç denetimleri dışında bağımsız denetim kurumlarınca da denetlendiği görülmektedir. Fakat Ülke ve Bölge Ofislerinin tamamının bağımsız denetimden geçtiğini söylemek yanlıştır. Ülke

---

²⁴ Greenpeace bu oluşumları; hükümetler, şirketler ve siyasi partiler olarak tanımlamaktadır.

²⁵ Bu standartlar Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından belirlenmektedir.

ve Bölge Ofisleri daha önce de belirtildiği gibi yeni kurulmuş, birleşmiş, ayrılmış ya da genişletilmiş bir konumda bulunabilmektedir. Bu, onların genel merkezlerinin (eğer bölgesel –birden fazla ülkede faaliyet gösteren- bir yapıdaysa) değişebilmesine sebep olmaktadır. Bazı ofislerin ise yeni kurulmaları ve bu sebeple küçük ölçekli faaliyetler gerçekleştirmeleri, bu ofislerin bir maliyet unsuru olan bağımsız denetim hizmetlerinden henüz faydalanmak istemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

3.2.GREENPEACE'İN FAALİYETLERİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Greenpeace'in kuruluşunun detaylı bir şekilde incelenmesindeki temel sebep, Greenpeace'i kuruluşa hazırlayan çevresel ve politik sebeplerin daha sonra faaliyet alanlarına ve faaliyet şekillerine de etki etmiş olmasıdır. Greenpeace'in faaliyetleri ve faaliyetlerindeki davranış şekilleri (doğrudan şiddetsiz eylem) incelendiğinde bugün hala kuruluş döneminden bazı izler taşıdığı görülebilir. Bundaki temel sebep, Greenpeace'in bugün hala kuruluş dönemi değerlerine, tartışılabilir de olsa, sahip çıkmasıdır. Süreç içerisinde Greenpeace, eski gemiler ile birkaç aktivistin yola çıkıp çevreye zararlı hükümet faaliyetlerini protesto ettiği dönemlerden, dünyanın dört bir yanında çok çeşitli ve sayısız faaliyetler gösteren uluslararası bir çevre kuruluşu olduğu günümüze kadar gelmiştir.

Bir çevresel hükümet dışı kuruluş olarak Greenpeace uluslararası niteliktedir. Faaliyetlerini tüm kıtalarda yerel, bölgesel ve uluslararası seviyede sürdürmektedir. Bir tepki hareketi olarak ortaya çıktığından başlangıçta yalnızca eylem faaliyetleri gerçekleştirirken, bugün eğitim faaliyetinden, bilimsel araştırma faaliyetlerine, kamuoyunu aydınlatma faaliyetlerinden savunma faaliyetlerine kadar çok çeşitli alanlarda kendinden söz ettirmektedir. Bu sebeple Greenpeace faaliyetleri incelenip değerlendirilirken onları sınıflandırmakta fayda olacaktır. Faaliyetler değerlendirilirken uluslararası boyutta; faaliyetlerin varsa uluslararası anlaşmalara etkisi, yeni uluslararası kararlar ve anlaşmalar doğurması ya da mevcut anlaşmalarda değişikliğe sebep olması gibi durumlara dikkat edilmiştir. Yerel ve bölgesel boyutta ise faaliyetin ülke ya da bölge üzerindeki pozitif etkileri değerlendirmeye konu edilmiştir. Örneğin; çevre bilincinin artırılması (toplumsal duyarlılık), gerçekleştirilen

eğitim (toplumsal bilgilendirme) faaliyetleri, lobicilik (çevreci bütçeleme, çevreci kanunlar) bu gelişmelerden bazılarıdır.

3.2.1. Araştırma – Gözleme Faaliyetleri

Araştırma ve gözleme (monitoring) faaliyetleri yalnızca çevresel hükümet dışı kuruluşların değil, birçok diğer hükümet dışı kuruluş ve uluslararası kurumun ortak faaliyetlerinden biridir. İsminden de anlaşılacağı üzere araştırma – gözleme faaliyeti kısaca; hedeflenen bir konu adına yapılan bilimsel çalışma faaliyetleridir. Negatif dışsallıkların sebep olduğu artan çevre kirliliği olgusu, çok yönlü bilimsel araştırma ve gözleme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. İklim değişikliği, ozon delinmesi, biyolojik çeşitlilik ve korunumu, çevreye zararlı kimyasal atıklarla mücadele, kirliliğin insan vücudu ve yaşantısı üzerine etkisi gibi çevresel konuların hemen hemen hepsinin bilimsel bir temele sahip olduğu ve ancak bilimsel çalışmalar ile açığa çıkarılabileceği bilinen bir gerçektir. Bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşların en temel faaliyet alanlarından biri hiç şüphesiz araştırma – gözleme faaliyetleri olmalıdır. Çünkü temelini bilimsel gerçeklerden almayan argümanlar ile çevresel bir mücadeleye kalkışmak hayalcilikle, bilimsel temelsizlikle, kısmen radikal çevrecilikle hatta bilim karşıtlığıyla dahi suçlanmaya sebep olabilmektedir.

Greenpeace için *araştırma faaliyetleri* kısmen kuruluşta, özellikle gelişim ve günümüz döneminde önemini arttırmıştır. Kuruluş döneminde diğer çevresel hükümet dışı kuruluşlarla ortak gerçekleştirdiği araştırma – gözleme faaliyetleri yerini bugün İngiltere, Exeter’de de bulunan Exeter Üniversitesindeki Greenpeace Bilimsel Laboratuvarına (Greenpeace Science Unit) bırakmıştır. Greenpeace Bilimsel Laboratuvarında, Greenpeace adına bilimsel araştırma ve incelemeler gerçekleştiren bilim insanları bulunmaktadır. Greenpeace Bilimsel Laboratuvarlarında gerçekleştirilen bu araştırma ve gözleme faaliyetleri Greenpeace’in özellikle Ülke ve Bölge Ofislerinin gerçekleştirecekleri diğer faaliyetlerin (açığa çıkarma, savunma, doğrudan eylem gibi) bilimsel temelini oluşturmaktadır. Çalışmaların bu yönü; çok uluslu şirketleri, uluslararası kurumları, hükümetleri etkileyebilmektedir. Bu sebeple Greenpeace Bilimsel Laboratuvarlarında gerçekleştirilmiş bir araştırma ile açığa

çıkarma ya da belgeleme faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir. Buna örnek olarak Greenpeace Bilimsel Laboratuvarlarının yaptığı bir açığa çıkarma çalışması gösterilebilir. Bu araştırmaya göre Avrupa Birliği üyesi 6 ülkenin hükümetinin “kapasite mekanizması ödemeleri sistemi²⁶” (Capacity Mechanism) adı altında kömür, gaz ve nükleer enerji kaynaklarına sübvansiyonlar sağladığı ortaya çıkmıştır (EPRS, 2017: 1-3; Greenpeace EU, 2018: 1-4). Bir diğer örnek olarak ise Greenpeace Uluslararası Laboratuvarının “Arıların Azalışı” üzerine gerçekleştirdiği bilimsel araştırma sayılabilir (Greenpeace Research Laboratories, 2013: 3-43). Çalışmanın ana fikri sayıları azalan arıların ve diğer polen yayıcı canlıların tarımcılık ve biyolojik çeşitlilik üzerine etkisinin ve öneminin belirtilmesidir. Greenpeace’in gerçekleştirdiği araştırma ve gözlemlene faaliyetlerinin hepsinden bahsetmek mümkün olmasa da faaliyetlerin büyük çoğunluğunun koruma ve açığa çıkarma üzerine gerçekleştiği söylenebilir.

Greenpeace Bilimsel Laboratuvarlarının gerçekleştirdiği araştırma ve gözlemlene faaliyetlerinin yanında Ülke ve Bölge Ofisleri de kendi birimleriyle araştırma ve gözlemlene faaliyetleri gerçekleştirebilmektedir. Ülke ve Bölge Ofislerinde gerçekleştirilen çalışmalar da yine ülke ya da bölgede gerçekleştirilecek faaliyetlere bilimsel zemin oluşturmakta, faaliyetlerin bilimsel meşruiyetini arttırmaktadır. Ülke ve bölgelerin farklı coğrafi özelliklere sahip olmaları bilimsel araştırma çalışmalarının içeriği ve yöntemini de değiştirmektedir. Örneğin Greenpeace Akdeniz Ofisinin (bölgede gelişmekte olan ülkeleri de barındırması sebebiyle) termik, hidroelektrik ve nükleer santraller ile ilgili gerçekleştirdiği bilimsel çalışmalar raporlanarak araştırma, belgeleme ihtiyaç halinde lobicilik ve kısmen eylem faaliyetlerine yardımcı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında genellikle eylem faaliyetleriyle bilinen Greenpeace Arktik, yıllık olarak yayınladığı Kutup Etki Raporları ile bölgede gerçekleşen değişiklikleri bilimsel ölçümler ile kamuoyuna sunmaktadır.

Gözlemlene faaliyetleri genel yapıları itibariyle bilimsel çalışmalar ile özdeşleşmiş bir konumdadır. Gözlemlene faaliyetleri genellikle mevcut yaşam ve

---

²⁶ Kapasite Mekanizması; Avrupa Birliğinde elektrik üretiminin (arz) orta ve uzun dönemde talep edilenin altına düşmesini engellemek adına oluşturulmuş bir sistemdir. Buna göre kimi enerji (bu örnekte elektrik) kaynaklarına, ihtiyaç duyulmasa dahi, sağladıkları enerji için ödeme yapılmaktadır. Bu ödeme kaynakları, tüketicilerin elektrik faturalarına yansıtılır.

yeryüzü kondisyonlarının sürekli olarak incelenip, değerlendirip raporlanması üzerine kuruludur. Bazı çalışmalar doğaları gereği belirli bir süreç boyunca gözlemlenmeyi gerektirmektedir. Gözleme faaliyetlerinin gerçekleşmesi için alanında yetkin bir ekibin düzenli olarak çalışmalar gerçekleştirmesi gerekmektedir. Örnek olarak Birleşmiş Milletler ve ona bağlı organları en sık gözleme faaliyetlerini gerçekleştiren uluslararası kurumdur. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesi teknik bir ekibe, uzun bir zamana ve buna paralel olarak sürekli bir finansal kaynağa ihtiyaç duyduğundan gözleme faaliyetlerinin gerçekleşmesinin belirgin bazı maliyetleri bulunmaktadır. Bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşlar genellikle ortak gözleme faaliyetleri yürütmekte ya da bu çalışmalarını finansal yönden fonlamaktadır. Örneğin belirli bir canlı türünün kirliliğe karşı göç davranışları, kirliliğin uzun dönem canlı fizyolojileri üzerine etkisi ya da radyoaktif bölgelerdeki radyoaktif dalgaların izlenmesi gibi konular hem zaman hem de teknik bilgi isteyen faaliyet alanlarıdır. Bunun yanında bu tip uzun süreli çalışmalarını fonlamak her hükümet dışı kuruluş için kolay değildir. Bu sebeple çevresel kuruluşlar kendilerinin gerçekleştiremedikleri gözleme faaliyetlerini gerçekleştiren kuruluşlara finansal yardımlarda (bağış, hediye ya da hibe) bulunabilmektedir.

Greenpeace'in gözleme faaliyetleri yine Greenpeace Bilimsel Laboratuvarları ile Ülke ve Bölge Ofisleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülke ve Bölge Ofisleri genellikle kirlilik ve iklim üzerine olan konuları gözlemlerken, Bilim Laboratuvarları Avrupa Birliği ülkelerinin uzun vadeli kirlilik faaliyetlerini gözlemlemekte ve bunları raporlayarak karar alım süreçlerinde çevre lehine kullanmaktadır. Ülke ve Bölge Ofislerinin çalışmalarına örnek olarak Greenpeace Japonya'nın 11 Mart 2011 tarihinde Japonya'nın Ōkuma şehrindeki Fukushima Daiichi Nükleer Santralinde gerçekleşen kazanın etkilerini süreç boyunca gözlemlenmesi verilebilir. Bu gözleme faaliyeti ile Greenpeace Japonya, ormanlarda, nehirlerde, haliçlerde ve tarım alanlarında meydana gelen radyoaktif kirlenmenin ekoloji üzerine etkilerini süreç boyunca incelemiş, arıtma (kirlilik giderme) faaliyetleri için yol gösterici faaliyetlerde bulunmuştur. Kirlilik giderme faaliyetlerinin gerçekleşmesiyle önu açılacak kısmi bölgesel yeniden yerleştirmeler için henüz erken olduğunu savunan Greenpeace Japonya, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (UNHRC)'nin de tavsiyesiyle Japonya hükümetinin yeniden

yerleştirme kararından vaz geçmesini sağlamıştır (Greenpeace Japan, 2016: 1-52; Greenpeace Japan, 2018: 1-49). Yapılan bu araştırma ve gözleme faaliyetleriyle bölgede hala canlılık için tehlikeli miktarda radyasyonun bulunduğunu, arıtma faaliyetleri sonrası dahi tehlikeli radyasyon seviyelerinin hala geçerli olduğunu ve en az 2050 yılına kadar güvenli olmadığını bulgulayan Greenpeace Japonya çalışmalarını raporlayarak kamuoyuna sunmuştur.

Görüldüğü gibi araştırma ve gözleme faaliyetleri genellikle diğer faaliyet unsurlarının bilimsel altyapısını oluşturmaktadır. Bu faaliyetler raporlanarak belgeleme faaliyetini, raporlar da uluslararası karar alım süreçlerine katılarak baskı grubu ve lobicilik faaliyetlerini oluşturabilmektedir. Bunun dışında raporlanarak belgeleme faaliyetinden geçen bilgiler eş anlı açığa çıkarma ve eylem faaliyetlerine (meşruiyet ekseninde) de ön ayak olabilmektedir. Greenpeace'in araştırma faaliyetleri değerlendirildiğinde ortaya başarılı denebilecek bir sonuç çıkmaktadır. Küresel statüde çevresel bir kuruluş olduğundan finansal yapısı sık araştırma ve gözleme faaliyetleri gerçekleştirmesine izin vermektedir. Bu sebeple Greenpeace çok çeşitli konularda birçok araştırma ve gözleme faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Fakat araştırma faaliyetlerinin miktarca çokluğu içeriğinin güvenilirliği hakkında tek başına fikir vermemektedir. Araştırma ve gözleme faaliyetleri bilimsel olarak incelendiğinde genel kanı araştırmaların bilimsel nitelik taşıdığı yönündedir. Yine de kimi Greenpeace araştırma faaliyetlerinin içeriğini yanlış (bilimsellikten uzak olmakla karıştırılmamalı) olarak değerlendiren bilim insanları da mevcuttur. Fakat bu durum Greenpeace araştırmalarının bilimsel içeriğinden değil, Greenpeace'in konu hakkındaki tavrına yönelik bir eleştiridir. Örneğin genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) içeren ürünlerin insan sağlığı üzerine etkisi bugün hala tartışılan konulardan biridir. Greenpeace'in GDO'lu ürünlerin insan sağlığı üzerine olumsuz etkileri olduğunu iddia ettiği bilimsel çalışmaları mevcuttur. GDO'lu ürünlerin de sağlıklı olduğunu savunan bilim insanları bu çalışmaları eleştirmektedir. Yani kimi bilimsel konularda tam bir fikir birliğinin mevcut olmaması konu hakkında yapılan araştırma faaliyetlerini de doğal olarak tartışılabilir kılmaktadır. Bu sebeple Greenpeace'in gerçekleştirdiği bazı araştırma faaliyetleri de tartışmaya açıktır.

3.2.2. Belgeleme (Raporlama), Enformasyon ve Eğitim Faaliyetleri

Belgeleme ve enformasyon faaliyetleri bir çevresel hükümet dışı kuruluşun toplumu ve karar alıcıları çevre lehine etkilemedeki en temel araçlarından biridir. Çevresel hükümet dışı kuruluşların gerçekleştirecekleri belgeleme ve enformasyon faaliyetleri ile toplum bilgilenecek, bilinçlenecek ve çevrenin korunumu ya da kirliliğin önlenmesi gibi birçok konuda sivil toplum haline gelerek amaçlı davranışlar sergileyecektir.

Raporlama ve belgeleme faaliyetleri genellikle araştırma ve gözleme faaliyetlerinin bir sonucudur. İlgi duyulan konu hakkındaki araştırma ve/veya gözleme faaliyetlerinin bitmesine müteakip genellikle raporlama ve belgeleme faaliyetleri başlamaktadır. **Belgeleme faaliyetlerinin** gerçekleştirilmesindeki temel amaç, bu belgelerin daha sonra kullanılabilmesi ihtiyacıdır. Örneğin kamuoyu oluşturmak, gündem belirlemek, uluslararası karar alımlarında baskı grubu oluşturmak, çevre araştırmalarına bilimsel destek olmak gibi amaçlar belgeleme faaliyetlerinin yardımı sonucu gerçekleşmektedir. Greenpeace, bir bütün olarak, yaptığı birçok bilimsel çalışmayı kendi internet sitelerinden haber ya da e-bülten şeklinde ve fiziksel formda süreli dergileri ile sunmaktadır. **Enformasyon faaliyetleri** ise genellikle yine internet siteleri ya da basılı yayın üzerinden gerçekleşmektedir. Greenpeace, ücretli basılı dergisinde yayınlanan bazıları hariç, birçok raporlarını internet üzerinden ücretsiz sunmakta ve bilgilendirme faaliyeti gerçekleştirmektedir. Enformasyon faaliyeti bilimsel çalışmalara yardımcı olmaktan ziyade toplumu bilinçlendirmek adına gerçekleştirilmektedir. Belgeleme faaliyetleri, yapılan bilimsel araştırma ve/veya gözleme faaliyetlerinin beraberinde getirdiği tüm teknik tabirleri içerse de, enformasyon amacıyla gerçekleştirilen bilgilendirmeler toplumu bilgilendirme amacı güttüğünden daha sadeleştirilmiş bir halde sunulmaktadır. Fakat bireyler dilerse elbette teknik çıkarımları içeren bilimsel raporlara da Greenpeace'in internet sitesi aracılığıyla kolayca ulaşabilmektedir.

Greenpeace'in gerçekleştirdiği belgeleme ve enformasyon faaliyetleri genellikle dolaylı olarak negatif dışsallıkların içselleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bundaki temel sebep bu iki faaliyetin sonuçlarının uluslararası karar alım süreçlerine ve toplum üzerine olan etkilerinin de dolaylı yoldan gerçekleşmesidir. Çünkü bu

faaliyetler kısmen karşılıklı bağıllık ile gerçekleşen faaliyetlerdir. Söz gelimi bölgesel ya da uluslararası karar alımlarda karar alıcıların, çalışmalarını doğru ya da gerçekçi bulmadığı çevresel hükümet dışı kuruluşları süreçlere dâhil etmemesi buna örnek olabilir²⁷. Bunun yanında doğruluğu tartışılabilir çeşitli sebeplerle kimi birey ya da gruplar da bazı çevre hükümet dışı kuruluşların gerçekleştirdiği bilgilendirme faaliyetlerini yanıltıcı bulabilmektedir. Fakat Greenpeace'in belgeleme faaliyetleri oldukça gelişmiş görünmektedir. Birçok faaliyet adına raporlama ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Eğitim faaliyetlerinin yukarıdaki belgeleme ve enformasyon faaliyetlerinden farkı amacının **doğrudan** toplumu bilgilendirmek olmasıdır. Bu tip faaliyetler bilgilendirme ve enformasyon faaliyetlerinin sağladığı dolaylı yoldan bilgilendirme işlevinden daha fazlasını sağlamaktadır. Buna kısaca “kamuoyunu bilgilendirme” de denebilir. Greenpeace'in yıllık finansal raporlarında bu kalem kamuyu bilgilendirme ve duyurma faaliyeti olarak geçmektedir. Greenpeace'in Ülke ve Bölge Ofisleri toplumu bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinin gerçekleştiği birimlerdir. Greenpeace Ofisleri bu faaliyeti gerçekleştirirken ihtiyaç, gönüllülük ve insani gelişme gibi kıstaslar ile hareket etmektedir. Bunun sebebi Greenpeace'in sağladığı eğitim faaliyetlerinin çok çeşitlilik göstermesidir. Örnek olarak Greenpeace yakın çalışmalar yürüttüğü diğer çevresel hükümet dışı kuruluşların çalışanlarına çeşitli konularda (nüfus, hava kirliliği, teknik bilgiler, gençler için araştırma teknikleri gibi) ihtiyaç duydukları eğitimleri sağlayabilir. Bunun yanında topluma sunulan asıl eğitim faaliyetleri genel olarak farkındalık kampanyaları üzerinden gerçekleşmektedir. Greenpeace Ülke ve Bölge Ofisleri az gelişmiş ve gelişmekte olan fakat çevrenin korunumu ya da kirlilikle mücadele gibi konularda yeterli farkındalığa sahip olmayan ülkelerde gönüllü olarak eğitim faaliyetleri düzenlemektedir. Bu faaliyetler genellikle kısa süreli kurs ve seminerler şeklinde uygulanmaktadır. Eğitimlerin içeriği ise ülke ve bölgelerin ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Avrupa merkezli ofislerde eğitimler yeşil elektronik, yenilenebilir enerji kaynakları, yeşil üretim standardizasyonları gibi konularken, Amerika Birleşik Devletleri'nde GDO ve

---

²⁷ Bu durum beraberinde başka tartışmaları da doğurmaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşun gerçekleştirdiği belgeleme – raporlama faaliyetinin doğruluk nezdinde haksızlığa uğradığını durumlarda kuruluşlar bir başka yöntem olan eylem (doğrudan ve şiddetsiz) faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

bunların toplum sağlığına etkisi, obezite ve yüksek et tüketiminin zararları gibi konular eğitim seminerleri ve raporlar yoluyla topluma sunulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde temel bilgilendirme faaliyetleri nükleer enerji karşıtlığı ve sebepleri, yeşil ve sürdürülebilir kalkınma, evre korunumunun hukuksal yaptırımlar ile desteklenmesi gibi konular çevresinde gelişmektedir. Az gelişmiş ülkelerde evre korunumu hakkında toplumsal farkındalık yeterli seviyelerde değildir. Bunun dışında pek tabi az gelişmişlik sebebiyle bu ülke hkmetlerinin finansal kaynaklarını evre korunumu ya da temizliği gibi konulara henüz kanalize edememesi de bu sebeplerden biridir. Greenpeace'in az gelişmiş ülkelerde bulunan ofisleri genellikle evre korunumu, temiz evre bilinci, evre kirlilikleriyle mücadele yöntemleri, aşırı avlanmanın zararları ve önlenmesi gibi konularda eğitim faaliyetleri düzenlemektedir. Bu ülkelerdeki gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri gerçekten de çevrenin korunumu, türlerin çeşitliliği ve sürekliliği açısından faydalı görülmektedir. Bu eğitim faaliyetlerine katılan bireyler farkındalık kazanarak Greenpeace ya da benzeri çevresel hükümet dışı kuruluşların diğer faaliyetlerine de katılmakta, bu faaliyetleri etkinliği arttırmaktadır.

Uluslararası etki açısından incelendiğinde belgeleme, enformasyon ve eğitim faaliyetlerin etkin bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Özellikle eğitim faaliyetlerinin etkisi ile Greenpeace'e olan desteğin sayıca artış göstermesi bunu destekler niteliktedir. Bu faaliyetler sonucunda Greenpeace'e olan desteğin sayıca artış göstermesi en nihayetinde sivil toplumun güçlendiğini ve bilinçlendiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakat Greenpeace ve diğer çevresel hükümet dışı kuruluşların gerekleştiirdiği tüm bu faaliyetlere rağmen, günümüzde bazı bölgelerde çevreci toplumsal bilinç hala yeterli seviyelerde görülmemektedir. Burada çok çeşitli sebepler devreye girmektedir. Kimi az gelişmiş bölgelerde hükümetler çevresel hükümet dışı kuruluşların faaliyetlerini destekleseler de toplumun yaşam şartları henüz bu bölgelerde kirliliği nleme ve mücadele etme gibi konuların gelişmesini engellemektedir. Burada ortaya yoksulluk sorunu çıkmaktadır. Kimi az gelişmiş bölgelerde ise hükümetler finansal sebeplerden dolayı bu faaliyetleri destekler adımlar atamamaktadır. Bu lke ve bölgelerde Greenpeace eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirmekte, ofisler kurmakta ve bu ofisler yardımıyla topluma evre bilinci kazandırmaktadır. En temelinde az gelişmiş ülkelere kurulan ofislerin en temel görevi de budur. Bunun yanında bazı gelişmekte olan ülkelerde dahi toplumsal

farkındalık seviyeleri henüz yeterli düzeyde değildir. Buradan hareketle gelişmişlik seviyesinin, toplumsal çevre farkındalığının artmasındaki en önemli kıstas olduğu şeklindeki görüşün her zaman doğru olmadığı savunulabilir.

3.2.3. Açığa Çıkarma Faaliyetleri

Açığa çıkarma faaliyeti, eylem faaliyetiyle birlikte en etkin çevresel faaliyetlerden biridir. Bunun temel sebebi, açığa çıkarma faaliyetinin, gerçekleşmesi sonucunda toplumu (potansiyel tüketiciler), hükümetleri (idari karar alıcılar), yargıyı (adli karar alıcılar), şirketleri (hukuksuz, eksik, yanlış ya da yasak faaliyet gerçekleştiren şirketler ve bunların rakipleri) ve uluslararası karar alım süreçlerini eş zamanlı olarak etkileyebilme potansiyeline sahip olmasıdır. Somut ispatlar ile gerçekleşen bir açığa çıkarma faaliyeti toplumsal infiale dahi sebep olabilmekte, dolaylı olarak eylem faaliyetlerinin meşruiyeti ve etkisini de güçlendirmektedir. Çevresel hükümet dışı kuruluşların gerçekleştirdiği açığa çıkarma faaliyetleri genellikle toplumca bilinen çok uluslu şirketler ve kısmen daha az bilinen uluslararası tedarikçi şirketlerinin gerçekleştirdiği hukuk dışı çevreye zararlı faaliyetleri üzerine gerçekleştirilmektedir.

Greenpeace'in açığa çıkarma faaliyetlerinin konusu oldukça çeşitlilik göstermektedir. Rahatlıkla söylenebilir ki Greenpeace, bir çevresel hükümet dışı kuruluş olarak, çalışmalarını sürdürdüğü her alanda açığa çıkarma faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Örneğin Greenpeace Uluslararası'nın nükleer enerjinin riskleri üzerine gerçekleştirdiği Rusya Devlet Atom Enerjisi (Rosatom) Risk Raporu ile araştırma ve açığa çıkarma faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Çalışma; 1991 yılı öncesi eski Sovyet dönemi reaktörlerinin hala kullanımda olduğunu ve genel olarak eski teknoloji ile üretilmiş, bakımı zor reaktörlerin kullanımının büyük nükleer riskleri de beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 1986 yılında bakımsızlık ve ihmal sebebiyle gerçekleşen Çernobil nükleer felaketine ve Fukushima Daiichi kazasına atıfta bulunan çalışma, yenilenebilir enerji kaynaklarının önem kazandığı 21. Yüzyılda, Rusya Federasyonu'nu '*Nükleer Rönesans*' başlatmak ile suçlamıştır. Bunun yanında gelişmekte olan ve nükleer enerji geçmişleri olmayan ülkeleri de bu enerji kaynağına karşı uyarılmış ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaya teşvik

etmiştir (Greenpeace International, 2014: 4-36; Hirsch ve diğerleri, 2007: 253-257). Greenpeace Akdeniz'in Türkiye İskenderun'da günümüzde batık halde bulunan ve zehirli madde taşıyan "MV Ulla" isimli gemi ile ilgili gerçekleştirdiği araştırma ve açığa çıkarma faaliyeti yine bu konu hakkında verilebilecek örneklerden biridir. MV Ulla isimli gemi başlangıçta İspanya'dan demir alarak Cezayir'de bulunan Dragados Offshore S.A. şirketine (o dönemde ismi S.A. P/C De Dragados) gitmiş, fakat firmanın zehirli ürünün (Kromyum VI) yükleniş esnasında zarar gördüğünü iddia etmesi ve ürünü reddetmesi üzerine rota değiştirmiş ve 20 Şubat 2000'de zorunlu sebeplerle Türkiye, İskenderun'a demirlemiştir. Hemen ardından Greenpeace, İsdemir limanındaki vinçlere çıkararak gemiye işaret eden bir ok ile 'İspanyol toksik atıkları' ve Ankara'daki İspanyol Büyükelçiliği önünde 'İspanya, zehirli atıklarını geri al' yazılı pankartlar ile Türk ve özellikle İspanyol hükümetlerini göreve çağıran bir eylem faaliyeti gerçekleştirmiştir. Gemi, teknik problemler ve uzun bürokratik engeller sebebiyle battığı 6 Eylül 2004 tarihine kadar geçen süreçte İskenderun limanında bekletilmiş ve burada mühürlü tutulmuştur. Bu süreç boyunca Türkiye Cumhuriyeti Çevre Bakanlığı, Basel Anlaşması'nın ilgili maddelerinin (Madde 9.2) gerektirdiğince Basel Sekreterliği'nden ve İspanyol hükümetinden İspanyol kökenli bu yükün İspanya'ya geri gönderilmesini istemiştir. İspanyol hükümetinin De Dragados şirketinin kimi faaliyetlerini '*yasadışı atık ticareti ve ticari sorumsuzluk*' olarak nitelendirmesi ve şirketi sorumlu tutması bunu takiben şirketin bu kararı yüksek mahkemeye taşınması süreci daha büyük bürokratik engellere taşımıştır. Sürecin yavaş ilerlemesi üzerine Türkiye'ye girişi yasak olan bu atık için Türkiye hükümeti Ocak 2002'de İspanyol hükümetine yeniden uyarı vermiştir. Bunun sonucunda İspanya hükümeti atıkların sorumluluğunu kabul ederek, geri almayı taahhüt etmiştir. Fakat bundan sonra Türkiye'de çeşitli sebeplerle gerçekleşen uzun bürokratik engeller süreci uzatmıştır²⁸. Bu sebeple bir çevre krizi olarak başlayan MV Ulla Olayı bir çevre felaketine dönüşmüştür. Batma riskleri üzerinde durulan geminin İskenderun Körfezinde teknik problemler ve ihmal sebebiyle ortalama 2200 ton atık ile 6 Eylül 2004'te batması üzerine İskenderun körfezinde atığın sebep olabileceği riskler üzerine araştırmalar başlamıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Çevre Mühendisliği

---

²⁸ Mavi Deniz Gemi Acentesinin, gemi ve yükünün kaldırılıp boşaltılmasına engel olacak haciz davaları sürecin Türkiye'de de uzamasına ve çevre krizinin büyümesine sebep olmuştur.

Bölümü'nün gerçekleştirdiği araştırmalar sonucu batıkta zehirli madde olarak Krom VI (0,14 mg/L) bulunduğu tespit edilmiştir. Krom VI, çevreye ve toplum sağlığına oldukça zararlı olduğu bilinen ağır metal türlerinden biridir. Bunun üzerine Greenpeace dalgıçları 14 Eylül 2004 tarihinde geminin atık bölümünden herhangi bir sızıntı olup olmadığını ölçmek ve belgelemek için batığa dalış faaliyeti gerçekleştirmiş ve atığın hala kargoda, su ile doğrudan temas halinde olduğunu belgelemiştir. Bu belgeler ışığında atığın kaldırılması kararı alınsa da tarafların ceza ve sorumluluklarının belirlenme sürecinin bürokratik engellere takılması Greenpeace'in batığın üstünde yer alan fenere 'MV Ulla burada, Bakan Nerede?' yazılı pankartı asarak yine tarafları göreve çağıran bir eylem faaliyeti gerçekleştirmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine De Dragados ve Mavi Deniz Gemi Acentesi şirketleri tazminat ödemeye mahkûm edilmiş, operasyon giderlerini de Lafarge-Asland firması üstlenmiştir. Operasyon koordinasyonunu ise Türk hükümeti üstlenmiştir (Greenpeace Akdeniz, İnternet Kaynağı; Sangün ve Özdilek, 2007: 621-626). Greenpeace ve İskenderun Çevre Koruma Derneği'nin gerçekleştirdiği bu eylem ile Türkiye'de çevrecilik adına sivil toplum kavramında yeni bir döneme geçilmiştir. Atıkların çevre ve insan sağlığına zararlı olduğunu açığa çıkaran ilk kuruluş Greenpeace olmuştur. Bu açığa çıkarma faaliyeti ile birlikte toplumsal çevre bilincinde ve Türkiye'deki sivil toplum kavramının gelişiminde artış görülmüş, etkileri günümüze kadar gelmiştir. MV Ulla batığı günümüzde hala İskenderun Körfezinde su altında bulunmaktadır.

Greenpeace'in açığa çıkarma faaliyetleri örneklerde de görüldüğü gibi hem Greenpeace Uluslararası hem de Ülke ve Bölge Ofisleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Greenpeace Uluslararası genellikle gelişmiş ülkelerin gerçekleştirdiği faaliyetleri (dolayısıyla etki seviyesi bakımından küresel olayları) açığa çıkarırken Ülke ve Bölge Ofisleri kendi yetki alanlarında gerçekleşen faaliyetleri açığa çıkarmaktadır. Bu olaylar da kimi zaman etki bakımından küresel boyutlarda olabilmektedir. Verilen örnek olaylardan çıkarılabilecek sonuç Greenpeace'in açığa çıkarma faaliyetlerinin başarılı olduğu ve etki bakımından negatif dışsallığı, en azından dolaylı yoldan, giderici olduğu yönündedir. Fakat örneklerden de görüldüğü gibi çevresel hükümet dışı kuruluşların idari yetkileri bulunmadığından hükümetlerin de gerçekleşen bu faaliyetleri dikkate alarak çevre kirliliğine sebep olan negatif dışsallıklar ile mücadele etmede kararlı olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde

gerçekleşecek siyasi basiretsizlikler hem çevreyi ve insan sağlığını tehdit edici sonuçlara sebep olacak hem de çevresel hükümet dışı kuruluşların dolayısıyla sivil toplumun sağladığı olumlu kazanımları yok sayacaktır.

3.2.4. Eylem Faaliyetleri

Eylem faaliyetleri en basit tabir ile aksiyon gösterme olarak tanımlanabilir. Eylem kavramı kelime olarak birçok anlama faaliyet olarak birçok çeşide ayrılmaktadır. Bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşlar için hangi türlerin kullanıldığını belirlemek faydalı olacaktır. Çevresel kuruluşlar genellikle *şiddetsiz doğrudan aksiyon (eylem)* olarak tanımlanan eylem faaliyetlerini yürütmekte ve gerçekleştirmektedir²⁹. Şiddet içeren doğrudan aksiyon faaliyetleri ise içerdiği terör ve şiddet eylemlerinden ötürü çevresel hükümet dışı kuruluşlar tarafından tercih edilmemekte hatta bu kuruluşlar üyelerine şiddetsiz doğrudan aksiyon faaliyetleri ile şiddet içeren doğrudan aksiyon faaliyetini birbirinden ayıran temel bazı eğitimler vermektedir. Ülkedeki hukuki gereklilikleri yerine getirerek kurulan hükümet dışı kuruluşların şiddet içeren faaliyetler gerçekleştirmeleri hem kanuni olma özelliklerine zarar verecek hem de toplum önündeki güvenilirliklerini azaltacaktır.

Eylem faaliyetlerinin en önemli yanı, açığa çıkarma faaliyeti ile birlikte, en etkin gündem belirleme ve toplumu etkileme araçlarından biri olmasıdır. Bunun temel sebebi, faaliyetin doğası gereği doğrudan etkileme gücü olmasıdır. Örneğin eğitim faaliyeti toplumu bilinçlendiren dolaylı bir güce sahipken, eylem faaliyetleri, katılım sağlandığında, bireyler ile bir arada ve eş zamanlı gerçekleştirilmekte ve bu durum faaliyetin etki gücünü arttırmaktadır. Çevrenin korunumu ya da kirlilik ile mücadele gibi tüm toplumu ilgilendiren konularda ise bu etki düzeyi daha da artmaktadır. Hatta eylem faaliyetleri, açığa çıkarma faaliyetinden daha etkili olarak, toplumda infiale dahi sebep olabilmektedir. Çevresel hükümet dışı kuruluşların temel amaçlarından biri de toplumu bilinçlendirme ve bu yolla çevreye zararlı faaliyetleri protesto etme-engelleme olduğundan, genellikle eylem faaliyetlerini etkin bir şekilde kullandıkları

---

²⁹ Şiddet içeren doğrudan aksiyon faaliyetleri (saldırı, sabotaj, kaçırma, kamu malına zarar gibi) genellikle terörizmle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Çalışmada da bu faaliyetleri ekolojik terör ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

görülür. Bu sebeple çevresel hükümet dışı kuruluşlar genellikle yaptıkları eylem faaliyetleri ile medyada yer alarak gündem belirleme sürecine katılırlar.

Eylem faaliyetleri Greenpeace'in en etkili ve en tartışılan faaliyetlerini oluşturmaktadır. Kuruluş sürecini ve değerlerini eylem faaliyeti temelinden alan Greenpeace, günümüze kadar birçok farklı konuda çok sayıda eylem faaliyeti gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmektedir. Bunlardan ilk akla geleni kuruluşun kendisiyle de özdeşleşen gemiler ile gerçekleştirdikleri eylem faaliyetleridir. Arctic Sunrise, Rainbow Warrior ve Esperanza isimli bu üç gemi Greenpeace araştırma ve eylem faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Özellikle deniz ve okyanuslarda gerçekleştirilen zararlı ya da yasak faaliyetleri protesto etmek için kullanılan bu gemilerin, Greenpeace'in medyada ve kamuoyu arasında sembolik yüzü olduğu söylenebilir. Bu sebeple Greenpeace'in gemi ile gerçekleştirdiği faaliyetlere dikkat çekmekte fayda vardır. Daha önce belirtilen Amchitka ve Fransız Polinezya'sında gerçekleşen eylemler dışında Greenpeace'in 1975 yılında SSCB bayraklı "*Dalniy Vostok*" isimli balina avlama gemisine karşı gerçekleştirdiği eylem son derece önemlidir. Bu eylemde Greenpeace aktivistleri *Phyllis Cormack*'ten indirdikleri bir zodyak bot ile Sovyet balina avcıları ile balinalar arasına girerek şiddetsiz doğrudan aksiyon faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu eylem faaliyeti esnasında aktivistler, balina avlamada kullanılan zıpkın makinası ile balinalar arasında kalarak kalkan görevi görmüşler bu yolla Sovyet avcıları engellemeye çalışmışlardır. Fakat yine de zıpkın makinaları ateşlenmiş, aktivistlere zarar gelmemiştir. Bu eylem faaliyetinin önemli yanı, kendisinin ilk balina avı karşıtı eylem olması ve beraberinde eylem esnasında kaydedilen önemli görüntüler sunmasıdır. Açığa çıkarma faaliyeti niteliğindeki bu görüntüler ile Greenpeace, kampanyası için ihtiyaç duyduğu medya desteğini elde etmiş, toplumun balina avcılığı hakkında aklında bir fikir oluşmasını sağlamış, baskı grubu olma özelliğini güçlendirmiştir. Bunu daha sonra 1977'de *Rainbow Warrior*'un İzlandalı balina avcılarını protesto etmesi takip etmiştir. Daha sonra gerçekleştirilen çok sayıda balina avı karşıtı gemi eylemleri sonucunda 1981 yılında Uluslararası Balınacılık Kurulu'nun (International Whaling Commission) İspemeçet balinasının avlanması faaliyetine moratoryum³⁰ uygulaması ile ilk fiili kazanım gerçekleşmiştir. Daha da önemlisi yine Uluslararası Balınacılık Kurulu'nun bundan bir sene sonra

---

³⁰ Balıkçılık endüstrisinde, balık avcılığının geçici bir süreliğine yasaklanması durumudur.

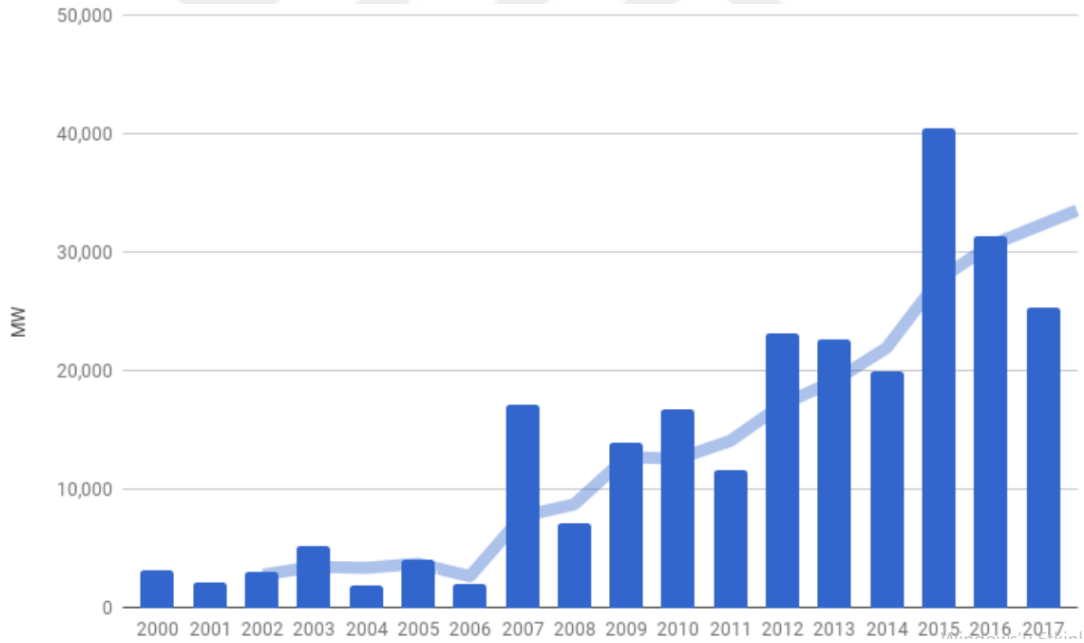
gerçekleşecek ve beş sene sonra yürürlüğe girecek olan kalıcı balina avı yasağı kararıdır. Bu yasakları takiben birçok ülke balina avcılığını büyük oranda ya da tamamen terk etmiştir (Greenpeace, 2003: İnternet Kaynağı B.; Greenpeace International, 2018: İnternet Kaynağı; Orr, 2011: 1-14). Özellikle balina avcılığı konusunda hatırı sayılır bir geçmişi olan İzlanda'nın 2007 yılında tamamen balina avcılığını bıraktığını duyurması, Greenpeace ve bu konuda çalışmalar yapan diğer çevresel hükümet dışı kuruluşlar için (örneğin; Sea Shepherd Conservation Society) büyük bir kazanımdır. Fakat günümüzde hala Japonya ve bazı korsan balina avcıları avlanmayı sürdürmektedir.

Greenpeace'in etkin eylem faaliyeti yürüttüğü bir diğer konu da çevreye zararlı olduğu bilinen enerji kaynakları (örneğin fosil yakıtlar: kömür, petrol, doğalgaz, nükleer enerji türevleri, hidroelektrik gibi) üzerinedir. Bu enerji kaynaklarının doğayı çeşitli şekillerde kirlettiği ya da düzenini bozduğu daha da önemlisi yüksek karbon dioksit salınımları sebebiyle iklim değişikliğinin etkisini arttıran en büyük sebepler biri oldukları bilinmektedir. Yüksek karbon dioksit salınımları fosil yakıtların uluslararası anlaşmalarda tartışılmasına ve salınımlarının düşürülmesine sebep olmuştur. Bu durum 1986'da gerçekleşen Çernobil faciasından sonra önemini kaybeden nükleer enerjinin özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda yeniden önem kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle Greenpeace doğaya karşı büyük bir tehdit olarak gördüğü bu enerji kaynaklarına karşı sürekli bir eylem faaliyeti gerçekleştirmektedir.

Greenpeace'in çevreye zararlı gördüğü enerji kaynaklarına karşı gerçekleştirdiği eylem faaliyetlerine örnek olarak İngiltere, Kent şehrinde bulunan Kingsnorth Elektrik Santraline karşı gerçekleştirdiği eylem gösterilebilir. Faaliyetteyken Kingsnorth Elektrik Santrali üretimini kömür ve petrolden sağlamaktaydı. 2007 yılında gönüllü Greenpeace aktivistlerinin gerçekleştirdiği şiddetsiz doğrudan aksiyon faaliyeti ile bu kamuoyu tarafından iyi bilinmeyen elektrik santrali gündeme gelmiştir. Aktivistlerin kömür taşıyan taşıma bantlarından birini durdurması ile başlayan süreç kendilerini makinalara zincirlemelerine kadar devam etmiştir. Greenpeace'in iklim değişikliği ve küresel ısınmaya dikkat çekmek adına gerçekleştirdikleri bu eylem diğer çevresel hükümet dışı kuruluşların gönüllü aktivistlerinin de dikkatini çekmiş, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını

yaygınlaştırmak isteyen bir oluşum olan “İklim Eylemi için Kamp (Camp for Climate Action)” uygulayıcılarının bölgede kamp yaparak eylem faaliyeti gerçekleştirmelerini sağlamıştır. Gerçekleşen eylemlerin kamuoyunun dikkatini çekmesi üzerine, araştırma ve belgeleme faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda Kingsnorth Elektrik Santralinin, Avrupa Birliği Parlamentosu’nun 50 MWh ve üstü güçte elektrik enerjisi üreten termal kapasiteli santrallerin baca emisyonları için çıkardığı 23 Ekim 2001 tarihli direktifine uymadığı ortaya çıkmıştır. Baca emisyonu desülfürizasyon sistemi bulunmayan Kingsnorth Elektrik Santrali, direktifte verilen 20.000 saatlik çalışma izninin bitirdiği 17 Aralık 2012’de faaliyetlerini durdurmuş ve kapatılmıştır (European Parliament, 2001: 1-3; Wikipedia, İnternet Kaynağı B.). Elde edilen bu başarımlar; araştırma, açığa çıkarma, belgeleme ve eylem faaliyetlerinin önemini ve bir arada kullanılmasının etkinliği ispatlamaktadır.

Şekil 12: Küresel Kömürden Üretilen Enerji Gücü Grafiği

Kaynak: Shearer, C. ve diğerleri. (2018). *Boom and Bust 2018 Tracking the Global Coal Plant Pipeline*. ss. 5.

Yukarıda Şekil 12’de kömürden üretilen enerji gücünün yıllar içindeki değişimi görülmektedir. Şekle göre 21. Yüzyılın başı itibariyle kömürden elde edilen enerji üretimlerinde belirgin bir artış görülmezken 2007 yılı itibariyle kömür kaynaklı enerji üretimlerinin ve dolayısıyla kömürle çalışan enerji santrallerinin kapasite ve

miktarında belirgin artışlar görülmüştür. Süreç içinde kömür enerjisi üretimi dönemsel olarak azalışlar göstermiştir. Bunun sebebi ise faaliyet ömrünü tamamlayanlar ile getirilen çevre standartlarını sağlayamayan kimi santrallerin kapatılması olarak görülebilir. Fakat yine de kömür enerjisi kullanımı ortalama olarak sürekli artış göstermiş ve bu miktar 2015 yılında zirve yapmıştır. Nükleer enerji kaynaklarının kullanımının yeniden yaygınlaşmaya başlamasıyla 2016 ve 2017 yıllarında belirgin bir düşüş gözlenirse de bu durum hala sürdürülebilir ve yenilenebilir yaşam gibi amaçların gerçekleşmesinde engel oluşturmaktadır.

Greenpeace, faaliyetin kendi doğası gereği, bugün en çok, yaptıkları eylem faaliyetleri ile anılmaktadır. Greenpeace'in eylem faaliyetleri etkinlik çerçevesinde incelendiğinde sonuçlar olumlu olarak görülebilir. Eylem Faaliyetlerin sonucunda gerçekleşen fiili kapatmaların, faaliyetleri etkin kıldığı söylenebilir. Eylem faaliyetlerinin temel amaçlarından biri olan toplumun dikkatini çekme ve kamuoyu oluşturma faaliyetleri Greenpeace gibi büyük bir çevresel hükümet dışı kuruluş adına başarılı sayılabilir konumdadır. Bunun yanında eylem faaliyetleri dolayısıyla Greenpeace'in toplumda uyandırdığı farkındalık ve sağladığı sorumluluk artışı üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Eylem faaliyetlerinin öncesinde hazırlanan ya da sonucunda dolaylı olarak ortaya çıkan açığa çıkarma faaliyetleri de yine eylem faaliyetleri kadar önemlidir. Eylem ve açığa çıkarma faaliyetlerinin birleşmesi ile toplumsal baskı, protesto ya da yaptırım gören çevreye zarar veren faaliyetler gerçekleştiren uluslararası ya da bölgesel şirketler faaliyetlerinden dönmekte ve kimi şirketler çevresel üretim standartları uygulamaya başlamaktadır. Eylem faaliyetleri sonuçları bakımından değerlendirildiğinde Greenpeace'in kısmen başarılı olduğu gözlemlenebilmektedir. Bundaki temel sebep, Greenpeace'in birçok konuda eylem faaliyeti gerçekleştirmesi ve tüm bu faaliyetlerinden kısa sürede olumlu kazanımlar sağlamasının haklı zorluğudur. Örneğin Greenpeace'in ticari ve kaçak (korsan) yollarla balina avcılığına karşı gerçekleştirdiği eylem faaliyetleri sonuç ve kazanımlar olarak değerlendirildiğinde başarılı olarak değerlendirilebilmektedir. Fakat kuruluş, belirledikleri konular adına yalnızca eylem faaliyetleri gerçekleştirmediklerinden, başarı ya da başarısızlıkların yalnızca eylem faaliyetlerine yüklenmesi yerinde olmayacaktır. Eylem faaliyetleri topluma duyurma ya da çevre bilinci katma açısından incelendiğinde ise genel olarak olumlu bir görüntü ortaya

çıkılmaktadır. Fakat yine de Greenpeace'in eylem faaliyetlerinden hoşlanmayan, faaliyetleri çeşitli sebeplerden (yöntemsel, politik, kültürel gibi) eleştiren, faydasız (doğrudan eylem karşıtı) ya da yetersiz (radikal eylem yanlısı) bulan bir görüşün mevcut olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

3.2.5. Lobicilik Faaliyetleri

Lobicilik; hükümet üyeleri ve kanun koyucuların faaliyetlerini, kararlarını ya da politikalarını etkilemek adına gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Birçok türden grup farklı amaçlarla lobicilik faaliyeti gerçekleştirebilir. Örneğin özel sektör çalışanları, şirketler, çıkar grupları bunlardan bazılarıdır. Hatta hükümet dışı kuruluşlar gibi çıkar (baskı) grupları kimi zaman lobi grupları olarak da adlandırılmaktadır. Fakat çevresel grupların çıkarları toplumsal olarak değerlendirildiğinden, özel ve iş çıkar gruplarından farklı konumlandırılmaktadır. Örneğin bu tip toplumsal çıkar grupları kamu yönetiminde yolsuzluğu önlemek ya da mevcutsa açığa çıkararak mücadele etmek adına daha şeffaf bütçeleme süreç ve yöntemlerine geçilmesini isteyebilir. Özel ve iş çıkar grupları da bu amaçlarla harekete edebilir fakat temel amaçları, alınacak karar ya da uygulanacak yeni politikaların piyasayı kendi lehine düzenlemesidir. Bununla birlikte lobicilik faaliyeti gerçekleştirmek için birçok taraf ve yöntem bulunmaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar için bu taraflar; şirketler, hükümetler ve toplum olarak sıralanabilir. Şirketler ile gerçekleştirilen lobicilik faaliyetleri genellikle şirketin üretim şartlarını çevreci standartlara uydurması ya da endüstri lideriyse bunu piyasaya yayması amacıyla uygulanmaktadır. Fakat kuruluşların asıl hedefleri, daha somut kazanımlar sağlayabildikleri hükümetler ve siyasi partilerdir. Hükümetler ve kanun koyucular kamu adına karar verme, politika ya da kanun/mevzuat belirleme gücüne sahiptir. Çevre kuruluşları da bu karar vericilerin süreçlerine müdahale ederek çevre lehine uygulamaların kanunlaşmasını ister. Bu durum kuruluşların toplumsal amaçlarını gerçekleştirmelerini sağladığı gibi meşruiyet alanlarının da genişlemesini sağlayacaktır. Çünkü kanun ve mevzuatlar çevreci ve yeşil düzenlemelerle geliştikçe çevresel hükümet dışı kuruluşların da kanuniliği/meşruiyeti artacak, hareket kabiliyeti genişleyecektir. Bu sebeple çevresel kuruluşlar hükümetlerin yanlış düzenlemelerine karşı ne kadar sert eylem faaliyetleri

gösterirse gösterebilir, onlarla kanuni uzlaşma yoluna gitmeyi daha çok isterler. Zaten kimi durumlarda eylem faaliyetlerinin gerçekleştirme amacı da hükümetleri çevre lehine uzlaşma yoluna zorlamaktır. Çünkü bu durum çevre adına daha etkin ve somut bir kazanımdır. Bu kararlar ulusal olabildiği gibi uluslararası konumda da gerçekleştirilebilir. Böyle durumlarda çevresel hükümet dışı kuruluşlar uluslararası karar alma süreçlerini çevre lehine sonuçlandırmak adına lobicilik faaliyeti gerçekleştirirler. Toplum ile lobicilik faaliyetinin temel gerekçesi ise, karar vericilerin çevreyi göz ardı ettiği ya da yeterli olarak korumadığı durumlarda baskı gücü ile politik kararları değiştirmeye çalışmaktır. Yani siyasi karar almaya kamuoyu baskısı oluşturmaktır.

Greenpeace hükümetlerden, şirketlerden ya da siyasi partilerden finansal yardım almayı reddeden bir lobi grubudur. Lobicilik faaliyetleri idari yönetim birimlerine dağıtılmıştır. Greenpeace Uluslararası, uluslararası karar alma süreçlerinin aktörlerine karşı lobicilik faaliyeti düzenlerken, Ülke ve Bölge Ofisleri kendi etki ve faaliyet alanlarında faaliyet gerçekleştirmektedir. Bu sebeple birçok Ülke ve Bölge Ofisinin lobicilik birimleri bulunmaktadır.

Greenpeace'in en fazla lobicilik faaliyetini Avrupa Birliği ve dolayısıyla Avrupa Komisyonu ile gerçekleştirdiği söylenebilir. Avrupa Komisyonu da baskı gruplarının uzlaşma yolunu seçmeye cesaretlendirmek için lobicilik faaliyetlerine imkân tanımış ve görece daha kolay bir düzenleme sunmuştur. Bu durum hükümet dışı kuruluşların birbirlerini de cesaretlendirmesini ve lobiciliğe yönlendirmesini sağlamaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'ne kendini dâhil eden ilk grup 1974'te Avrupa Çevre Bürosudur. Greenpeace 1980 ortaları itibarıyla diğer bazı çevresel hükümet dışı kuruluşlar (Dünya Dostları-Friends of the Earth Europe, Dünya Doğayı Koruma Vakfı-World Wild Fund for Nature gibi) ile birlikte Avrupa Birliği politika oluşturma sürecine dâhil olmaya ve lobicilik faaliyetine başlamıştır. Daha sonra bunu 1990'lı yıllarda Climate Action Network, Taşımacılık ve Çevre Federasyonu (Transport and Environment Federation) ile BirdLife International (Türkiye'de Doğa Derneği) gibi çevresel hükümet dışı kuruluşların sürece dâhil olmaları takip etmiştir. Bu belirtilen yıllar ise lobicilik için bir rastlantı değildir. Bunun sebebi, Avrupa Birliği çevre kanunları ve mevzuatlarının bu yıllarda etkin bir şekilde genişlemesi ve kuruluşların da bu sürece dâhil olmak istemesidir. Bu süreçte birçok çevresel hükümet dışı kuruluşun amacı gerçekleşmiş, Avrupa Komisyonu çevre ile ilgili harcamaların

bütçede genişletilmesine karar vermiştir³¹ (Coen ve Richardson, 2009: 171). Bu kazanımlar özellikle 1990'lı yıllardan sonra çevresel sivil toplumun daha da gelişmesini ve Avrupa Komisyonu üzerinde daha başarılı lobicilik faaliyetlerinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Çevre amaçlı lobicilik faaliyetlerinin güçlendirilmesi ve sürekliliği amacıyla bu ilk dönem Avrupa Birliği politika oluşturma sürecine katılan çevresel hükümet dışı kuruluşlar ve daha sonra diğerleri birleşerek The Green 10 (G10 - Yeşil Onlu) oluşumunu gerçekleştirmiştir.

Şekil 13: G10 Çevresel Lobi Grupları Listesi

Çevresel Hükümet Dışı Kuruluşun Adı (Kısaltması)	Brüksel Ofisi Kuruluş Yılı	Organizasyon ya da Bölge Ofisleri
Avrupa Çevre Bürosu (EEB)	1974	31 Ülkede 143 Organizasyon
Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF)	1989	Bölge Ofisi
Dünya Dostları - Avrupa (FOEE)	1989	Bölge Ofisi
Greenpeace	1988	Bölge Ofisi
Taşımacılık ve Çevre Federasyonu (T&E)	1989	24 Ülkede 44 Organizasyon
BirdLife Uluslararası	1993	Bölge Ofisi
İklim Eylem Ağı - Avrupa (CAN-Europe)	1989	149 Avrupa Üyesi
Uluslararası Doğa Dostları (IFN)	-	46 Ülkede 50 Organizasyon
CEE Bankwatch Network	-	Prag Merkezli Organizasyon Ağı
Sağlık ve Çevre Birliği (HEAL)	2003	Küresel 50 Üye

Kaynak: Adelle, C. ve Anderson, J. (2013). *Environmental Policy in the EU Actors, Institutions and Processes*. Third Edition. Earthscan from Routledge. Oxfordshire. Ss. 154.

Yukarıda Şekil 13'te Yeşil Onluyu oluşturan çevresel hükümet dışı kuruluşlar, organizasyon grupları ve çevre ağları listelenmiştir. Greenpeace'in bu grubun içerisinde yer alarak Avrupa Birliği çevre anlaşmaları sürecine yön veren baş aktörlerden biri olması onu lobicilik faaliyeti açısından başarılı kılmaktadır. Bunun yanında lobicilik faaliyetlerini güçlendirmek adına diğer çevresel hükümet dışı kuruluş ve organizasyonları ile birlikte hareket etmesi de yine kuruluşun lobicilik faaliyetlerinde başarılı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular Greenpeace'in

³¹ Bu durum aynı zamanda, hükümetlerden ya da hükümetler üstü yapılardan fon (finansal yardım) alan/almak isteyen çevresel hükümet dışı kuruluşların da dikkatini çekmiş ve sürece katılmalarını sağlayarak süreci güçlendirmiştir.

Avrupa’da ve Avrupa Birliği üzerinde başarılı lobcilik faaliyet ve kampanyaları yürüttüğü izlenimi vermektedir.

Greenpeace’in bazı Ülke ve Bölge Ofislerinin de lobcilik ve etki faaliyetleri olarak gerçekleştirdiği üç yöntem bulunmaktadır. Bunlar Doğrudan aksiyon, toplumsal eğitim ve *siyasi lobcilik* olarak özetlenebilir (Sievers, 2009: 7-10). Ofislerdeki politik&dış ilişkiler bölümü yöneticileri genellikle ulusal ve bölgesel lobcilik faaliyetlerini uygulayıp geliştirmektedir. Fakat lobcilik faaliyeti tek başına gerçekleştirilmemektedir. Bir baskı grubu statüsünde lobcilik faaliyeti gerçekleştirebilmek için tahmin edildiği gibi toplumsal bir desteğe ihtiyacı vardır. Toplumsal bir desteğin yanında iyi bir organizasyon ve lobciliğin gerçekleştirileceği konu hakkında yapılmış çalışmalara ve somut çıkarımlara da ihtiyacı duyulmaktadır. Bu çalışmalar toplumsal destek sağlayabildiği gibi hükümetlerle gerçekleştirilecek lobcilik faaliyetinin bel kemiğini oluşturmaktadır.

Greenpeace’in gerçekleştirdiği bu lobcilik faaliyetlerinin Ülke ve Bölge Ofislerinde nasıl uygulandığını görmek adına birkaç örnek verilmesi yerinde olacaktır. Çin’in elektronik ürünlerin üretiminde kullandığı çok çeşitli ve yüksek miktardaki kimyasal atığın salınımının engellenmesi ve kullanımının regüle edilmesi (sınırlandırılması) adına Greenpeace Doğu Asya’nın gerçekleştirdiği faaliyetler sonuç olarak lobciliğe örnek olarak gösterilebilir. Greenpeace Doğu Asya sürece öncelikle araştırma ve gözleme faaliyetleri ile başlayarak somut veriler elde etmiştir. Elde ettiği bu veriler ile hem uluslararası otoritelerin zararlı kabul ettiği hem de kendilerinin potansiyel zararlı olarak gördüğü maddeleri kamuoyu ile paylaşmıştır. Gerçekleştirdikleri bu açığa çıkarma faaliyetini ise lobcilik faaliyetleri takip etmiştir. Bunun yanında Greenpeace’in yıllardır elektronik atıklarına karşı gerçekleştirdikleri eylem ve açığa çıkarma faaliyetleri de bu süreci hızlandırmıştır. Gerçekleşen lobcilik faaliyetinin etkinliği ve oluşan uluslararası baskı sebebiyle Çin hükümeti 2009 yılında bu tür kimyasalların bazılarını düzenleme getirmiştir (Greenpeace East Asia, 2010: 1-4).

Belirtmek gerekir ki, lobcilik faaliyetlerinin başarısının ya da başarısızlığının yalnızca çevresel hükümet dışı kuruluşlara atfedilmesi bize yanlıştır. Lobcilik faaliyeti çift taraflı bir faaliyettir. Yani hükümetler de lobcilik faaliyetinin güçlü diğer oyuncusudur. Bu sebeple kazanımlar da başarısızlıklar da taraflara dağıtılmalıdır.

Çünkü lobicilik faaliyeti sonuç odaklı incelendiğinde ne kadar etkin faaliyet gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin hükümetlerin uygulamadığı politikalar sebebiyle oluşan başarısızlıklardan kuruluşlar tam anlamıyla sorumlu tutulamaz. Örnek olarak bir Bölge Ofisi olan Greenpeace Akdeniz ve onun Türkiye şubesinin gerçekleştirdiği kısmi lobicilik faaliyetleri sonuç odaklı incelendiğinde, Greenpeace Akdeniz'in Türkiye'de gerçekleştirdiği lobicilik faaliyetlerinin (diğer faaliyetlerinden bağımsız olarak) yeterli olmadığı kanısına varılabilir. Bu durum Greenpeace Akdeniz'in bir başarısızlığı gibi görülebilir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde söz konusu lobicilik ilişkilerinin gerçekleşmesinin ve somut kazanımlar sağlanmasının birden fazla değişkeni vardır. Söz gelimi gelişmekte olan ülkeler kimi durumlarda her ne kadar çevresel hükümet dışı kuruluşlara uygun kararlar alsın ve ilişkiler kursa da, bu ülkelerin hükümetleri tam anlamıyla çevresel hükümet dışı kuruluşların yaptırımlarını uygulamaya çeşitli sebeplerden henüz hazır olamamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi hükümetlerin sağladığı çevresel kazanımlar arttıkça ve dahası kanunlaştıkça bu çevre kuruluşlarının etki alanları ve yönetime sivilleştirerek katılmaları daha da artacaktır. Fakat son yıllarda gelişmekte olan ülkelere genellikle merkezi yönetime yatkın bir düşünce ve uygulama tarzının varlığından bahsedilebilir. Bu durum faaliyet alanı böyle ülke ve bölgeler olan kuruluş ofislerinin işini zorlaştırmaktadır. Diğer bir başarısızlık sebebi ise bazı ülke ve bölgelerde henüz çevre bilincinin tam oluşmamış olmasıdır. Bu aslında eğitim ve eylem faaliyetlerinin bir başarısızlığı olarak da görülebilir. Bu durum sonucu ardına toplum ve medya desteğini alamayan kuruluşlar, lobicilik faaliyetlerinin etki gücünü de azaltmaktadır. Greenpeace her ne kadar büyük bir çevre kuruluşu olsa da, eğitim faaliyetleri ile destekçi (bağışçı ile karıştırılmamalı) sayısını arttırması gereken bölgeler mevcuttur. Bu durum ülke ve bölgelerdeki toplumsal destek ile beraber lobi gücünü de arttıracaktır.

Greenpeace'in Ülke ve Bölge Ofislerinin gerçekleştirdikleri faaliyetler ve başarıları değişiklik göstermektedir. Bundaki temel sebep, ülke ve bölgelerin birbirinden farklı sosyal, siyasal, ideolojik ya da ekonomik temellere sahip olmasıdır. Bu durumda kimi Ülke ve Bölge Ofislerinin gerçekleştirdiği faaliyetler başarılı sayılabilir görülmektedir. Bunun yanında çevre bilincinin yeterli seviyelerde olmadığı ve kirliliğin önüne geçilemediği bölgelerde gerçekleştirilecek lobi faaliyetlerinin en

azından tek başına başarılı olamayacağı tahmin edilebilir. Böyle ülke ve bölgelerde öncelikle gerçekleştirilecek eğitim faaliyetleri, toplumsal farkındalık ve bilinci arttıracak, medya ve toplumsal desteğin gelişimini arttıracaktır. Bu sayede gerçekleştirilecek lobicilik faaliyetlerinin etkinliği de arttırılmış olacaktır.

3.3. ÇEVRESEL HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLARDA FAALİYETLERİN MEŞRUIYETİ SORUNU

Meşruiyet en temel anlamıyla bir faaliyetin gerçekleşmesindeki yasallık, haklılık ve uygunluk olarak tanımlanabilir. Genellikle meşruiyet, gerçekleşmek için temel sosyal norm ve yapılar ile arasında bağ kurmakta, bu sayede kanuni olma gereklerini yerine getirerek oluşmaktadır. Çevrecilik için meşruiyet en temelinde; hükümetlerin, şirket ve iş gruplarının, hükümet dışı kuruluşların faaliyetlerinin kanuni olması anlamına gelmektedir. Uygunluk ve haklılık ise daha çok ikincil olarak önemsenmektedir. Çevresel hükümet dışı kuruluşların en sık karşılaştıkları sorunlardan biri de faaliyetlerinin meşruiyetidir. Özellikle kuruluşların gerçekleştirdikleri eylem faaliyetleri meşruiyet sorununun temel öznesini oluşturmaktadır.

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar bilindiği gibi hukuksal gereklilikleri yerine getirerek kurulmaktadır. Bu sayede; toplumsal amaçlar gerçekleştirmek için kurulma, salt muhalefet göstermeme, bilimsel zeminde kalma, kuruluş amacını aşmama gibi temel bazı objektif değerlere sahip olduklarını temin ederler. Kuruluşların kanuni şartlar ile kurulmasının bir diğer faydası faaliyetlerinin uygunluk ve haklılık bakımından da meşruiyet kazanmasıdır. Kuruluşların meşru yollar ile faaliyet göstermesi aynı zamanda toplumun gözünde saygınlıklarını ve dolayısıyla aldıkları toplumsal desteği de arttırmaktadır. Fakat toplumsal destek ile meşruiyet kavramlarının birbiriyle karıştırılmamasında fayda vardır. Örneğin kimi grupların çevre adına gerçekleştirdikleri doğrudan şiddet içerikli eylemlerin toplumun bazı kesimlerince destek görmesi, bu eylemleri yine de meşru kılmayacaktır. Meşruiyet kavramı toplumdaki çeşitli grup ve sınıfların sadece kendilerine fayda sağlamak için kullanacakları bir kavram değildir. Bunun yanında toplumsal bir amaç güdülse dahi bu yine her eylem yolunu meşru kılmamaktadır. Herhangi bir çıkar grubunun elinde

suiistimal edilmeye oldukça müsait olduğundan, günümüzde meşruiyet gücünü birincil olarak toplumsal kültür yerine kanundan almaktadır.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların faaliyetleri incelendiğinde özellikle eylem faaliyetlerinin meşruiyetinde sorunlar yaşandığı söylenebilir. Çevresel kuruluşların dikkat çekmek, gündem oluşturmak, toplum desteği kazanmak gibi birçok amacı yerine getirmek için gerçekleştirdiği eylem faaliyetlerinin meşruiyet sorununa konu olmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Çevresel kuruluşlar **şiddet içermeyen doğrudan aksiyon** kavramının önemini sıklıkla vurgulamaktadır. Kimi hükümetler bu kavramı çeşitli sosyal haklar çevresinde desteklemekte kimileri ise bu kavramla henüz yeni tanışmaktadır. İki durumda da şiddet içermeyen doğrudan aksiyon faaliyetleri günümüzde ulusal, bölgesel ve uluslararası çevresel hükümet dışı kuruluşlar ile özdeşleştirilmiş bir kavramdır. Özellikle eylem faaliyetlerinin şiddet içermeyen yöntemlere dayandırılması çevresel kuruluşların meşruiyetinin belki de en güçlü dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bir çevresel hükümet dışı kuruluşun yukarıda sayılan temel amaçlarından herhangi birini gerçekleştirmek için şiddet içerikli faaliyetlerde bulunması ise beraberinde birçok problemi getirmektedir. Fakat bu problemleri anlamak için bazı kavramlara değinilmesi yerinde olacaktır.

3.3.1. Radikal Çevrecilik – Derin Ekoloji

Radikal çevrecilik; klasik çevrecilik hareketinin sahip olduğu insan merkezli yaklaşım (Antroposantrizm) yerine doğa merkezli yaklaşımı (Ekosantrizm) tercih eden, davranış ve yöntemlerini bu etik görüşten alan çevreci bir alt yaklaşımdır. Bu görüşün temel sosyal normlar bütününe ise **ekosantrik çevre etiği** (Çevreîncilik) denmektedir. Bunun yanında radikal çevrecilik de birçok alt fraksiyona ayrılmaktadır. Örneğin; feminist çevrecilik, anarko-primitivizm (ilkelcilik), yeşil anarşizm, anti-kapitalist çevrecilik bu fraksiyonlardan bazılarıdır. Radikal çevrecilik hareketini klasik çevrecilikten ayıran en temel özellikler de bu radikal fraksiyonların çevrecilikle beraber savunulması ve ekosantrik çevre etiğinin bir gereği olarak çevreci hareket ile özdeşleştirilmeye çalışılmasıdır. Tahmin edildiği gibi çevrecilik temel değerleri konusu bugün hala tartışılmaya devam edilmektedir. Fakat radikal çevreciliği

anlayabilmek için kuruluş dönemine ve kuruluş değerlerinin zaman içindeki gelişimine göz atmak yerinde olacaktır.

Radikal çevrecilik fikrinin ortaya çıkması klasik çevreci hareketin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir³². Radikal çevrecilik klasik çevreci hareketin kuruluş ve *faaliyet gerçekleştirme sebeplerinin* büyük bir çoğunluğuna katılmaktadır. Çevrenin kirliliği ve kirlilikle toplumsal olarak mücadele edilmesi gerekliliği iki ayrı görüşün de ortak değerlerindedir. Bunun yanında radikal çevreci görüş insan merkezli yaklaşımı tamamıyla reddetmekte, bunun yerine doğa merkezli yaklaşımı kabul etmektedir. Bu yaklaşım zaman içinde çeşitlenmiş ve radikal gruplar içinde de ayrılıklara sebep olmuştur. Kapitalizm karşıtlığı, ataerkillik karşıtlığı, küreselleşme karşıtlığı, feminizm savunuculuğu gibi olguların da çevresel karakterli olduğunu iddia eden radikal çevrecilik, çevre sorunlarının kaynaklarını yanlış tanımlamak ya da çarpıtmak ile suçlanmıştır. Klasik çevre savunuculuğuna göre bu sebepler ekonomik ve sosyolojik temellerde incelenmeliyken, radikal çevreciler sebepleri daha çok sosyolojik ve ideolojik yönden incelemiştir. Cinsiyetçilik, ırkçılık, hayvanseverlik ve kimi durumlarda ideolojik sebepler, radikal çevreciliği klasik çevrecilikten ayıran temel farklardır. Fakat buradan, bu görüşlerin birine veya birkaçına sahip olanların radikal çevreci olduğu çıkarımını yapmak yanlıştır. Ters olarak klasik çevreci görüşe sahip birinin de bu değerlere pek tabii sahip olabileceği unutulmamalıdır.

Klasik çevrecilik ile radikal çevreciliği birbirinden ayıran en temel fark *faaliyetlerin yöntemi* konusudur. Klasik çevreciliğin temel faaliyetleri Greenpeace çerçevesinde önceki bölümde incelenmişti. Bunlar, temelini toplumu bilinçlendirme ve savunma gibi fikirlerden alan faaliyetlerdir. Radikal çevrecilik faaliyetleri ise yöntem olarak *sivil itaatsizlik*, *ekonomik sabotaj*³³ ve kimi durumlarda *doğrudan şiddet* yöntemlerini kullanmaktadır. Sivil itaatsizlik kavram olarak temelde hükümetlerin aldığı kararlara karşı yasaların dışına çıkmadan gerçekleştirilen, şiddetsiz fakat yasal olmayan (hukuka aykırı) eylem faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Bu faaliyetleri benzeri olan klasik eylem faaliyetlerinden ayıran ve kavramsallaştıran

---

³² Klasik çevreci görüşün 1970'li yılların başı itibariyle ortaya çıktığı kabul edilirse, radikal çevrecilik görüşünün 1977'de Environmental Life Force (ELF) ve 1980'de Earth First! gibi radikal çevre gruplarının kuruluşu ile başladığı kabul edilebilir.

³³ Bu kavramı ekolojik sabotaj (ekotaj) olarak kullanan radikal gruplar da mevcuttur.

özellikler; karşı gelinen veya ihlal edilen hukuki normun da bir meşruluğa sahip olduğunu kabul etmeme olarak tanımlanır. Fakat yine de sivil itaatsizlik eylemcisi kanunun cezai meşruluğunu ve dolayısıyla cezasını da kabul etmektedir (Küçüktaşdemir, 2016: 2195-2298). Cezanın kabulü itaatsizlik eyleminin tamamlayıcısıdır. Bu haliyle hukuki bir düzenleme adına hukuksuz ve şiddetsiz eylem faaliyetleri gerçekleştirmek olarak tanımlanabilir. Ekonomik ya da ekolojik sabotaj ise isminden de anlaşılacağı üzere bir şiddet eylemidir. Radikal çevrecilik faaliyetlerinin en belirginlerinden biri olan sabotaj faaliyeti, genellikle ekonomik bir değere sahip olan ve doğaya zararlı olarak görülen üretim araçlarına maddi zarar verilmesi veya kullanılamaz hale getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sabotaj faaliyeti tanımı itibariyle bir şiddet eylemidir. Faaliyetlerin birincil amacı üretim araçlarına zarar vererek zarar üzerine (maddi ya da sembolik) dikkat çekmek iken, ikincil olarak bazı durumlarda doğrudan üretimi durdurmak amacıyla gerçekleştirilebilir. Bu sebeple kamu mülkiyetine haiz mallara da özel mülkiyet mallarına da (genellikle üretim araçları, yönetim binaları, çitler ve teller ya da yüksek bir yöneticinin özel mülkiyetindeki mallar) uygulandığı görülmektedir. Sabotaj faaliyeti doğrudan şiddet içerdiğinden meşruiyeti tartışma konusudur. Diğer yandan mülkiyetlere verilen zararların, şiddetsiz doğrudan eylem faaliyetlerinin toplumsal baskı ve farkındalık uyandırma gibi temel amaçlarına hizmet edip etmemesi de tartışma konusudur. Doğrudan şiddetsiz eylem faaliyetlerinin hükümetlere, şirketlere ve uluslararası karar alım aktörlerine karşı gerçekleştirildiği bilinmektedir. Fakat sabotaj faaliyetleri genellikle şirketlerin mülkiyetleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durumda toplumsal bir protesto amacından çok mücadele etme ve zarar verme yoluyla şirketleri ekonomik faaliyetlerinden yıldıрма amacı güdüldüğü yorumu yapılabilir (Vanderheiden, 2005: 438-440). Radikal çevre gruplarının sabotaj faaliyetleri ile toplumsal farkındalık yaratmak isteyip istemediklerini anlamak mümkün görülmemektedir. Fakat sabotaj faaliyetlerine toplumun büyük çoğunluğunun destek vermediği ya da katılmadığı söylemek mümkündür. Meşru olmayan faaliyetlerin sağlayacağı kazanımların uzun vadede etkinliği de tartışma konusu olacaktır. Doğrudan şiddetsiz aksiyon eylemlerinin meşruiyet zemininde bu kazanımları kanuni olarak elde etmesi ise radikal gruplar için çeşitli sebeplerden yeterli görülmemektedir. Bu sebeple radikal gruplarda lobicilik faaliyetlerine yanaşılmaması sık görülür. Hatta

lobicilik faaliyetini organizasyon kültürlerinde ihanet olarak adlandıran gruplar da bulunmaktadır. Tüm bu haliyle sabotaj faaliyeti bugün radikal çevre grupları tarafından haklı ve meşru görmekte ve uygulamaktadır. Fakat dünyanın birçok yerinde hükümetler ve dahası toplumlar bu şiddet faaliyetini zararlı olarak nitelemekte ve terör eylemi olarak görmektedir. Bu sebeple radikal gruplar domestik terör örgütü, mensupları da eko-terörist olarak adlandırılmaktadır.

Doğrudan şiddet eylemleri ise şemsiye bir kavramdır. Kimi zaman yalnızca 'Doğrudan Aksiyon-Eylem' olarak da kullanılabilir. Kavramı tanımlayan herhangi şiddet olayı doğrudan şiddet faaliyeti olarak görülebilir. Söz gelimi; hukuka uygun gösteri ve yürüyüş düzenlemek, oturma eylemleri, açlık eylemleri gibi eylemler şiddetsiz doğrudan aksiyon faaliyetleri olarak görülür. Fakat otoriteden belirli bir amacın gerçekleşmesini isterken mülkiyete zarar verme, isyan, siyasi ekonomik karakterli kaçırma-yaralama hatta kimi durumlarda öldürme fiilleri doğrudan şiddet içeren eylemlerdir ve içerisinde suç unsurları barındırmaktadır. Bu sebeple şiddet içeren doğrudan aksiyon faaliyetleri birçok ülkede terör faaliyeti olarak addedilmektedir. Çevresel hükümet dışı kuruluşların büyük bir kısmı şiddet eylemlerine karşı çıkmıştır. Bugün çevresel kuruluşlar, şiddetsizlik ve şiddet içermeyen doğrudan aksiyon faaliyetleri ile ilgili eğitimler vermekte, destekçilerini şiddetsizlik ile ilgili konularda bilgilendirmektedir.

Görüldüğü gibi radikal çevrecilik kavramı özellikle *yöntem* olarak klasik çevrecilikten ayrılmaktadır. Eylemlerin şiddet içermesi ve suç unsurlarını barındırması, bu grupların meşruiyetlerinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Faaliyetlerin kaynağını toplumcu bir görüş olan çevrecilikten alması yine de yöntemlerin meşru kılınmasının önüne geçmektedir. Radikal çevreciliğin faaliyetlerindeki bu değişimin birçok sosyolojik, felsefi ve ideolojik sebepleri bulunmaktadır. Söz gelimi radikal çevrecilerin çevre kirliliğinin sebeplerini ve insan faktörünü ele alışları klasik çevre hareketine göre farklılık göstermektedir. Radikal çevreciliğin radikal sol gruplara da ayrıldığı göz önüne alındığında ideolojik olarak anarşizm, sosyalizm, sol primitivizm gibi görüşlere daha yakın olduğu söylenebilir. 20. Yüzyılın yarısından sonra radikal solun gelişmesi ve değişmesi ile beraber bugün 'modern radikal sol' olarak adlandırılabilir bir görüş ortaya çıkmıştır (Kaczynski, 1995: 2-3). Bu yeni dönemin getirdikleriyle beraber kuruluş dönemlerinin progresif

yapısının da bir etkisi vardır. Elbette radikal gruplar tek başına bu ideolojileri temsil etmemektedir. Bu sebeple şiddet faaliyetlerinin sorumlusu olarak tek başına ideolojilerin gösterilmesi yanlış olacaktır.

Radikal çevre gruplarının geçmişte tepki hareketi olarak gerçekleştirdiği şiddet içerikli eylem faaliyetleri de zaman içinde değişime uğramıştır. Kurulduğu ve özellikle etkin olduğu 1980 ve 1990'lı yıllarda radikal gruplar daha çok politik oryantasyonlu iken küreselleşmenin getirdiği uluslararası diyalog süreçleri ve bu süreçte lobiciliğin gelişmesi ile gücünü kaybetmiştir. Geçmişte politik, ideolojik, bireysel sebeplerle organize olabilen radikal gruplar günümüzde yerini şiddetsiz ve meşru yollar ile faaliyet göstererek uluslararası kararları etkilemeye çalışan uzlaşmacı çevresel hükümet dışı kuruluşlara bırakmıştır. Radikal grupların zaman içinde fikirsel (ideolojik) ve yöntemsel (faaliyet) ayrılıklara düşmesi fraksiyonlara ayrılmalarına ve önemlerini kaybetmelerine sebep olmuştur. *Earth First!* grubuna mensuplarca kurulan "*Dünya Özgürlük Cephesi*" isimli çevreci terör grubu bu duruma örnektir. Başlangıçta yalnızca ağaçlara sarılarak barışçıl protestolar gerçekleştiren bu grup daha sonraları idari binaları, kesilmiş ağaçları taşıyan kamyonları hedef almıştır. Hatta gen aktarımlı pamuk alanları dahi hedeflerden biri olmuştur. Fakat grup gen aktarımlı ürünleri doğal kabul etmediğinden terör faaliyetlerini doğaya karşı olarak nitelememiştir (Chalecki, 2002: 46-49). Bu eylemlerinde hedeflerini yakarak kullanılmaz hale getirmiş ve şirketlere ekonomik zararlar vererek faaliyetlerinden çekilmeleri üzerine baskı kurmuştur. Fakat birçok ülkede, gerçekleştirilen bu faaliyetlerin terör eylemi olarak görülmesi ve bu sebeple toplum desteğini alamamaları bu çevreci terör gruplarının etkinliği azaltmıştır. Özellikle Greenpeace gibi uluslararası çevresel hükümet dışı kuruluşların etkinliğini arttırmasıyla birlikte birçok radikal grup ya dağılmış ya da faaliyetlerinde azalmalar görülmüştür.

3.3.2. Greenpeace Faaliyetlerinin Meşruiyeti

Greenpeace'in faaliyetlerini meşruiyet çerçevesinde değerlendirmek için her bir faaliyeti ayrı ayrı incelemek gerekecektir. Greenpeace'in *araştırma* ve *gözleme* faaliyetlerinin meşruiyeti bizce faaliyetlerin bilimselliği ve gerçekliğiyle doğrudan ilişkilidir. Araştırma ve gözleme faaliyetlerinin bilim insanları tarafından bilim laboratuvarlarında gerçekleştirilmesi faaliyetlerin bilimselliği açısından olumludur.

Yapılan tüm Greenpeace araştırma ve gözleme faaliyetleri açısından bir yorum getirmek zor olsa da, faaliyetlerin genel olarak bilimsel temeller üzerine kurulduğu ve bu gayretle gerçekleştirildiği söylenebilir. Kuruluş özellikle araştırma faaliyetlerini bilimsel bir zeminde tuttuğunu beyan etmektedir. Bunun yanında araştırma ve gözleme faaliyetlerinin tartışılabilir olması çalışmalarını bilimsel gerçeklikten uzak ya da radikal olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü araştırma faaliyetleri bulgularıyla bilimsel bir tartışmayı sonlandırabileceği gibi onu genişletebilir. Bu sebeple Greenpeace'in araştırma ve gözleme faaliyetlerinin bilimsel temellerden uzak olmadığı bu sebeple de meşru olduğu söylenebilir.

Belgeleme, enformasyon ve eğitim faaliyetlerinin meşruiyeti incelenmesi için yine ayrı ayrı değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Belgeleme ve enformasyon faaliyetlerinin meşruiyet kriterleri, araştırma ve gözleme faaliyetleri ile benzerlik taşımaktadır. Belgeleme ve enformasyonun fiili olarak meşruiyet karşılığı bir yanı yoktur. Fakat faaliyetler sonucu elde edilen bulguların somut gerçeklere dayanması ve varsa bilimsel gerçekleri taşıması gerekmektedir. Bu yönüyle incelendiğinde Greenpeace'in belgeleme ve enformasyon faaliyetlerinin genel olarak doğru ve tutarlı olduğu söylenebilir. Fakat yanlış hesaplamalar üzerine gerçekleştirilen faaliyetler de mevcuttur. Örnek olarak; Greenpeace okyanusa bırakılan atıklara karşı kuruluşundan beri etkin mücadeleler gerçekleştirmiştir. Okyanuslar özellikle nükleer atıklardan kurtulmak için kullanılan alanlardan biridir. 1972'de gerçekleştirilen Oslo Düzenlemesi ile bu sorunun önüne kısmen geçilebilse de hala okyanuslar atık kirliliğiyle karşı karşıya bulunmaktaydı. Greenpeace'in 1978'de gerçekleştirdiği eylem ve açığa çıkarma faaliyetleri ile hala birçok ülkenin atıklarını okyanusa saldırdığı ortaya çıkmıştır. Daha sonra gözlemci statüsü kazanarak Birleşmiş Milletler Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün (IMO) faaliyetlerine katılmış ve okyanus atıklarının denetlenmediğini ve faaliyetlerin devam ettiğini dile getirmiştir (Parmentier, 1999: 435-451). Okyanus atıklarıyla mücadelede en etkin adımları atan çevresel hükümet dışı kuruluşlardan biri olan Greenpeace 1995 yılına gelindiğinde Shell firmasının faaliyet dışı bıraktığı bu sebeple denize batıracağı benzin depolama ve tanker şamandırasını okyanus atığı olarak görmüş ve şamandıranın karaya çekilerek yok edilmesini talep etmiştir. Shell firmasının şamandırayı batırmanın en güvenli yöntem olduğunu söylemesi üzerine Greenpeace aktivistleri şamandıraya eylem

faaliyeti gerçekleştirmiştir. Fakat Greenpeace şamandıradaki atıp miktarını yanlış hesaplaması üzerine ve bu şekilde belgelenmesi üzerine Shell firmasından özür dilemiştir. Gelişmelerden sonra 1998 yılında açık denizlerde atık faaliyetleri tamamen yasaklanmıştır. Belgeleme ve enformasyon faaliyetleri görüldüğü gibi kimi zaman yapılan hatalar sebebiyle yanlış sonuçlar vermiştir. Fakat Greenpeace'in bu durum karşısında özür dileyerek hatasını düzeltmesi basiretli bir davranış olarak gösterilebilir. Eğitim faaliyetlerinin meşruiyeti ise faaliyetlerinin içeriği yönüyle incelenebilir. Greenpeace'in eğitim faaliyetlerinde doğrudan şiddetsiz eylem yöntemlerini savunması ve öğretmesi faaliyetlerin meşruiyeti açısından olumlu bir gelişmedir. Eğitim faaliyetinin bilimsel içeriği araştırma faaliyetlerinden geldiğinden faaliyetlerin meşru olduğu savunulabilir.

Açığa çıkarma faaliyetlerinin meşruiyeti ise yine belgeleme ve enformasyon faaliyetleriyle paralellik taşımaktadır. Bunun yanında açığa çıkarma faaliyeti fiziksel yollarla da gerçekleşebildiğinden eylem faaliyetlerinin meşruiyetiyle de bir ilişkisi mevcuttur. Araştırma, belgeleme ve enformasyon faaliyeti ile açığa çıkarma yukarıda söylendiği gibi meşru görülmektedir. Fiziksel açığa çıkarma faaliyetleri için ise eylem faaliyetlerinin meşruiyetinin incelenmesi gerekmektedir.

Greenpeace'in **eylemleri** meşruiyet çerçevesinde en çok tartışılan faaliyetini oluşturmaktadır. En temelinde Greenpeace'in ekolojik terör grupları gibi doğrudan şiddet eylemlerine başvurmaması meşruiyet adına büyük bir artıdır. Greenpeace doğrudan şiddet eylemlerine karşı çıkmakta ve doğrudan şiddetsiz eylemleri teşvik etmektedir. Bu sebeple eylem faaliyetleri söylem olarak meşru sayılsa da günümüzde Greenpeace'in doğrudan şiddetsiz eylem faaliyetlerini eleştiren bir kesim de bulunmaktadır. Bir diğer önemli konu ise eylem faaliyetlerinin Greenpeace'in kendi söylemi olan doğrudan şiddetsiz eylem türüne ne derece uygun gerçekleştirildiğidir. Greenpeace birçok konuda çeşitli eylem faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Bu eylemler doğrudan kişi ya da mülkiyeti hedef almadığından (şiddet içermediğinden) bazı görüşler tarafından meşru sayılmaktadır. Fakat diğer bir görüşe göre eylem faaliyetleri şiddet içermese bile bazı tarafların (genellikle şirketler) sahip olduğu bazı hakları ihlal etmektedir. Mülkiyete izinsiz girmek ve faaliyetlerin gerçekleşmesini engellemek bunlardan bazılarıdır. Bu durum bazı kesimlerin eylem faaliyetlerinin meşruiyetini sorgulamasına ve eleştirmesine sebep olmaktadır. Fakat bu durum mevcut tüm

doğrudan şiddetsiz eylemler için geçerli değildir. Söz gelimi bu tanıma uyan ve hak ihlallerine sebep olmayan eylem faaliyetleri bu eleştirilerin dışında tutulmaktadır. Eylem faaliyetlerinin meşruiyetinin tam anlamıyla belirlenebilmesi için doğrudan şiddetsiz eylem kavramının meşruluğu konusunda bir fikir birliğine ihtiyaç vardır. Faaliyetlerde radikal şiddet eylemlerinden emareler görülmemektedir.

Lobicilik faaliyetleri, yöntemleri ülkelerin hukuki karar alıcıları tarafından belirlenen meşru yollardan biridir. Greenpeace hükümetler ve şirketlerle kalıcı dostluk ya da düşmanlık kurmadığını belirtmektedir. Bu haliyle kuruluşun söylem ve tutumu olumlu görülebilir. Lobicilik faaliyetinin kendisinin meşru yöntemlerden biri olması Greenpeace'in lobicilik faaliyetini de meşru kılmaktadır.

3.4. KÜRESEL BİR KAMU MALI OLARAK ÇEVRE ve KÜRESEL İŞ BİRLİĞİ: OLASI GREENPEACE KATKILARI

Çevrenin serbest bir mal olarak görüldüğü yüzyıllardan küresel bir mal olarak görüldüğü 21. yüzyıla gelindiğinde süreç boyunca birçok değişimin gerçekleştiği görülebilir. Gerçekten de çevre korunumu ve kirlilikle mücadele konusunda yıllar boyunca kimi zaman oldukça etkin fakat yine de düzensiz kararlar alınmıştır. Hatta çevrenin serbest bir mal olarak görüldüğü dönemlerde çevrenin korunumuna gereken önem verilmemiştir. Elbette bu dönemlerde ekosisteme kalıcı hasarlar verecek zararlar henüz gerçekleştirilmemişti. Bu sebeple bu durum kısmen anlaşılabilir³⁴. Günümüze gelindiğinde ise çevre, hükümetler için küresel bir mal olma niteliği taşımakta bu sebeple çevre kararları nihayet uluslararası düzeyde verilmektedir.

Hükümetlerin politika belirleme ve bu politikaları uygulama aracı olarak en yetkin idari birimler olduğu tartışmasızdır. Bu sebeple hükümetler, etraflıca bir düşünüldüğünde hala en etkin politika belirleme ve uygulama birimleridir. Her ne kadar teorik olarak en hızlı karar alma birimi olarak görülseler de pratikte birçoğunun kronik bir bürokratik yavaşlığa takıldığı da kabul edilebilir. Fakat yine de yalnızca maliye politikası araçlarını tek başına kullanabilme yetkileri bile bugün hala

---

³⁴ Çevreye kalıcı zararlar verilmese dahi çevrenin serbest bir mal olarak görüldüğü 18. ve 19.yüzyıllarda (endüstriyel dönem) çevre çeşitli sebeplerle önemsenmemiştir. Bu sebepler oldukça çeşitlidir. Çevrenin kendini yeniden onarabilmesi bunlardan en etkilisidir. Bunun yanında henüz çevre politikası kavramın oluşmaması ve toplumun hükümetleri denetleme gücünün de bulunmaması diğer sebeplerdendir.

hükümetleri uluslararası çevre politikalarının oluşturulmasında en önemli aktör konumuna koymaktadır. Hükümetlerin tasarruf sahibi olduğu kamu maliyesi araçları (vergiler, kamu harcamaları, lisanslar, permiler gibi) doğru kullanıldığında bugün hala etkin bir mücadele yöntemidir. Bunun yanında hükümetlerin elinde bulunan maliye politikası ve araçları temel olarak faaliyetlerin tek başına meşru olmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle hükümetlerin süreçleri meşrulaştırıcı, kurumsal ve hukuki bir zemin oluşturucu bir yanı da bulunmaktadır. Hükümetlerin hükümetlerle ve çevresel hükümet dışı kuruluşlarla birlikte gerçekleştirecekleri politikalarda kamu maliyesi araçlarını kullanması bugün hala geçerli görülmektedir. Bu sebeple politika oluşturma ve uluslararası karar alımlarda hükümetler, hükümet dışı kuruluşlar ve diğer aktörlere kıyasla hala daha etkin bir konumdadır.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların 1970'li yıllar itibariyle ulusal ve uluslararası alanda yer alması rahatlıkla söylenebilir ki olumlu bir gelişmedir. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi sivil toplum kavramından meydana gelen hükümet dışı kuruluşlar temel bazı fonksiyonları yerine getirmek için faaliyet göstermektedir. Kısa sayılabilecek süreçleri boyunca kimi etkin kazanımlara imza atmışlar günümüzde de uluslararası karar alım süreçlerinin en geç aktörlerinden biri konumuna gelmişlerdir. Kuruluşların hükümetleri denetleme ve onların politikalarına toplumsal fayda gözeterek yardım etme kavramı bugün hala önemli bir konumda yer almaktadır. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar doğaları gereği idari bir güce sahip olmasalar da hükümetleri etkin denetleyebilecekleri ve uluslararası politika belirleme sürecinde onlara yardım edebilecekleri bir senaryoda tam anlamıyla görevlerini ifa edebileceklerdir.

Çevrenin bugün küresel bir mal olması, hakkında alınacak kararların ve uygulanacak politikaların da küresel boyutta olması ve uygulanması anlamına gelmektedir. Uluslararası düzeyde uyumlaştırılacak çevreci ve ortak bir maliye politikasının uygulanabilirliği zor görülse de, yine de hükümetler en azından oldukça kritik gözükken bazı konularda uluslararası kararları diğer aktörlerle beraber alabilir. Çevrenin küresel mal olması bile küresel iş birliği adına yeterli bir sebep gibi görülebilir. Bu yolla, hükümetlerden, uluslararası kurumlardan ve çeşitli hükümet dışı kuruluşlardan oluşan bir uluslararası karar mekanizması etkin bir karar alma ve uygulama için gerekli görülmektedir. Hükümetler sahip oldukları bazı fonksiyonları

bu sayede hükümet dışı kuruluşlara dahi devredebilir. Denetleme faaliyetlerinin etkin olarak gerçekleştiği ve yaptırımlara konu olduğu bir karar alım sürecinin daha etkin olacağı, en azından geçmişteki birçok kendini tekrar eden karardan, daha gerçekçi olacağı tahmin edilmektedir. Küresel iş birliği sayesinde hükümetler meşru olma ve politika belirleme gibi bazı güçlerini kısmen diğer kuruluşlarla paylaşacak, hükümet dışı kuruluşlar da sahip oldukları fonksiyonları toplumsal fayda amacıyla hükümetlerle iş birliği çerçevesinde paylaşabilecektir. Ortak amacın tüm taraflar için toplumsal fayda olduğu bir durumda küresel iş birliği fikri uygulanabilir görülmektedir.

Çevresel hükümet dışı kuruluşlar uzun yıllarda lobicilik faaliyetleri gerçekleştirirse de, uluslararası düzeyde karar alım süreçlerine katılmaları oldukça yenidir. 2000'lerin başı ve özellikle 2010 sonrası karar alımlarda çevresel hükümet dışı kuruluşlara da yer verilmesiyle karar alımlarda etkin olmaya başlamışlardır. Yine de bir aktör olarak sürece katılabilmeleri de olumludur. Fakat küresel iş birliği kavramının etkin olarak gerçekleştiği söylemek için henüz erken görülmektedir. Bunun sebebi istenilen düzeyde çevresel hükümet dışı kuruluşların çağırıldığı belki de ilk uluslararası karar alım olan 2015 Paris Anlaşmasının değerlendirilmesinin henüz yapılmamasıdır. Paris Anlaşması genel olarak tatmin edicidir fakat küresel iş birliği süreci yalnızca karar alımları değil onların uygulanmasını ve denetlenmesini de kapsadığından bir değerlendirilmenin yapılması için henüz erken görünmektedir.

Greenpeace de böyle küresel bir iş birliği sürecinde etkin rol alabilecek konumdadır. Siyasi çevrecilik içermemesi, sürekli dost veya düşman yaklaşımında bulunmaması, küresel boyutta hizmet etmesi ve iş birliği kavramına olumlu bakmasıyla uluslararası süreçler için yetkin bir kuruluş olarak görülebilmektedir. Böyle bir iş birliği gerçekleştirildiğinde Greenpeace'in özellikle açığa çıkarma ve eylem faaliyetlerinden yararlanılabileceği söylenebilir. Ulusal ya da uluslararası düzeyde sağlanacak bu gibi çevre kuruluşlarına sağlanacak gözlemci statüsünün çok etkin geri kazanımları olabilir. Bu sayede Greenpeace etkin açığa çıkarma faaliyetleri sayesinde alınan uluslararası kararların uygulanması ve denetlenmesi sürecinde bilgilerini iş birliği adına kullanabilir. Korsan avcılık ve şirketlerin işledikleri doğa suçlarını açığa çıkarma faaliyetleri bunlara örnektir. Bunun yanında Greenpeace diğer aktörlerle beraber gerçekleştireceği eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinde de etkin olarak yer alabilir.

SONUÇ

İnsanlık var olduğundan bu yana içinde bulunduğu doğal çevre ile etkileşim içinde bulunmuştur. Başlangıçta bu etkileşimler sınırlı ya da önemsiz (hatta kimi zaman pozitif) bir konumda yer almaktaydı. Fakat yerleşik hayata geçilmesi ve özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojik gelişmelerdeki artışın hız kazanmasıyla bu etkileşim giderek büyümüş ve sonuçları daha da ciddi bir hal almıştır. Sanayi Devrimi ile üretim olanaklarında ve arzda meydana gelen gelişmeler, serbest bir mal olarak görülen çevreyi ve korunumu konusunu uzun bir süre baskılamıştır. Sanayi devriminin başlangıcı olan 18. yüzyılın başından ilk çevre hareketlerinin olduğu 19. yüzyılın sonuna kadar geçen iki yüz yıllık süreçte çevre konusu neredeyse hiç dikkate alınmamıştır. 20. Yüzyılın ilk yarısı ise iki dünya savaşı ve uluslararası düzeyde istikrarsızlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bunun yanında 1970’li yıllar itibariyle küreselleşmenin getirdiği ülkelerarası yakınlık ve ticaret kolaylığı olgusu, uluslararası ticaretin gelişmesini ve kolaylaşmasını sağlamış, fakat çevre kaygısından uzak üretimde meydana gelen bu artış çevreye verilen tahribatı da önemli ölçüde artırmıştır. Bu uzun süreç boyunca çevre kirliliği ve çevrenin korunumu adına somut ve ciddi bir adım atılmaması, dünyayı günümüzde ciddi ekolojik tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır.

Ekonomistlerin dışsallık kavramını oluşturması dolayısıyla toplum ve hükümetlerin bu kavramlardan hareketle politika belirlemeleri ne yazık ki sanayi devriminden çok daha sonra gerçekleşmiştir. Zaten kavram bilimsel literatüre girdikten sonra dahi ülkeler uluslararası ilişkilerin getirdiği olumsuzluklar (Dünya savaşları, ekonomik krizler, soğuk savaş gibi) sebebiyle negatif arz dışsallıklarının sebep olduğu çevre kirliliği ve biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi konulara gereken önemi vermemiş, bunları göz ardı etmeye devam etmiştir. Hükümetler, uluslararası kurumlar ve hükümet dışı kuruluşlara kıyasla daha etkin birer karar alma birimi oldukları halde uzun bir süre boyunca çevre konusuna gereken önemi vermemiştir.

Sivil toplum kavramı çevrenin korunumundan daha eski bir kavram olmasına rağmen yine de çevre konusunda gerekli baskı gücüne ve yönetimi etkileme kabiliyetine erişmekte oldukça geç kalmıştır. Elbette Sanayi Devrimi ile ekonomide gerçekleşen güçlülük dönemin sahip olduğu çeşitli sosyolojik sebeplerle birleşerek

ülkelerin ve yönetimlerin otoritelerinin de güçlenmesini sağlamıştır. Bu durum toplumun demokrasiyle ve etkin sivil toplumla tanışmasını geciktirmiş, küresel çevre bilincini olumsuz yönde etkilemiştir. Zaten böyle baskın yönetimlerde sivil toplumun ne kadar başarılı olacağı da tartışma konusudur. Fakat küreselleşmenin çevre adına sayılı kazanımlarından biri olan yönetimde liberalleşme ve sivilleşme kavramı sivil toplumun ve dolayısıyla hükümet dışı kuruluşların tekrar önem kazanmasını sağlamıştır.

Hükümetler negatif dışsallıkları içselleştirmeye çalışırken çeşitli yollara başvurmaktadır. Bunlardan en bilineni, klasik yöntem olarak da görülebilecek vergilerdir. Kamu kesiminin güçlü olduğu 1950'li ve 1960'lı yıllar ile birlikte negatif dışsallıklar ile mücadele etmek için vergiler etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hükümetler tarafından etkin olarak kullanılsa da negatif dışsallıkları vergilemenin de çeşitli problemleri mevcuttur. Bunlardan ilki vergilerin ne üzerinden alınacağı sorunudur. Söz gelimi vergi, faaliyetin kendisinden de, toplam miktarından da, üretilen birim başından da alınabilmektedir. İkincisi ise gözlemlene ve hesaplama problemidir. Dışsallığa sebep olan faaliyet tam olarak belirlense ve tanımlansa dahi bu faaliyetlerin saptanması ve sürekli izlenmesi bazı ekonomistler tarafından mümkün görülmemektedir. Örneğin korsan avcılık bugün birçok otorite tarafından yasaklı bir faaliyet olarak görülse de bunların takibi ve cezalandırılması etkin bir şekilde yapılamamaktadır.

Yönetimlerde sivilleşme ve ekonomide liberalleşme ile beraber klasik vergileme anlayışına karşı mülkiyet yaklaşımları geliştirilmeye başlanmış ve kısıtlı da olsa belirli bölgelerde uygulanmıştır. Çeşitli mülkiyet yaklaşımları negatif dışsallıklar konusuna yeni bakış açıları ve çözüm yöntemleri getirmiştir. Piyasa mekanizması olarak da bilinen bu içselleştirme yöntemleri hükümetlerin klasik vergileme yöntemlerinin yeterince etkin olmadığını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Fakat mülkiyet yaklaşımı da tek başına bazı problemler içermektedir. Mülkiyetlerin keskin hatlarla belirlenmesi esasına dayanan yaklaşım, mülkiyetler ve bunlara konu olan kişi sayısında gerçekleşecek bir artışın olması durumunda etkinliğini ve uygulanabilirliğini belirli ölçüde kaybetmektedir.

Bu iki taraflı bilinmezliğin içinde çevresel hükümet dışı kuruluşlar üçüncü bir yol olarak 1970'li yıllar itibariyle oluşmaya başlamıştır. Başlangıçta yeterli etkiye ve

öneme sahip olmayan bu kuruluşlar özellikle 1990'lı yıllar itibariyle uluslararası alanda kendilerinden söz ettirmeye başlamıştır. 1990'lı yıllar çevre konusunda etkin kararların alınmaya başlandığı (fakat etkin uygulanmadığı) bir dönem olması yönüyle önemlidir. Bu dönemde uluslararası karar alım süreçlerinde meydana gelen çeşitli yönetsel değişimler ve çevresel hükümet dışı kuruluşlarda meydana gelen sayıca artış bu kuruluşların da karar alım süreçlerine katılmalarını sağlamıştır. Başlangıçta yalnızca bir tepki hareketi olarak ortaya çıkan çevrecilik, zaman içinde organize olmuş, amaçlı faaliyetler gerçekleştiren ve uluslararası karar alımlarda yer alan çevresel hükümet dışı kuruluşlara dönüşmüştür.

Uluslararası karar alım süreçlerinin etkinliği incelendiğinde sonuç karışıktır. Çevre adına uluslararası karar alım süreçlerinin çevreye verilen geri dönülemez tahribatlardan çok daha sonra gerçekleştirilmesi başlı başına bir başarısızlıktır. Bunun yanında başlangıçta alınan kararları uygulamakta ve denetlemekte basiretsiz davranan hükümetler süreci olumsuz etkilemiştir. Özellikle erken dönemde (1970-1980) alınan kararların etkin bir şekilde uygulanmaması, daha sonraki dönemlerde aynı konuların tekrar gündeme gelmesine sebep olmuş, uluslararası karar alım sürecini şişirmiştir. Hükümetler alınan çevre kararlarını daha önce bahsedilen çeşitli sebeplerden uygulayamadıklarından birbirine benzer kararlar uluslararası süreç boyunca tekrar alınmıştır. Bu durum önleme ve mücadele etme politikalarını geciktirmiştir. Paris Anlaşması gibi önemli ve somut bir adımın 2015 yılında gerçekleşmiş olması bile uluslararası karar alım süreçlerinin başlangıçta ne kadar hantal olduğunu tek başına gözler önüne sermektedir.

Şirketler ve üretim seviyeleri meydana gelen negatif dışsallığın temel aktörlerinden biridir. Yeşil üretim standartları, çevreci üretim, geri dönüşüm gibi kavramların 1990'lı yıllar itibariyle ortaya çıktığı ve yalnızca bazı şirketler tarafından 2000'lerden itibaren uygulandığı düşünülürse sonuç ne yazık ki facia olarak nitelendirilebilir. Hükümetlerin bürokratik sebeplerle uygulamakta geç kaldığı şirketlerin de maliyet arttırıcı etkileri nedeniyle uygulamada isteksiz olduğu çevreci üretim tekniklerine bugün hala yeterli desteğin verilmediği söylenebilir. Bunun yanında hükümetlerin hala çevre adına zararlı (klasik-fosil) ve tehlikeli (nükleer) enerji yöntemlerini kullanmaları, yenilenebilir enerjinin küresel düzeyde yeterince yaygın olmaması çevre adına olumsuz bir diğer konudur.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların negatif dışsallıkları içselleştirme sürecine etkileri incelendiğinde sonuç genel olarak olumlu olarak değerlendirilebilir. Bu kuruluşların çeşitli faaliyetleri negatif dışsallıkları engelleme ve mücadele etme sürecine fayda sağlamıştır. Faaliyetlerin kimi oluşacak yeni negatif dışsallıkları engellerken kimi de mevcut dışsallıklarla mücadele yöntemleri geliştirmiştir. Bu sebeple başlangıçta uluslararası karar alım süreçlerine davet edilmemeleri yanlıştır. Bunun sonucunda kuruluş sürecinde yalnızca dikkat çekmek ve parmak basmak amacıyla eylem faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Süreç ilerledikçe araştırma ve bilgilendirme faaliyetleri vasıtasıyla çevresel hükümet dışı kuruluşların toplumda çevrecilik bilincini arttırdığı söylenebilir. Toplumsal bilinçte meydana gelen bu artış kimi bölgelerde çevre kirliliğiyle mücadele ve biyolojik çeşitliliği koruma faaliyetlerinin güçlenmesini de sağlamıştır. Yine de eldeki kazanımlar mevcut duruma bakıldığında yeterli görünmemektedir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi bundaki tek sorumlu çevresel hükümet dışı kuruluşlar değildir.

Çalışmanın örnek kuruluşunu oluşturan Greenpeace de bu süreci anlamak adına seçilmiştir. Greenpeace, o dönemde çevreci hareketin temel sorunlarından biri olarak görülebilecek organize ve sürekli olmama gibi olgular sonucunda bir tepki olarak kurulmuştur. Kuruluş dönemleri (1970-1980) incelendiğinde Greenpeace'in genellikle eylem faaliyetleri gerçekleştirdiği görülebilir. Bundaki temel sebep eylem faaliyetinin gündem belirleme ve toplumu etkileme gücünden faydalanılmak istenmesidir. Açığa çıkarma faaliyetleri ise Greenpeace ile özdeşleşmiş görülmektedir. Gerçekten de Greenpeace'in kuruluşundan bu yana birçok başarılı açığa çıkarma faaliyeti gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu başarıyı 1990'lı yıllar itibariyle güçlendirdiği araştırma, raporlama ve toplumu bilgilendirme faaliyetlerinin takip ettiği söylenebilir. Özellikle araştırma faaliyetleri, ihtilaflar bulunsa da, bilimsel nitelikler taşımaktadır. Fakat bazı araştırma konularının bilimselliğine karşı çıkan bilim insanları da bulunmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası aktörlerden biri olan Greenpeace özellikle 2000'li yıllardan bu yana lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu haliyle yakından incelendiğinde Greenpeace'in süreç boyunca kendini geliştirdiği ve uluslararası statü kazandığı bunun yanında negatif dışsallıklarla mücadelede önemli aktörlerden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Hükümetler, politika belirleme gücünü tek başına ellerinde bulunduklarından çevre konusunda daha duyarlı davranmalı ve daha somut adımlar atmalıdır. Çünkü günün sonunda temel olarak maliye politikalarına haiz olan, karar alan ve bu kararları uygulayan birimler hükümetlerdir. Bu haliyle hükümetler çevre politikalarının en büyük aktörüdür. Fakat basiretsiz ve kararsız hükümetlerin uzun yıllar çevre adına etkinsiz adımlar attığı da ortadadır. Haliyle yeni ve etkin adımlar atılmalı, bu adımlar uluslararası arenada desteklenmelidir. Bu adımlar atılırken çevresel hükümet dışı kuruluşlardan ve uluslararası kurumlardan yardım alınması ya da bir arada çalışılması sürece sivil ve çok yönlü düşünsel kazanımlar da katacaktır. En geniş ve güncel anlamıyla küresel iş birliği çerçevesinde (hükümetler, uluslararası kurumlar, hükümet dışı kuruluşlar ve diğerleri) gerçekleştirilecek uluslararası karar alımların eskisinden daha etkin olacağı düşünülmektedir. Hükümetlerin kamu maliyesi araçlarını elinde bulundurması ve bunların tek uygulayıcısı olmaları hükümetleri hala bir adım önde konumlandırmaktadır. Fakat küresel iş birliği çerçevesinde gerçekleştirilecek karar alımlar sayesinde aktörler bu güç dağılımını toplumsal fayda adına belirli ölçüde değiştirebilir. Örneğin açığa çıkarma faaliyetleriyle güvenlik güçlerine yardım edebilir ya da eğitim faaliyetleriyle toplumu kamu kurumlarıyla beraber bilinçlendirebilir. Çevresel hükümet dışı kuruluşlar elde ettikleri çeşitli bilimsel bilgiler ile bu uluslararası karar alım süreçlerine olumlu katkılar sağlayabilir. Bu katkıları sağlayabilecek kadar gelişmiş birçok uluslararası çevresel kuruluş bulunmaktadır. Bunun yanında sivil toplum kavramının bir sonucu olduklarından toplumu doğrudan karar alım süreçlerine katmaları demokratikleştirici bir özellik taşımaktadır.

Çevresel hükümet dışı kuruluşların ve uluslararası kurumların toplumu bilgilendirme faaliyetleri yeterli görülse de küresel anlamda toplumun sahip olduğu çevre bilincinin hala yeterli olmadığı söylenebilir. Çevre belirtildiği gibi küresel bir mal olma özelliği taşıdığından yalnızca belirli bölgelerde toplumu bilinçlendirerek elde edilen kazanımların yeterli olmaması doğaldır. Özellikle küresel ısınma tehdidinin giderek arttığı günümüzde toplumun bu konuya daha fazla eğilmesi ve çevre adına çeşitli bazı faaliyetleri gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda da çevresel hükümet dışı kuruluşlara daha büyük sorumluluklar düşmektedir. Kuruluşların eylem faaliyetleri bugün yeterli görülürken açığa çıkarma faaliyetleri üzerinde tekrardan

yoğunlaşmaları küresel ısınmayı tetikleyen mevcut gizli ve zararlı faaliyetlerin ortaya çıkarılıp giderilmesi açısından faydalı olabilir. Bunun yanında lobicilik faaliyetlerinin güçlendirilmesi de ulusal ve uluslararası anlamda etkili bir baskı grubu olma özelliklerini arttıracaktır. Toplumsal destek de değinilmesi gereken bir diğer önemli konudur. Bireylerin çevresel hükümet dışı kuruluşlara üye olmasının yanında üye olmadan da çevre bilincine erişebileceği açıktır. Bunun yanında üyeleri ile baskı ve etki gücü artan çevre kuruluşlarının daha etkin mücadele ettikleri de gerçektir. Fakat çevresel hükümet dışı kuruluşlar tek başlarına tüm sorunların çözücüsü gibi görülmemelidir. Belirtmek gerekir ki çevresel hükümet dışı kuruluşlar da temel olarak organize olmuş bireylerden oluşmaktadır. İdari bir güçlerinin olmaması sebebiyle tek başlarına etkin olmaları zor olsa da çeşitli yöntemler ile bu durumun üstesinden gelinbilir.

Hükümetler ile ortaklaşa gerçekleştirilecek çalışmalar çevre kuruluşlarından optimum fayda alınmasının temel kurallarından biridir. Bu sebeple hükümetler ve hükümet dışı kuruluşlar çevre ile ilgili karar alımlarında bilgi paylaşımı ve çevre için hareket etme gibi değerleri koruyarak beraber hareket etmelidir. Bu haliyle hükümetler kuruluşların bilgi, fikir ve becerilerinden yararlanabileceği gibi kuruluşlar da hükümetlerin politika belirleme ve uygulama güçlerinden faydalanabilecektir. Bunun sonucunda sivil toplum kavramı da anlamına kavuşmuş ve amacını gerçekleştirebilmiş olacaktır. Bu karar alımların uygulanmaması veya geciktirilmesi yalnızca sivil toplumu değil çevreyi de, geçmişte olduğu gibi, olumsuz etkileyecektir. Küresel ısınmanın etkilerinin giderek arttığı günümüzde dışsallıklar ile mücadelenin hala yeterli seviyelerde olmadığı oldukça açıktır. Hükümetler radikal görüşlere kaymadan çevreci politikalar uygulamalı, çevresel hükümet dışı kuruluşlar ise politikaları etkin bir şekilde denetleyebilmelidir. Çünkü çevrecilik duyarlılıktan öte insanlık için yaşamsal bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Accountable Now. (2018). *Greenpeace International Independent Review Panel Feedback Accountability Report 2016*.

Adams, R. M., Hurd, B. H., Lenhart, S. ve Leary, N. (1998). Effects of Global Climate Change on Agriculture: An Interpretative Review. *Climate Research*. (11)1: 19-30.

Adelle, C. ve Anderson, J. (2013). *Environmental Policy in the EU Actors, Institutions and Processes*. (Ed. Adelle C. ve Jordan A.) Üçüncü Baskı. Earthscan from Routledge. Oxfordshire.

Agyeman, J. ve Evans T. (2003). Toward Just Sustainability in Urban Communities: Building Equity Rights with Sustainable Solutions. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. (590): 35-53.

Akbey, F. ve Saraç, Ö. (2005). Küresel Yönetişim Ekseninde Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri. *Türk İdare Dergisi*. 446: 215 – 242.

Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, İ. V. (2006). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikaları*. 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Alcock, F. (2008). Conflicts and Coalitions Within and Across the ENGO Community. *Global Environmental Policy*. 8(4): 66-91.

Anheier, H. K. (2005). *Nonprofit Organizations Theory, Management, Policy*. Taylor & Francis Group: New York

Armağan, R. (2003). Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (9): 159-178

Bal, H, Ç. (2013). Dünyada ve Türkiye’de Kirlilik İzinleri Piyasaları ve Çevre Sorunlarının Çözümünde Bu Piyasaların Etkinliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 4(7)

Balaban, A, Y. ve İnce, İ, Ç. (2015). Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 30(2): 149-169.

Bator, F, M. (1958). The Anatomy of Market Failure. *The Quarterly Journal of Economics*. 72(3): 351-379.

Baumol, W, J. ve Oates, W, E. (1971). The Use of Standards and Prices for Protection of the Environment. *The Swedish Journal of Economics*. 73(1): 42-54

Baumol, W, J. ve Oates, W, E. (1988). On the Theory of Externalities. *The Theory of Environmental Policy*, İkinci Baskı, (ss.7-138). Cambridge: Cambridge University Press.

Betsill M, M. ve Corell, E. (2001). NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis. *Global Environmental Politics*. 1(4): 65-85.

Betsill, M. M., Dubash, N, K., Paterson, M., Van Asselt, H., Vihma, A. ve Winkler, H. (2015). Building Productive Links Between the UNFCCC and the Broader Global Climate Governance Landscape. *Global Environmental Politics*. 15(2): 1-10.

Bobbink, R., Hornung, M. ve Roelofs, J, G, M. (1998). The Effects of Air-borne Nitrogen Pollutants on Species Diversity in Natural and Semi-Natural European Vegetation. *Journal of Ecology*. 86(5): 717-738.

Bostani, M. ve Malekpoor, A. (2012) Critical Analysis of Kaldor-Hicks Efficiency Criterion, with Respect to Moral Values, Social Policy Making and Incoherence. *Advances in Environmental Biology*. 6(7): 2032-2038.

Brulle R, J. ve Pellow D, N. (2006). Environmental Justice: Human Health and Environmental Inequalities. *Annual Review of Public Health*. (27): 103-124.

Buchanan, J, M. ve Stubblebine W, C. (1962). Externality. *Economica*. 29(116): 371-384.

Chalecki, E, L. (2002). A New Vigilance: Identifying and Reducing the Risks of Environmental Terrorism. *Global Environmental Politics*. 2(1): 46-61.

Coase, R, H. (1960). The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*. 3: 1-44.

Coen, D. ve Richardson, J. (2009). *Lobbying the European Union: Institutions, Actors and Issues*. Oxford University Press Inc. Newyork.

Cuervo, J. ve Ghandi, V. (1998). Carbon Taxes: Their Macroeconomic Effects and Prospects for Global Adoption: A Survey of the Literature. *IMF Working Paper*. 98(73): 1-39.

Çetin, T. (2005). Çevresel Dışsallıklar ve İçselleştirme Yöntemleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(3): 143-166.

Da Silva, J, M, C. ve Chennault, C, M. (2018). NGOs and Biodiversity Conservation in the Anthropocene. *Encyclopedia of the Anthropocene Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences*. (3): 355-359.

De-Shalit, A. (2005). *Why Posterity Matters Environmental Policies and Future Generations*. New York: Taylor & Francis e-Library.

Emini, F, T. (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: Tüsiad Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (36): 43-56.

Environmental Tools: Pollution Fees and Taxes. http://aep.alberta.ca/about-us/environmental-tools-guide/for-tool-developers/overview-of-environmental-tools-fact-sheets/documents/Pollution_Charges.pdf (1.6.2018).

European Parliament. (2001). *Large Combustion Plants Directive (LCPD) on the Limitation of Emissions of Certain Pollutants into the Air from Large Combustion Plants*. Directive No: 2001/80/EC

European Parliamentary Research Service (EPRS). (2017). *Capacity Mechanisms for Electricity*.

Falkner, R. (2015). *The Paris Agreement and the New Logic of International Climate Politics*.

Gehring, A. (2010). Pecuniary Knowledge Externalities and Innovation: Intersectoral Linkages and their Effects Beyond Technological Spillovers. *Discussion Papers*, CeGE, 100.

Gemmill, B. ve Bamidele-Izu, A. *The Role of NGOs and Civil Society in Global Environmental Governance*. <https://environment.yale.edu/publication-series/documents/downloads/a-g/gemmill.pdf> (26.06.2018).

Giese, L, J. (2017). The Role of NGOs in International Climate Governance: A Case Study of Indian NGOs. *All College Thesis Program*. 36.

Greenpeace A. Our values. <https://www.greenpeace.org/international/values/> (21.08.18).

Greenpeace Akdeniz. (2005). MV Ulla Olayı. <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/di-er-kampanyalar/toksik-maddeler/tehlikli-at-k-ticareti/mv-ulla-olay/> (10.09.2018).

Greenpeace B. (2003). In Harm's Way: Twenty-Five Years of Saving Whales. <http://www.greenpeace.org/wp-content/uploads/legacy/Global/usa/report/2007/8/in-harm-s-way-twenty-five-yea.html> (11.09.2018).

Greenpeace East Asia. (2010). *Chemicals Calling for Priority Action An Analysis of the Inventory of Existing Chemical Substances in China 2009*.

Greenpeace EU. (2018). *Exposed: €58 billion in hidden subsidies for coal, gas and nuclear*.

Greenpeace International. (2014). *Rosatom Risks Exposing the Troubled History of Russia's State Nuclear Corporation*.

Greenpeace International. (2016). *Annual Report 2016*.

Greenpeace International. (2018). A brief history of commercial whaling and Greenpeace. <https://www.greenpeace.org/international/story/18307/history-commercial-whaling-greenpeace/> (11.09.2018).

Greenpeace International. (2018). *Accountability Report 2016*.

Greenpeace Japan. (2016). *Radiation Reloaded: Ecological Impacts of the Fukushima Daiichi Nuclear Accident 5 Years Later*.

Greenpeace Japan. (2018). *Reflections in Fukushima: The Fukushima Daiichi Accident Seven Years On*.

Greenpeace Research Laboratories. (2013). *Bees in Decline A Review of Factors that Put Pollinators and Agriculture in Europe at Risk*.

Greenpeace UK. Greenpeace in the 1970s, <https://www.greenpeace.org.uk/about/impact/history/greenpeace-1970s/> (20.08.18).

Greenpeace. (2016). *Stichting Greenpeace Council Articles of Association*.

Groosman, B. (2000). 2500 Pollution Tax. *Encyclopedia of Law and Economics, Common Property and Regulation of the Environment*. Ed. Edward Elgar.

Güneş, İ. (2000). *Dışsallıklar, Kamunun Düzenleyici Rolü: Enerji Sektöründe Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Harangozo, G. ve Zilahy G. (2012). Roles of NGOs in the Corporate Greening Process. *MIC 2012: Managing Transformation with Creativity; Proceedings of 13th International Conference*, Budapest. 571-590.

Harangozo, G. ve Zilahy, G. (2015). Cooperation Between Business and Non-Governmental Organizations to Promote Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production*. (89): 18-31.

Health Effects Institute. (2018). *State of Global Air 2018 A Special Report on Global Exposure to Air Pollution and Its Disease Burden*.

Henderson, R, M., Reinert, S, A., Dekhtyar, P. ve Migdal A. (2017). Climate Change in 2017: Implications for Business. *Harvard Business School Background Note* 317(32): 1-39.

Hirsch, H., Becker, O., Schneider, M. ve Froggatt, A. (2007). Nuclear reactor hazards: ongoing dangers of operating nuclear technology in the 21st Century. *Perigos dos*

reatores nucleares: riscos na operação da tecnologia nuclear no século XXI. (21)59: 253-257.

Hoornweg, D. ve Bhada-Tata, P. (2012). What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management. *Urban Development Series; knowledge papers World Bank.* 15.

Hölker, F., Wolter, C., Perkin, E, K. ve Tockner, K. (2010). Light Pollution as a Biodiversity Threat. *Trends in Ecology & Evolution.* 25(12): 681-682.

Hyman, D, N. (2010). *Public Finance A Contemporary Application of Theory to Policy.* 10th Edition. USA: Pre-PressPMG

ISO. (2009). *Environmental Management The ISO 14000 Family of International Standarts.*

İTKİB Genel Sekreterliği. *Avrupa Birliği ECOLABEL Sistemi.*

Jaffe, A, D. ve Palmer, K. (1996). Environmental Regulation and Innovation: A Panel Data Study. *The Review of Economics and Statistics.* 79(4): 610-619.

Jepson, P. (2005). Governance and Accountability of Environmental NGOs. *Environmental Science & Policy.* 8: 515-524.

Kaczynski, T, J. (1995). *Industrial Society and Its Future.*

Kargı, V. ve Yüksel, C. (2010). Çevresel Dışsallıklarda Kamu Ekonomisi Çözümleri. *Maliye Dergisi.* 159: 183-202.

Kekeç, S. (2005). *Çevre Politikalarında Ekonomik Araçların Kullanımı.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Keleş, R. (1992). *İnsan Çevre Toplum*. Ankara: İmge Yayınevi.

Kirti, S. Compensation Principle of Kaldor, Hicks and Scitovsky. <http://www.economicdiscussion.net/welfare-economics/compensation-principle-of-kaldor-hicks-and-scitovsky/21050> (1.6.2018)

Koos, S. (2011). Varieties of Environmental Labelling, Market Structures, and Sustainable Consumption Across Europe: A Comparative Analysis of Organizational and Market Supply Determinants of Environmental-Labelled Goods. *Journal of Consumer Policy Consumer Issues in Law, Economics and Behavioural Sciences*. 34(1): 127-151.

Kovancılar, B. (1998). Çevre Kirliliğini Önlemede Alternatif Araçlar ve Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 4: 331-346.

KPMG Accountants N.V. (2017). *Stichting Greenpeace Council and Related Entities Annual Statements 2016*.

Kravchenko, S., Chowdhury, T. M. R. ve Bhuiyan, J. H. (2012). Principles of International Environmental Law. *Routledge Handbook of International Environmental Law Routledge*. (pp.43-60). USA: Taylor & Francis Group.

Kriebel, D., Tickner, J., Epstein, P., Lemmons, J., Levins, R., Loechler, E. L., Quinn, M., Rudel, R., Schettler, T. ve Stoto, M. (2001). The Precautionary Principle in Environmental Science. *Environmental Health Perspectives*. 109(9): 871-876.

Krupnick, A. J., Oates, W. E. ve Van De Verg, E. (1982). On Marketable Air-Pollution Permits: The Case for a System of Pollution Offsets. *Journal of Environmental Economics and Management*. (10): 233-247.

Küçüktaşdemir, Ö. (2016). Ceza Hukuku Bağlamında Sivil İtaatsizlik Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. (65)4: 2195-2239.

Liverman, D. (2004). Who Governs, at What Scale and at What Price? *Annals of the Association of American Geographers*. 94(4): 734-738.

Luttenberger, A. (2014). The Role of Precautionary Principle in Environmental Protection of Coastal Area. *Tourism and Hospital Industry 2014 Congress Proceedings*.

Manisalıoğlu, E. (1971). *Dışsal Ekonomiler ve İktisadi Gelişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Marshall, A. (1920). Industrial Organization, Continued. The Concentration of Specialized Industries in Particular Locations. *The Principles of Economics An Introductory Volume*. Sekizinci Baskı (ss.152-168). London: Macmillan and Co. Limited.

Meade, J, E. (1952). External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation. *The Economic Journal*. 62(245): 54-67.

Mengi, A. (1998). Çevre Koruma Yöneltileri, İlkeleri ve Araçları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. 7(3): 65-71.

Mishan, E, J. (1971). The Postwar Literature on Externalities: An Interpretative Essay. *Journal of Economic Literature*. 9(1): 1-28.

Moore, P. (2005). Environmental Movement Has Lost Its Way. <http://greenspiritstrategies.com/the-environmental-movement-greens-have-lost-their-way/> (20.08.18).

Moosmann, L., Neier, H., Mandl, N. ve Radunsky, K. (2017). *Implementing the Paris Agreement – New Challenges in view of the COP 23 Climate Change Conference*, Study for the ENVI Committee, European Parliament, Policy Department for Economic and Scientific Policy, Brussels, Belgium.

Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. *Maliye Dergisi*. 150: 53-78.

NASA. Scientific Consensus: Earth's Climate is Warming. <https://climate.nasa.gov/scientific-consensus/> (27.07.18).

Nelson, J. (2007). The Operation of Non-Governmental Organizations (NGOs) in a World of Corporate and Other Codes of Conduct. *Corporate Social Responsibility Initiative, Working Paper No. 34*. John F. Kennedy School of Government, Harvard University. Cambridge, MA.

Newell, R., Pizer, W, A. ve Raimi, D. (2012). Carbon Markets: Past, Present and Future. *Discussion Paper Resources for the Future*.

Numata, D. (2004). Economic Analysis of Deposit-Refund Systems with Measures for Mitigating Negative Impacts on Suppliers. *Kobe University Working Paper Series No.169*

Oates, W. (1995). Green Taxes: Can We Protect the Environment and Improve the Tax System at the Same Time? *Southern Economic Journal*. 61(4): 915-922.

Orr, K. (2011). Greenpeace and the Media Direct Action, Bearing Witness, and Marshall McLuhan. *The Atlas: UBC Undergraduate Journal of World History*.1-14.

Öktem, B. (2016). Atık Yönetiminde Entegre Uygulama. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*. 6(2/1): 135-147.

Önder, İ. (1974). Pareto Dengeleri Açısından Bölünmezlik ve Dışsallık Kavramları. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*.

Özakman, F, O. (1995). *Çevre Ekonomisinin Mikroekonomik Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, E. (2006). *Çevre Sorunlarının Ekonomik Niteliği Bağlamında Dışsallıkların Ortadan Kaldırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.

Özdemir, S. (2004). “Kar Gütmeyen Kuruluşlar” (KGGK) ve Sosyal Refah’ın Sağlanmasında Artan Rolü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 48(1): 129-161.

Özer, M, H. (2008). Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(26): 86 – 97.

Parmentier, R. (1999). Greenpeace and the Dumping of Waste at Sea: A Case of Non-State Actors’ Intervention in International Affairs. *International Negotiation*. (4)3: 435-457.

Pigou, A, C. (1932). Many Firm Industries. *The Economics of Welfare*. Dördüncü Baskı. (ss.791-792). Edinburgh: R. & R. Clark, Limited.

Pizzi, V., Caroli, A, M., Landini, M., Galluccio, N., Mezzelani, A. ve Milanese, L. (2013). Conservation of Endangered Animals: From Biotechnologies to Digital Preservation. *Natural Science*. 5(8): 903-913.

Plott, C, R. (1983). Externalities and Corretive Policies in Experimental Markets. *The Economic Journal*. 93(369): 106-127.

Porter, M, E. ve Van Der Linde, C. (1995). Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. *Journal of Economic Perspectives*. 9(4): 97-118.

Rands, M, R, W. ve diğeri. (2010). Biodiversity Conservation: Challenges Beyond 2010. *Science*. (329)5997: 1298-1303.

Raustiala, K. (1997). States, NGOs, and International Environmental Institutions. *International Studies Quarterly*, 41(4): 719-740.

Rezai, A., Foley, D, K. ve Lance, T. (2009). Global Warming and Economic Externalities. *Schwartz Center for Economic Policy Analysis and Department of Economics, The New School for Social Research, Working Paper Series*.

Rockström, J. ve diğeri. (2009). A Safe Operating Space for Humanity. *Nature*. 461(24): 472-475.

Ryu, J., Walmsley, J, D., Slinn, P. ve Harashina, S. (2004). The Role of Environmental Non-Governmental Organisations in the Environmental Impact Assessment in Japan. *Impact Assessment and Project Appraisal*. 22(4): 283-293.

Salamon, L, M.ve Anheier, H, K. (1996). Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*. No: 22 Baltimore

Sangün, M, K. ve Özdilek, H, G. (2007). Assessment of Sea Water Quality Around Sunken MV Ulla Ship on İskenderun Bay, Hatay, Turkey. *Asian Journal of Chemistry*. (19)1: 621-626.

Saptya, A., Marcus, M. ve Lockhair J. (2017). Industrial Waste Exchange Help in Getting to Sustainable Operations. *EM The Magazine for Environmental Managers*. A&WMA.

Saraç, Ö. (2006). *Küresel Vergi Rekabeti ve Ulusal Vergi Politikaları*. İzmir. Maliye ve Hukuk Yayınları.

Scitovsky, T. (1954). Two Concepts of External Economies. *Journal of Political Economy*. 62(2): 143-151

Scott, J, M. (2008). SLIDES: Threats to Biological Diversity: Global, Continental, Local. *Shifting Baselines and New Meridians: Water, Resources, Landscapes and the Transformation of American West*.

Sencar, P. (2007). *Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seymen, D. (2005). Dış Ticaret-Çevre İlişkilerinin Dengelenmesi: Sürdürülebilir Ticaret, Teori ve Türkiye Değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(3): 99-127.

Shearer, C., Mathew-Shah, N., Myllyvirta, L., Yu, A. ve Nace, T. (2018). *Boom and Bust 2018 Tracking the Global Coal Plant Pipeline*.

Shrivastava, P. (1995). The Role of Corporations in Achieving Ecological Sustainability. *The Academy of Management Review*, 20(4): 936-960.

Shubi. (2010). *Greenpeace International Governance & Management Structure*. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:GPIgovernance%26management.png>

Sievers, C. (2009). *The Communication of Greenpeace Campaign Strategies of Non-Profit Organisations and Their Effectiveness Regarding the Public Using the Example of Greenpeace*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Gothenburg. Department of Applied Information Technology. Gothenburg, Sweeden.

Singh, H, R. ve Rahman, S, A. (2012). An Approach for Environmental Education by Non-Governmental Organizations (NGOs) in Biodiversity Conservation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*.(42): 144-152.

Soto, M,V. (1996). General Principles of International Environmental Law. *ILSA Journal of Int'l & Comparative Law*. (3): 193-209.

Stavins, R, N. (2001). Experience with Market-Based Environmental Policy Instruments. *Discussion Paper Resources for the Future*.

Stiglitz, J, E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*. İkinci Baskı. Çev: Faruk Batirel. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Matbaası.

Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2007). Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma. *Maliye Dergisi*. (153): 1-13.

Şahin, Y. (1999). Çevre Sorunlarına Alternatif Çözüm Arayışları: Kirlilik İzinleri Piyasası. *Liberal Düşünce Dergisi*. 4(15): 48-56.

The Royal Society, National Academy of Sciences (2014). *Climate Change: Evidence & Causes*.

The Royal Society. (2017). *Climate Updates What Have We Learnt Since the IPCC 5th Assessment Report?*

Thorsen, D, C., Keys, N., Treichel, P., Connor, S., Bygrave, S. ve Smith, T. (2016). Climate Change Adaptation: Lessons from NGOs, Turning Challenges into Successes Sharing Lessons. *National Adaptation Network: Social, Economic and Institutional Dimensions Briefing Note*. National Climate Change Adaptation Research Facility: 6.

Topal, A. ve Bilgili, M. Y. (2015). Bir Çevre Politikası Aracı Olarak Depozito Geri Ödeme Sisteminin Avantajları ve Dezavantajları. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(5): 423-437.

Toprak, D. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(4): 147-169.

Tosuner M. ve Aktan, C, C. (1986). Dışsal Ekonomiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1(1): 139-153.

Turgut, N. (1995). Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 44(1): 608-654.

Turgut, N. (1996). İhtiyat İlkesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 45(1): 68-102.

Ulucak, R. (2013). İktisat Politikası Olarak Çevre Politikaları ve Araç Seçimi. *Akademik Bakış Dergisi*. 34: 1-16.

UNEP. (2016). *The Emissions Gap Report 2016*. United Nations Environment Programme, Nairobi

Unerman, J. ve O'Dwyer, B. (2006). Theorising Accountability for NGO Advocacy. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 19(3): 349-376.

United Nations Development Programme. (2016). *Promoting Sustainable Development Through More Effective Civil Society Participation in Environmental Governance: A Selection of Country Case Studies from the EU-NGOs Project*. UNDP, New York.

United Nations. (1987). *Report of the World Commission on Environmental and Development: Our Common Future*.

United Nations. (1994). *Earth Summit Agenda 21 The United Nations Programme of Action from Rio*. New York: United Nations Reproduction.

Vanderheiden, S. (2005). Eco-terrorism or Justified Resistance? Radical Environmentalism and the “War on Terror”. *Politics & Society*. (33)3: 425-447.

Viner, J. (1932). Cost Curves and Supply Curves. *Journal of Economics Zeitschrift für Nationalökonomie Supplementum*.

Walls, M. (2011). Deposit-Refund Systems in Practice and Theory. *Discussion Paper Resources for the Future*.

Weiss, E, B. (1990). Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment. *84 Am. J. Int'l L*. 198. (84): 198-207.

Weiss, E, B. (1992). In Fairness to Future Generations and Sustainable Development. *American University International Law Review*. 8(1): 19-26.

Werker, E, D. ve Ahmed, F, Z. (2007). What Do Non-Governmental Organizations Do? *Harvard Business School Working Papers* No: 08-041

Wikipedia A. List of Nuclear Weapons Tests, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_nuclear_weapons_tests (20.08.18).

Wikipedia B. Kingsnorth power station. https://en.wikipedia.org/wiki/Kingsnorth_power_station (11.09.2018).

World Energy Council. (2016). *World Energy Resources Waste to Energy 2016*.

World Health Organization. (2016). *Ambient Air Pollution: A Global Assessment of Exposure and Burden of Disease*.

World Wildlife Fund, İklim Değişikliği. https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/iklim_degisikligi/ (10.7.2018).

World Wildlife Fund. (2016). *Living Planet Report 2016 Risk and Resilience in a New Era*. WWF International. Gland, Switzerland

Yap, N. (1990). NGOs and Sustainable Development. *International Journal*. 45(1): 75-105.

Yuanyuan, L. (2015). *Chinese Waste-to-Energy Market Experiences Rapid Growth During Last Five Years*. <https://www.renewableenergyworld.com/articles/2015/04/chinese-waste-to-energy-market-experiences-rapid-growth-during-last-five-years.html> (7.5.2018)

Yücel, M. ve Ekmekçiler, Ü, S. (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım; Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(26): 320-333.

Yüksel, C. (2006). *Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.